

Літаратура Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 4 лістапада 1988 г. № 44 (3454) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ДЗЕЯЧЫ ЛІТАРАТУРЫ І МАСТАЦТВА! УЗБАГАЧАЙЦЕ ДУХОУНЫ СВЕТ, ФАРМІРУЙЦЕ АКТЫўНУЮ ГРАМАДЗЯНСКУЮ ПАЗІЦЫЮ ЧАЛАВЕКА, ПРАЎДЗІВА І ЯРКА АДЛЮСТРОЎВАЙЦЕ ХОД ПЕРАБУДОВЫ!

Святкуюць,
абмяркоўваюць,
спрачаюцца...

ЗАУТРА, 5 ЛІСТАПАДА.— АПОШНІ ДЗЕНЬ РАБОТЫ ПЛЕНУМА ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА КАМПАЗІТАРАЎ БССР.

Гэты творчы форум, прысвечаны 50-годдзю кампазітарскага саюза рэспублікі, стаўся строгімі аглядамі набыткаў нашага музычнага мастацтва і — лгоным святкам.

За дзень да пачатку пленума друк паведаміў пра ўзнагароджанне Саюза кампазітараў рэспублікі Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР. Да нагоды юбілею саюза былі ўзнагароджаны за плённую работу па эстэтычным выхаванні працоўных, актыўны ўдзел у грамадскім жыцці музыкантаўца Вера Сіско і кампазітар Кім Цесакоў — Ганаровымі граматамі Вярхоўнага Савета БССР, кампазітары Віктар Войцік і Эдуард Зарыцкі — Граматамі Вярхоўнага Савета БССР.

І яшчэ адна ўрачыстая навіна: Указаў Праэдыума Вярхоўнага Савета БССР за вялікія заслугі ў развіцці беларускага савецкага музычнага мастацтва і актыўны ўдзел у грамадскім жыцці кампазітара Генрыху Вагнеру нададзена званне народнага артыста Беларускай ССР.

Перад першым сімфанічным вечарам у Беларускай дзяржаўнай філармоніі ўдзельнічаў і гасцей пленума вітаў са сцэны старшыня праўлення СК БССР народны артыст СССР Ігар Лучанок. Ён, прынамсі, падкрэсліў, што пленум праходзіць у незвычайны час, у перыяд галоснасці і дэмакратызацыі, і нацэліў сваіх калег на прыняццё гаворку.

Шырокая панарама аўтарскіх і выканаўчых імёнаў... На парадку дня — тры сімфанічныя канцэрты і два — у камернай зале на Залатой Горцы; паназ музыкі для народнага аркестра, песень і эстрадна-інструментальных твораў, рэпертуару для дзяцей і юнацтва і для камернага аркестра; канцэрт харавой музыкі і творчая справаздача студэнтаў-кампазітараў. А яшчэ — навукова-тэарэтычная канферэнцыя «Праблемы гісторыі і тэорыі беларускай музыкі».

У праграмах пераважае ўжо знаёмай і нават добра вядомай музыка.

Заўтра — выніковая дыскусія. НАШ КАР.

Выступаюць «Палескія зоры».

Фота Ул. КРУКА.

Як мы паведамлялі ўжо, у Мінску пачаліся Дні паказу дасягненняў народнай творчасці абласцей рэспублікі. Гэтае важнае мерапрыемства праводзіцца ў гонар 70-годдзя ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі.

На працягу тыдня мінчане і госці сталіцы рэспублікі атрымалі магчымасць пазнаёміцца з народнымі талентамі Прыбужжа. Завяршальным акордам Дзён Брэстчыны стаў вялікі канцэрт, які прайшоў 29 кастрычніка ў Палацы культуры Белсаўпрофа. Сімвалічная назва яго

— «Спявай, маё Палессе»... Сваё майстарства прадэманстравалі вядомыя ансамблі «Радасць», «Лялькі», «Палескія зоры», «Брэсцкі сувенір»...

На заключным вечары прысутнічалі міністр культуры БССР Я. К. Вайтовіч і старшыня Белсаўпрофа У. І. Ганчарык.

Эстафету ад брастаўчан прымае Віцебская вобласць, дні якой пройдуць з 14 па 20 лістапада. А на старонцы 13 гэтага нумара наш карэспандэнт расказвае пра выстаўку работ народных умельцаў Брэстчыны.

СЛОВА БЯРУЦЬ КАМУНІСТЫ

Адбыўся справядачна-выбарчы сход партыйнай арганізацыі Саюза пісьменнікаў БССР. Яго ўдзельнікі абмеркавалі справаздачны даклад сакратара партбюро Г. Пашкова, а таксама ўнесена ў працэсе сходу пытанне «Аб падтрымцы лініі партыі на перабудову і абнаўленне». Апошняе было пастаўлена на парадок дня ў сувязі з пэўнымі пуб-

лікацыямі ў друку («Эвалюцыя палітычнага неўцтва», «Нам з вамі не па дарозе», «Пена на хвалі перабудовы») і іншымі антыперабудовачнымі з'явамі ў ідэалагічным жыцці рэспублікі.

На другі дзень сходу (ён быў па ўважных прычынах прадоўжаны) вострая гаворка ішла вакол падзей, звязаных з намерам гарадскога фонду культуры і аб'яднання маладых літаратараў «Тутэйшыя» правесці мітынг-рэвію «Дзяды» — памяці ахвяр сталінізму і фашызму.

У двухдзённай дыскусіі прыняло ўдзел каля 30 чалавек. Абраны новы склад партбюро. Сакратаром партбюро абраны

Г. Пашкоў. Абраны таксама дэлегаты на раённую партканферэнцыю.

У рабоце сходу прымалі ўдзел першы сакратар Мінскага ГК КПБ У. Р. Галко, міністр культуры БССР Я. К. Вайтовіч, загадчык сектара ЦК КПБ А. І. Бутовіч, загадчык аддзела Мінскага АК КПБ А. Я. Стрыжэвіч, першы сакратар Партызанскага РК КПБ А. М. Герасіменна, сакратар райкома В. Ц. Хатановіч.

Справаздача з партыйнага сходу будзе надрукавана ў адным з бліжэйшых нумараў «ЛіМа».

НАШ КАР.

«КНІГАРНЯ»: НУМАР ПЕРШЫ

Прайшоў да чытача першы нумар газеты — «Кнігарня», інфармацыйна-рэкламнага бюлетэня Дзяржаўнага камітэта Беларускай ССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю і Рэспубліканскага праўлення Добраахвотнага таварыства аматараў кнігі. Адкрываецца ён інтэр'ю са старшынёй Дзяржкамвыда БССР М. І. Дзяльцом, які расказвае аб праблемах і задачах новага выдання.

У нумары: пажаданы газеце аматараў кнігі, расказ пра кожнае з дзесяці рэспубліканскіх выдавецтваў, рэкламны праспект бібліятэкі «Скарбы сусветнай літаратуры», якую з наступнага года пачынае выпускаць выдавецтва «Мастацкая літаратура». Пад рубрыкай «Прэмера кнігі» прадстаўлены зборнікі «Спеў пра Расію» і «Песнь

о Белоруссии». Расказваецца пра энцыклапедыю «Францыск Скарына і яго час» (падрабязней пра гэта выданне чытачы «ЛіМа» даведваюцца ў бліжэйшых нумарах з інтэр'ю намесніка галоўнага рэдактара выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі А. Петрашкевіча).

Нумар ілюстраваны, мае разнастайную інфармацыю, у тым ліку аператыўную — «Сігнальныя экзэмпляры».

Пачатковы тыраж «Кнігарні» пяць тысяч экзэмпляраў, яна распаўсюджваецца праз кіёскі «Саюздруку».

КНІГАРНЯ

Знайсіце свайго чытача

УНУМАРЫ:

3 ПОШТЫ ГЭТАГА ТЫДНЯ

2—3

«РАКА ПАМЯЦІ»

Публіцыстычны роздум
У. ПАЎЛАВА

5

НОВЫЯ КНІГІ:

Слова мае чытач

6—7

ДРУЖБА НАРОДАЎ—

ДРУЖБА ЛІТАРАТУР

Да 70-годдзя БССР і КПБ

8—9

«ПОМНІК ДОЙЛІДСТВА,

СВЕДКА ГІСТОРЫІ»

12—13

«ЯК ЯНА ПАЧЫНАЛАСЯ»

Працяг публікацыі
І. ЛАСКОВА

14—15

З ПОШТЫ ГЭТАГА ТЫДНЯ

Вакол таго, што адбылося 30 кастрычніка ў Мінску, у раёне Маскоўскіх могілак, ходзіць нямала чутак, розных толкаў і крыватолкаў, падзеі мінулага нядзелі бударажаць эмоцыі і думкі. У рэдакцыі зьвоняць тэлефоны, ідуць лісты — чытачы, грамадскіх пытаюцца, спрабуюць высветліць, разабрацца, зразумець, што ж адбылося!

Мы вучыліся дэмакратыі, атрымлівалі ўрок дэмакратычных дзеянняў! Ці — наадварот, урок антыдэмакратыі!

Мінгарвыканком адмовіў гарадскому аддзяленню Беларускага фонду культуры і аб'яднанню маладых літаратараў пры СП БССР у правядзенні мітыngu-рэвію — «у сувязі з адсутнасцю ў горадзе традыцыі правядзення дня памяці», «у сувязі з правядзеннем 29—30 кастрычніка ўрачыстасцей, прысвечаных 70-гадзю ўтварэння ВЛКСМ». Не толькі пераказана наўча, несур'ёзна, а нават ці не смешна гучаць гэтыя «матывы».

Грамадскіх, аднак, павінна ведаць — для гэтага дастаткова звярнуцца ў Саюз пісьменнікаў і гарадскі фонд культуры, — што спачатку дазвол на мітынг-рэвію быў дадзены, вызначана месца яго правядзення — ля Маскоўскіх могілак, дзень — 30 кастрычніка, час — 14 гадзін.

Дазвол быў дадзены, дазвол быў адабраны назад... Чаму? Хіба жаданне ўшанаваць памяць продкаў, ушанаваць памяць нявінных ахвяр сталінізму і фашызму з'яўляецца крэмляй? Між тым, у сваім тлумачэнні «інцыдэнта 30 кастрычніка», выказаным праз друк і тэлебачанне, намеснік старшыні Мінгарвыканкома П. Кішкурна звяртаецца да ўсіх нас і «на будучае не падавацца заклікам безадказных асоб». Гарадское аддзяленне фонду культуры і аб'яднанне маладых літаратараў — «групка безадказных асоб»!

Начальнік УУС Мінгарвыканкома Б. Піліпенка таксама выказаўся, і таксама ланкіна: «Былі прыняты меры па навадзеным парадку». І ні слова пра тое, ці адпаведны гэтыя «меры» — надзвычайная канцэнтрацыя жывой сілы і тэхнікі, прымяненне фізічнай сілы — таму, што адбылася ў мінулае нядзелю на мінскай ускаіне!

Пытанні шмат...

Слова сведкам падзей — вядомым пісьменнікам-публіцыстам В. Карамазаву і Я. Будзінасу.

Змяшчаем таксама некалькі чытацкіх лістоў — зноў жа, з пошты гэтага тыдня.

Чаго баімся?

У МІНУЛУЮ нядзелю, 30 кастрычніка, было свята—дзяды, калі беларусы, як павялялася яшчэ ад перамогі над татара-мангольскімі душугубамі, ад перамогі Дзмітрыя Данскога з войскам, у якім было шмат беларусаў, над татара-манголамі, ідуць на паклон да сваіх продкаў, на магільны дзядоў і прададаў, сваіх бацькоў, братоў і сясцёр, Маладыя мінчане ў гэты дзень ішлі на магільныя нябожчыкаў, сваіх духоўных абраннікаў—былога першага сакратара ЦК Кампартыі Беларусі Пятра Міронавіча Машэрава, Уладзіміра Караткевіча—народнага, неафіцыйна, паэта, Аркадзя Куляшова і Івана Мележа—народнага афіцыйна, народнага музыканта Рыгора Шырмы. Ішлі з кветкамі.

Але на могілкі іх не пусцілі. Ля ўвахода, плячо да пляча, у два страі, адзін—тварам да могілак, другі—тварам да народа, стаяла міліцыя. Хто на могілкі трапіў раней, калі міліцыя яшчэ не сабралася, да дзвюх гадзін, пабыўшы там, выходзілі праз вароты—гэтым дарога была; хто падшоў пазней—дарога была перакрытая.

А людзі з горада ўсё ішлі. Сядзі, на Маскоўскія, іх не везлі ні аўтобусы, ні метро, якія раптам спынілі «па тэхнічных прычынах».—ішлі пешкі. І разам з імі сцякалася міліцыя. Каго тут, ля ўвахода на могілкі, сабралася болей—ска-

заць цяжка: маладых людзей у цывільным, апранутых, як на свята, пад настрой яснаму сонечнаму дню пагодлівай восені, ці маладых людзей у форме міліцыі, якіх прывялі маёры і палкоўнікі? Аўтамашыны вакол—міліцэйскія. Дзесяткі аўтамашын.

Па натоўпе пайшлі чуткі, што некага арыштавалі, прымяніўшы сілу, заганілі ў міліцэйскія фургоны. І тады, усхваляваны пачутым, натоўп пачаў выказваць сваё абурэнне:

— Ста-лі-ніс-ты!..

Шаша загула ад цяжкіх матораў. Сяды пад'езджалі машыны — вадаметры гарадскіх пажарных каманд. За вадаметамі напруга стаялі беленькія, з чырвонымі палосамі, аўтобусы хуткай дапамогі. Па дэманстрацыі сілы; якая грозна разгортвалася, было відаць, што яе арганізатары чакалі тут і работу для медыцынскага персаналу хуткай дапамогі.

А цяпер зададзім самі сабе пытанне: супраць каго там, ля ўвахода на Маскоўскія могілкі, маглі быць скарыстаны вадаметры? Па каго прыехалі машыны хуткай дапамогі?

Няўжо віноўнікам гэтай надзвычайнай канфрантацыі аказалася моладзь, якая да ўсе-народна-святых магільных прынесла ў руках кветкі, у сэрцах—абвостраны суседнімі Курапатамі боль за трагічны лёс ахвяр сталінізму і фашызму? Ча-

му арыштаванымі аказаліся некаторыя актывісты таварыства «Мартыралог Беларусі»? Як магло стацца, што моладзь, якая шчыра паверыла ў ідэалы XXVII з'езда партыі і XIX партканферэнцыі, у ідэалы перабудовы краіны і выяўляе сёння сваю высокую палітычную актыўнасць, апынулася 30 кастрычніка ў ачапленні міліцыі?

Той-сёй, хто духоўна святый свайго народа даўно, за гады сталіншчыны і брэжнеўшчыны, змяняў на тлусты кавалак, хто, атупеўшы сэрцам, страціў адчуванне мяжы паміж праўдаю і хлуснёю, сумленнем і ганьбаю, вернасцю і здрадою, вядома, паверыў «Вячэрняму Мінску», у яго канфрантацыю з пісьменнікамі і творчай моладдзю, з ідэйнай платформою «Мартыралог Беларусі». Але чаму той, хто гэтую канфрантацыю абвастрае, не асмельваецца змясціць у друку, хоць бы і на старонках «Вячэрняга Мінска», праграмныя дакументы «Мартыралог Беларусі», у прыватнасці—яго дэкларацыю?

Хочацца спытаць у «энтузіястаў» канфрантацыі, у тых, хто апелюе да народа, да рабочага класа беларускай сталіцы: вы верыце свайму народу, свайму рабочаму класу? Калі верыце ў яго розум і свядомасць, дык чаму б сёння, калі партыя абвясціла будаўніцтва дэмакратычнага і галоснага грамадства, не змясціць гэтыя дакументы ў друку, чаму людзям не даецца магчымасць самім прачытаць, што ўяўляе сабою ідэйная платформа «Мар-

тыралог Беларусі», у якой меры яна ўзгоднена з ідэямі сумлення і перабудовы? Можна, нашы людзі, у тым ліку і сталінскія рабочыя клас, змогуць без пасрэднага, узгадаваных сталіншчынай і брэжнеўшчынай, разабрацца—дзе праўда і дзе мана? Чаго вы баіцеся? Чаго мы баімся?

А боязь—вялікая. Боязь таго, што народ, сам, уласнымі вачыма, убачыўшы, якія ідэалы і памкненні спавядае «Мартыралог Беларусі», зразумее іх без пасрэднага, такімі, якія яны ёсць, падтрымае іх, прыме ўдзел у рабоце, якую пачынае гэтае грамадскае таварыства па «выяўленні і ўшанаванні памяці соцень сыноў беларускага народа, закатаваных у сталінскіх засценках, расстраляных у месцах масавых забойстваў, памерлых ад непасильнай рабскай працы, ад голаду, холаду і хвароб у канцлагерах».

Вось супраць каго і чаго 30 кастрычніка, за тыдзень да гадзіны Вялікага Кастрычніка, ля ўвахода на Маскоўскія могілкі з'явіліся вадаметры.

І гэта—балюча.

Тыдзень назад у Саюзе пісьменнікаў БССР адбыўся партыйны сход. На гэтым сходзе прадстаўнік ЦК КПБ заявіў, што таварыства «Мартыралог Беларусі» мае права на існаванне, афіцыйна прызнана, што ніякіх акцый супраць яго з боку ўлад не будзе. Сёння ж разганяюцца тыя, хто прыйшоў ушанаваць памяць.

На тым жа сходзе пісьменнікаў прысутнічаў першы сакратар Мінскага гаркома партыі У. Р. Галко. Да яго было шмат пытанняў. Адно з іх—такое: «Ходзяць чуткі, што тых, хто прыйдзе на Маскоўскія могілкі 30 кастрычніка, каб ушанаваць памяць выдатных, пахаваных там людзей, сустрэнуць міліцыя і дружныя нікі з дубінкамі. Ці праўда гэта?» Пытанне, па сутнасці, засталася без адказу.

Як усё гэта зразумець? Каму верыць?

Імгненне, выпаленае аб'ектывам фотаапарата В. Савянкава з бурных падзей ля Маскоўскіх могілак.

Я дзіця вайны. Жакі той вайны з фашызмам, якія выпалі на долю майго пакалення, знедаў у сямі-дзесяцігадовым узросце. Трыццаць гадоў у партыі. На хлеб зарабляю сваім далёка не лёгкім пісьменніцкім мазалём. У апошні час чатыры гады ўзначальваў партыйную арганізацыю Саюза пісьменнікаў Беларусі. Далучыўшы да свайго шматгадовага пісьменніцкага і журналісцкага вопыту вопыт партыйнага работніка, маю ўсе падставы сказаць: калі нашаму кіраўніцтву не хапае разважлівасці, яно хапаецца за сродкі пагрозы і прымусу. Няўжо было мала ахвяр? І дакуль моладзі, якая з навуковых лабараторый, мастацкіх майстэрняў, ад пісьменніцкіх і журналісцкіх сталюў выходзіць на вуліцы і плошчы Мінска, каб выкарыстаць сваё права на палітычную актыўнасць, будзе супрацьстаяць моладзь, іх браты, у шэрых шынях работнікаў міліцыі, моладзь ад станкоў? Ці не паўтараюцца ва ўсім гэтым горныя часы нашага жыцця—часы сталіншчыны і брэжнеўшчыны?

Балюча пра ўсё гэта думаць сёння, пасля XXVII з'езда партыі.

Балюча бачыць сёння партыйна, надзеленага высокай уладаю, які, сядзячы за сваім чыноўным сталом, па тэлефоннаму проваду дае каманду кінуць на сваю моладзь усю гарадскую міліцыю разам з маладзенькімі курсантамі вучылішча міліцыі. А як яго, гэтага кіраўніка, не хапала там, сярод моладзі, каб узнавіць яе шэсце да святых магіль!

Не, аргументы перабудовы—не сіла, не міліцэйскі свісток. Іншыя аргументы нам патрэбны—аргументы мудрасці і разумнага сумленнага слова.

Балюча, што гэтыя апошнія аргументы ўлады адсутнічалі 30 кастрычніка там, ля ўвахода на Маскоўскія могілкі.

Балюча, бо ўсё гэта—ганьба.

Віктар КАРАМАЗАУ,
член Партызанскага райкома КПБ г. Мінска.

ме (спачатку была турма ў Ленінградзе), не падпісваючы ніводнага паперы, і што рэабілітаваны ён быў яшчэ ў 1940-м...

Цяпер я пішу карціну пра тую трагічную ноч, калі назаўсёды развітаўся з родным чалавечкам (назваў яе «Маймі вачамі...»), узаўяўляючы ў памяці кожную дэталю, звязаную з ягоным жыццём. А большую частку жыцця ён аддаў справе станаўлення Савецкай улады на Беларусі: камісарыў на франтах грамадзянскай вайны на Магілёўшчыне, потым — Гомель, Барысаў, дзе быў на партыйнай рабоце... Бацька ішоў паруч з народам рэспублікі, з яго слаўнымі сынамі З. Жылуновічам, М. Галадзедам, А. Чарвяковым. Апошні ён добра ведаў асабіста і вельмі любіў. Менавіта таму да 70-гадовага юбілею Кастрычніка я напісаў партрэт А. Р. Чарвякова, які цяпер знаходзіцца ў Дзяржаўным музеі БССР. Гэта мая даніна павагі чалавечу-змагару, мой маленькі ўклад у справу аднаўлення гістарычнай праўды. А як важна нам яе аднавіць! Па законах грамадзянскага сумлення, па законах дэмакратыі, па законах перабудовы — аднавіць! Тут няма альтэрнатывы. Мне давялося перабыць на сваім вяку нямала — і голад 30-х, і Ленінградскую блазнаду. Колькі гора, слёз, трагедый пабачыў на франтах вайны і рагах. Навіны ахвяр... Як і

ў часы рэпрэсій. Вось чаму — і ў гэтым глыбока перанакананы — таварыства памяці ахвяр сталінізму «Мартыралог Беларусі», якое надаўна створана, павінна жыць і актыўна дзейнічаць!

Асабіста я не быў на ўстаноўчай канферэнцыі гісторыка-актывісцкага таварыства, якая праходзіла 19 кастрычніка ў Доме кіно. Аднак давялося тое-сёе пачытаць у газетах. Шчыра скажу, адна з публікацый асабіста здзівіла. Гэта ліст дачок А. Р. Чарвякова і М. М. Галадзеда — С. Чарвяковай і В. Галадзеда-Беліковай, у якім яны пішуць, што «не жаданьць быць ганаровымі, ні правадзейнымі членамі «Камітэта-58». Вядома, гэта іх права. І усё ж не магу зразумець гэтых паванжальных жанчын, якія столькі вытрывалі на сваім вяку, прайшоўшы праз жорны сталіншчыны. Цяпер, калі з'явілася магчымасць, якую, як сказаў на старонках «ЛіМа» В. Быкаў, «лёсці гісторыя далі нам, і было б найвялікшай гістарычнай несправядлівасцю не выкарыстаць яе», трэба кожнаму з нас проста ратаваць будучыню. Ратаваць, выхоўваючы маладое пакаленне. Магчыма, яно яшчэ не валодае культурнай дыскусіяй, палемікай (ну а дзе гэтым можна было навучыцца?). Ды і на тым сходзе, магчыма, не ўсё было складана ды ладна. Аднак, на маю думку, перанаканваць лю-

дзей, нават калі нешта і не падабаецца, трэба іншым спосабам. Метад амбіцый — не метада. Думаю, што ні вашы бацькі, ніх народ называе гонарам і сумленнем рэспублікі і памяць пра якіх — духоўна спадчына кожнага яе грамадзяніна, ні мой бацька-камуніст не пайшлі б у гэтай сітуацыі шляхам найменшага супрацьўлення.

І яшчэ. Вы пішаце: «...А. Р. Чарвякоў і М. М. Галадзеда зацэ за народаўладдзе, за росвіт беларускай навукі і культуры». Так, няма сумнення: яны АДАДА б свае жыцці, калі б гэта спатрэбілася. Ды толькі жыцці іх ЗАБРАЛІ. Як ЗАБРАЛІ і жыццё майго бацькі, і мільёнаў іншых ахвяр. А паміж гэтымі вызначэннямі — істотная, прыцыповая розніца.

У. МІНЕЙКА,
член Саюза мастакоў СССР,
ветэран Вялікай Айчыннай вайны.
г. Мінск.

27 кастрычніка гэтага года, у 18 гадзін 50 мінут да мяне ў пакое (жыву ў інтэрнаце) пастукаліся. Адчыніў дзверы, на парозе стаяць трое мужчын у плашчах, капелюхах. Павіталіся і пытаюцца:

— Вы Свістунавіч?

— Я, — каму.

— Вось вам запрашэнне на гутарку да старшыні райвыканкома.

— Па якім пытанні? — пытаю.

— Вам скажуць. Будзьце заўтра ў 9 гадзін.

І вось мы ў кабінце старшыні. Віктар Васільевіч Сыс прадстаўляе пракурора раёна (прозвішча не назваў) і паведамляе наступнае:

— У нядзелю, 30 кастрычніка, у Мінску, у раёне Маскоўскіх могілак адбудзецца мітынг «Дзяды», правядзенне на які Мінгарвыканком дазволу не даў. Хочацца па горадзе чуткі і распаўсюджваюцца лістоўкі, што вы з'яўляецеся галоўнымі арганізатарамі гэтага мітыngu. Мы вас папярэджваем, каб арганізацый падобнага мерапрыемства вы не займаліся.

Безумоўна, я запытаўся: адкуль такія звесткі, што значыць «ходзяць чуткі», даць пачытаць лістоўку, на якой падставе такое сур'ёзнае абвінавачванне? Аднаўляю і ніякіх тлумачэнняў я не пачуў. Катэгарычнае слова пракурора было: «Мы вас прэдупредзілі!»

Вось так. Ад пракурора раёна ў ўпершыню даведаўся, што з'яўляюся «арганізатарам» мітыngu. Ад яго ўпершыню пачуў і пра мітынг.

Сонечным нядзельным днём...

НЕ ТРЭБА быць вытанчаным празарлюцам, каб увяць, якую масу народа зьбярэ неаднаразова паўторанае ў «Вячэрнім Мінску» паведамленне пра забарону Мінгарвыканкомам мітыngu-рэквіема, заяўленага гарадскім аддзяленнем Беларускага фонду культуры і «Тутэйшымі» на нядзелю 30 кастрычніка.

(Забарона, як вынікала з тэксту паведамлення, была прадыхавана святой упэўненасцю гарадскіх улад у тым, што народныя традыцыі і звычайныя абавязаны адраджацца не ў народзе, а ў службовых кабінетах яго слуг. І толькі ва ўстаноўлены зверху час).

Не трэба быць тонкім назіральнікам, каб убачыць: гэтай жа мэце—прывабліванню як мага большай колькасці цікаўных—павінны былі служыць і астатнія меры: спыненне руху грамадскага і асабістага транспарту (і нават метро!) у напрамку Маскоўскіх могілак, ачашчэнне на вуліцах, аўтобусы і грузавікі з міліцыяй...

Мэта была дасягнута, і к дзвюм гадзінам апоўдні ля брамы Маскоўскіх могілак сабралася некалькі тысяч народа. Зусім мірна і ўзвышана настроеныя, па-святочнаму апранутыя людзі, многія з кветкамі—прышлі ўвакрасіць у памяці імёны і вобразы даўно загінуўшых і памерлых.

Але далейшае ўвакрасіла ў нашай памяці зусім іншыя карціны. Адбылося нешта неверагоднае.

Зянон Пазняк (толькі што літаральна адбіты ў міліцыянераў, якія сіліліся яго схіпіць на праспекце) заклікае захоўваць спакой і парадок. Аўтарытэтнасць гэтага неаспрэчнага кіраўніка «Мартыралогу Беларусі» не выклікае сумнення, пра што сведчыць і тое, што яго заклік да разважнасці і парадку не быў праігнараваны прысутнымі. Тым больш, што ім было аб'яўлена: арганізатары мітыngu ад яго правядзення

адмовіліся, вырашыўшы абмежавацца ўскладаннем кветак да магіл П. Машэрава і У. Караткевіча. Дык вось, заклік З. Пазняка да парадку быў зразуметы старшымі афіцэрамі МУС як кліч да наступлення. І пад выразныя каманды палкоўнікаў, падпалкоўнікаў і маёраў міліцэйскія шарэнгі рушылі на людзей.

І пакуль міністр унутраных спраў рэспублікі генерал В. А. Піскароў з жонкай мірна прымалі мінчан у сябе ў гасцёўні («Сустрача для вас» на нядзельным блакітным экране), гаворачы пра градкі на дачы, развадзненне куранат і любоў да мастацкай літаратуры, даручаныя яму сілы практыкаваліся ў манеўрах, набліжаных да баявых наступальных дзеянняў... па разгону людзей, падаўленні ініцыятывы і перабудовы.

Аўтобусы, грузавікі, легкавыя машыны з «міргалкамі», бітком загружаныя ахоўнікамі парадку, акружэнне і захоп «палонных», плексігласавыя шчыты, шлемы, пагражальныя аграмадзіны вялікагрузных аўтамабіляў з закратаванымі вокнамі і магутнымі вадаметамі на дахах кабінаў, ланцугі людзей у шынялях, што рассялілі па лесе, перагаворы па рацы, новыя і новыя атакі — на працягу некалькіх гадзін велізарная тэрыторыя, абмежаваная вуліцай Каліноўскага, Ленінскім праспектам і да самых трагічна вядомых Курапат, была ператворана ў палігон ледзь не ваенных дзеянняў, праўда, аднабаковых.

Усяму гэтаму процістаялі толькі кветкі. І з боку тых, хто сабраўся, каго доўга яшчэ ганялі па лесе, як зайцоў, пакуль нарэшце не загналі ў метро, не было не толькі дзеянняў, якія падрываюць асновы Савецкай улады, не толькі заклікаў да такіх дзеянняў, а нават і парушэнняў правілаў вулічнага руху. (Акрамя тых выпадкаў, калі людзей штурхалі на праездную частку).

Узнае пытанне: а як жа быць з прэзюмпцыяй невіноўнасці? Чаму сам пракурор ставіць мяне ў танае становішча, калі я вымушаны даказаць, што я не вярблюд...

Алесь СВИСТУНОВІЧ, дыктар рэспубліканскага радыё.

Мы, студэнты Наваполацкага політэхнічнага інстытута, даведлі з друку аб стварэнні ў нашай рэспубліцы гісторыка-асветніцкага таварыства «Мартыралог Беларусі». Мы знаёмыя з публікацыямі ў прэсе пра злачынствы часоў сталінскіх рэпрэсій, пра Курапаты, Трасна і г. д. Лічым, што гэтак таварыства, аўтарытэт якога падмацаваны такімі паванжымі арганізацыямі, як творчыя саюзы рэспублікі, і такімі шануюнымі людзьмі, як сумленне нашай нацыі Васіль Быкаў, павінна заняцца стварэннем летапісу людскіх і матэрыяльных страт нашага народа ў жорсткія гады сталіншчыны. Выступаць супраць гэтага таварыства і яго мэт—значыць, выступаць за магчымасць вяртання беззаконня і гвалту ў нашае жыццё, за насаджэнне гістарычнага беспамыцтва. Стварэнне помнікаў-мемарыялаў ахвярам рэпрэсій — пытанне, вырашанае XIX партыйнай канферэнцыяй, і яно наогул не з'яўляецца дыскусійным!

Мы падтрымліваем высакродныя мэты таварыства «Мартыралог Беларусі», спадзяёмся атрымаць поўную інфармацыю аб яго дзейнасці з нашай прэсы і мець магчымасць браць у ёй свой пасьпільны ўдзел.

ПУГАЧ, ГРЫНЕУ, АКСЕНАУ, ГАУРЫЛЬЧЫК, СЦЕПАНЮК і іншыя, усяго 31 подпіс. г. Наваполацк.

На вялікі жаль, я не патрапіў на ўстаноўчую канферэнцыю «Мартыралогу Беларусі» ў Доме кіно 19 кастрычніка — па горнай іроніі лёсу — упершыню пачуў пра яе на інструктажы дружны ў апорным пункце аховы правапарадку. Не стану пераказваць пачутыя, бо тое было толькі слабым, непісьменным адбіткам публікацый у «Вячэрнім Мінску». Было прыкра і сорамна за афіцэра міліцыі, за чалавеча, які павінен ахоўваць правапарадак і закон.

Але я адчуў і іншае — страх. І за сябе, вядома, хоць у гэтай справе я зусім дробная сошка. Але больш страшна за справу. Нас вучылі, што шляхам прагрэсу гісторыя ідзе да лепшага. Аднак відущага не падмануць догмы, а гістарычна непазбежнае можа быць так далёка ад аднаго рэанцыі, што нават і праўнукам нашым не дачакацца «светлай будучыні», калі, вядома, чанаць яе як падарунак ад

Пагадзіцеся, калона «дэманстрантаў», што паважліва застыла перад чырвоным святлафорам — такога не ўбачыш ні па якім «Інтэрбачанні».

Абавязак пісьменніка пісаць толькі пра тое, што ён бачыў і зразумеў асабіста. Ва ўсякім выпадку ў такой сітуацыі.

Па маіх уласных ацэнках, у падаўленні неіснуючых хваляванняў удзельнічала некалькі тысяч (!) людзей у міліцэйскай форме. Хутка іх колькасць яўна перавысіла колькасць разганяемых «дэманстрантаў». Гаворка, такім чынам, ідзе не пра «попустительство» гарадскіх улад да беспарадкаў, не пра іх клопат аб «спакой грамадзян», а хутчэй за ўсё аб старанна падрыхтаванай і таму «бездакорна» праведзенай акцыі па застрашэнні.

Матывы? Дэмакратыя — складаная рэч, асабліва для людзей ва ўладзе. Хутчэй за ўсё імі і было вырашана «пайсці на прыныцы»: свядома прадэманстраваць сваю падрыхтаванасць і магутнасць ва ўціхамірванні мас. І сваю рашучасць не спыняцца ні перад якімі, нават надзвычайнымі мерамі.

Такім чынам, з боку гарадскіх улад была, на маю думку, зроблена спроба ўзвесці бар'ер, далей за які перабудова і дэмакратызацыя, на іх погляд, не павінны прайсці. Вызначаны «рубязжы» і прадэманстравана іх непрыступнасць.

Але гісторыя, ды і прасты жыццёвы вопыт вучаць, што няма больш бесперспектыўнага занятку для ўлады, як тузацца з народам — хто каго. Тым больш сёння, тым больш у краіне, якая стала на шлях вызвалення ад ганебнага грузу сталіншчыны, бюракратызму, камандна-адміністрацыйных метадаў, на шлях усталявання законнасці, прававой сістэмы.

Не ведаю праграм нефармалаў — яны не абнародаваны і пазнаёміцца з імі я не меў магчымасці. Тым не менш, як сведка падзей і грамадзянін, лічу сваім абавязкам выказаць пратэст супраць гвалту і беззаконня. Лічу таксама — віноўнікі таго, што адбылося ў мінулы нядзель, павінны панесці адказнасць.

Яўген БУДЗІНАС, публіцыст.

некуль збоку ці зверху. Наўрад ці трэба зжыкую і небяспечную справу дэстабілізацыі грамадства ўскладаць толькі на плечы сумленнага інтэлігенцыі.

Я ні на каліва не пераацэньваю свае магчымасці, і дакладна ведаю, што няма ў мяне ні ведаў прафесійнага гісторыка, ні таленту публіцыста, які б здолеў сталінізм і даказаць вырываць сталінізм, у якіх б не датыкальнымі зоны ён не хаваўся. У мяне ёсць толькі разуменне таго, што такое сталіністы і на што яны здольны. Пераканааны таксама, што нельга аддаваць прарокі пад камяні, нельга панідаць нікога без падтрымкі. Таму я і хачу далучыцца да «Мартыралогу Беларусі».

Зноў паўтару, што не пераацэньваю ні сіл сваіх, ні магчымасцей дзеля карысці гэтай арганізацыі. Проста мне было б вельмі сорамна заставацца ў баку ад ачышчальных працаў, якія адбываюцца ў нашым жыцці.

Ведаю па сваіх знаёмых, што не я адзін шчыра падцігнуў душою да праўды, і перакананы — на зварот таварыства адгукнуцца сотні тысяч сумленных людзей, як адгукнуліся ў свой час на мітынг у Курапатах. Толькі разам, усяй грамадою можна змагацца з рэшткамі сталіншчыны.

С. ДЫЧОК, інжынер ВА «Інтэграл».

СЛОВА У ПАДТРЫМКУ

Камуністы Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы на сваім сходзе абмеркавалі пытанне «Аб палітычнай сітуацыі ў Мінску, якая сфармавалася пасля ўтварэння таварыства «Мартыралог Беларусі». Член грамадскай рады гісторыка-асветніцкага таварыства, артыст тэатра В. Манаеў праінфармаваў прысутных пра мэты і задачы гэтай добраахвотнай арганізацыі, зачытаў яе дэкларацыю.

На сходзе выступілі: галоўны рэжысёр тэатра, заслужаны дзеяч мастацтваў БССР В. Раеўскі, народныя артысты БССР З. Браварская і М. Захарэвіч, заслужаны артыст рэспублікі В. Белахвосцік, акцёры Ю. Авяр'янаў, А. Падабед і іншыя.

У аднагалосна прынятай рэзалюцыі партыйнага сходу выказацца падтрымка гісторыка-асветніцкаму таварыству «Мартыралог Беларусі» (у яго фонд купалаўцы мяркуюць сыграць спектакль «Нядзеля Путніна, яе час і яе спадарожнікі»), асуджаюцца з'ява публікацый у друку, у якіх камуністы тэатра бачаць спробу пасяць варо-

жасць паміж творчай інтэлігенцыяй і іншымі працоўнымі рэспублікі, а таксама метады, скарыстаныя органамі ўнутраных спраў у дачыненні да людзей, што сабраліся 30 кастрычніка ля Маскоўскіх могілак.

2 лістапада ў рэспубліканскім Доме кіно па ініцыятыве прэзідыума праўлення Саюза кінематографістаў БССР адбыўся сход, у якім разам з кінематографістамі удзельнічалі прадстаўнікі іншых творчых саюзаў, вучоныя, студэнты, журналісты. Вёў сход старшыня прэзідыума праўлення СК БССР В. А. Нікіфарав, сярод запрошаных быў старшыня Мінскага гарвыканкома У. І. Міхасёў.

Сход падтрымаў дзейнасць нядзельна створанага рэспубліканскага добраахвотнага гісторыка-асветніцкага таварыства «Мартыралог Беларусі». Была выказана прашанне аб неабходнасці аб'ектыўнага расследавання падзей 30 кастрычніка ў Мінску.

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Экалогія. Закон. Грамадства.

«Круглыя сталы» па экалагічных праблемах, якія праводзіцца ў Доме літаратара ў Мінску з удзелам спецыялістаў, вучоных, творчай інтэлігенцыі, зрабіліся ўжо традыцыйнымі. Але «круглы стол» пад назвай «Экалогія. Закон. Грамадства», што адбыўся 20-га кастрычніка, меў свае асаблівасці.

Па-першае, самы актыўны ўдзел у яго падрыхтоўцы прынялі разам з пісьменнікамі мастакі. На пачатку пасяджэння мастацтвазнаўца Э. Грамыка паведаміла, што рэспубліканскі Палац мастацтваў рыхтуецца да правядзення ў наступным годзе вялікай выставы на тэму экалогіі. А ўдзельнікі «круглага стала» змаглі пазнаёміцца перад уваходам у канферэнц-залу з невялікай выставкай работ студэнтаў БДТМІ, прысвечанай ахове прыроды.

Па-другое, у Дом літаратара былі запрошаны на гэты раз і работнікі праваахоўных органаў рэспублікі.

У прыватнасці, намеснік Пракурора БССР І. Сашчэпа расказаў прысутным, што правявае рэформа, якая павінна адбыцца ў нашай дзяржаве, абавязкова закране і прыродаахоўнае заканадаўства, сёння вельмі недасканалае. Ён пры-

вёў некаторыя лічбы: толькі за апошнія год і дзевяць месяцаў за розныя экалагічныя парушэнні Пракуратурай рэспублікі былі прыцягнутыя да адказнасці звыш тысячы грамадзян. Каля ста чалавек панеслі пакаранне, прытым некаторыя прыгавораны да пазбаўлення свабоды і значных штрафаў.

Удзельнікі «круглага стала» задавалі вострыя пытанні прадстаўнікам Пракуратуры Міністэрства юстыцыі, Дзяржарбітрства БССР, а таксама рэспубліканскіх Дзяржаграпрама і Дзяржжампрыроды, Беларускага таварыства аховы прыроды. Закраналіся самыя розныя праблемы: недапушчальнае забруджванне паветра і вады прамысловымі выкідамі, нерацыянальнае землекарыстанне і ведамесны дыктат мелірацыйных глэйкаў, маруднае выкананне пастаў урада рэспублікі аб захаванні возера Нарач, немэтазгоднасць будаўніцтва АЭС на Гарадочыне.

На пасяджэнні «круглага стала» сярод іншых выступілі першы сакратар праўлення СП БССР Н. Гілевіч, пісьменнікі І. Новаікаў, А. Петрашкевіч, У. Федасеенка, І. Шальманаў, В. Якавенка.

Наш кар.

Азёры — наш скарб

Краем блакітных азёраў здаўна называлі Беларусь. А ці беражліва мы ставімся да гэтага унікальнага прыроднага багацця? Ці захаваем гэты неадчужны скарб для нашчадкаў? Калі ўжо сёння не прыняць самых рашучых мер, дык многія з больш як 1700 азёраў могуць знікнуць з карты нашай рэспублікі. Трыговы вынікае стан Браслаўскіх азёраў, азёраў Вялікае, Нарач, Свіцязь, Сенненскае. Пад пагрозай гібель знаходзіцца возера Чырвонае на Палессі. Усё менш застаецца ў вадаёмах нашых відаў рыбы—чахоні, жэрэха, стронгі ручаёвай, сцерлядзі. Бяднае азёрнае і прыазёрнае флора. Пра ўсё гэта гаварылася на рэспубліканскай нарадзе вучоных, спецыялістаў і пісьменнікаў «Азёры Беларусі», арганізаванай сумесна Акадэміяй навук, Міністэрствам народнай адукацыі і Саюзам пісьменнікаў БССР, што адбылася ў канцы кастрычніка ў Мінску, у Доме літаратара.

Адкрыў пасяджэнне віцэ-прэзідэнт АН БССР І. Ліштван. Пра азёры як найвялікшую эстэтычную каштоўнасць, як выток творчага натхнення гаварыў ва ўступным слове заслужаны дзеяч мастацтваў БССР В. Грамыка.

З асноўным дакладам «Сучасны стан, рацыянальнае выкарыстанне і ахова азёрных вадаёмаў Беларусі» выступіла дотар географічных навук, прафесар БДУ імя У. І. Леніна В. Янушка. У дакладзе было нагадана, што азёры—галоўная крыніца чыстай пітной вады. Між тым, хоць яны і з'яўляюцца унікальнай эканістэмай, зольнай да самаачышчэння, азёры і цесна звязаныя з імі малымі рэкамі, якія не вытрымліваюць прэсу навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, наступлення прамысловасці. Найбольшы ўрон вадаёмам наносіць прамысловыя сцёкі і сцёкі жывёлагадоўчых ферм, нерацыя-

нальная меліярацыя і драпежніцкія спосабы рыбалоўства.

Усяго на нарадзе прагучала больш як дваццаць дакладаў. Вось тры толькі некаторых з іх: «Прыродаахоўныя тэхналогіі ўжывання ўгнаенняў у зоне азёраў», «Азёры Браслаўшчыны», «Удзеліне адмоўных фактараў на стан азёраў БССР і мерапрыемстваў па іх ліквідацыі», «Стан і праблемы аховы палюўнічай фаўны азёрных вадаёмаў», «Стан і выкарыстанне вадаасховішчаў на Беларусі».

На пасяджэнні выступілі старшыня Дзяржаўнага камітэта БССР па ахове прыроды В. Казлоў, намеснік дырэктара Беларускага навукова-даследчага інстытута глебазнаўства і аграхіміі, кандыдат сельскагаспадарчых навук Г. Васілюк, намеснік дырэктара Беларускага навукова-даследчага інстытута аховы раслін, кандыдат сельскагаспадарчых навук А. Скур'ят, дотар сельскагаспадарчых навук П. Ніханчык (Беларускі навукова-даследчы інстытут земляробства), загадчык аддзела «Белсельгасхіміі» Я. Басалыга, намеснік галоўнага інжынера Белдзягправадгаса В. Маскоў, дотар тэхнічных навук М. Лапатка (Інстытут торфу АН БССР), супрацоўнікі Інстытута заалогіі АН БССР кандыдат біялагічных навук Т. Шаўцова і кандыдат біялагічных навук Ю. Вязовіч, прафесар Белдзяржуніверсітэта В. Шырокаў, старшыня калгаса «Свіцязь» І. Санько, пісьменнікі Л. Караічаў, Я. Пархута і іншыя.

Вёў пасяджэнне старшыня секцыі публіцыстыкі і нарыса СП БССР В. Якавенка.

Нарада вучоных, спецыялістаў і пісьменнікаў прыняла сумесную рэзалюцыю, у якой вызначаны шляхі паліпшэння экалагічнай сітуацыі і рацыянальнага выкарыстання азёраў Беларусі.

НАШ КАР.

Таварыства «Веды» адкрыла чарговы сезон. Маладзенькая бялявая случанка, як кажуць, не злазіла з тэлефона. Роўным, звыклым да тэлефонных разоў голасам яна паўтарала: «Алё... партком? З кастрычніка ў Доме культуры пачынаецца вучоба прапагандыстаў. Адбудзецца маскоўскі цыкл лекцый. (Менавіта так! — Г. К.). Прыедуць лектары з Акадэміі навук СССР і інстытутаў міжнародных зносін.

эхала? Большасць афіш, вядома, належыць эстраднаму жанру. І што характэрна: толькі зрэдку мільгнець якое-небудзь імя з братніх рэспублік. Асноўны паток адтуль, з цэнтры, або, у крайнім выпадку, з расійскіх абласцей. Чаму б і не? Дарогі добрыя, цягнік фірменны, гаспадары з распасцёртымі абдымкамі, глядач добразычлівы... Дык навошта ехаць у Краснаярск, калі можна ў Мінск ці Слуцк — і «найн праблем»,

Часцей за ўсё бывае пайншма. Знаёмае пісьменніца расказала выпадак анекдатычны. У аддзеле мастацтва ў адной з кнігарань яна спытала:

— А з нашых мастакоў хто-небудзь у вас ёсць?

— Есць, — адказала прадаўшчыца. — Шышкін.
Барыс Крэпак яшчэ здзіўляецца, чаму ў рэспубліцы 13 вуліц Рэліна, 4 — Шышкіна, 5 — Васняцова... («ЛіМ» за 23 верасня г. г.)

Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ

«Наш любимый Никита...»

Каб не быць галаслоўнай, назаву асноўныя тэмы... На тым канцы дота не надта цікавіліся тэмамі і аб'яцалі ў бліжэйшы час выкупіць абанементаў. Я трапіла ў гэты кабінет выпадкова (чакала прадстаўніцу яшчэ адной вядомай арганізацыі — кнігалюбаў), і ў мяне быў час паразважаць. Гэта ж колькі павінна быць грамадазнаўцаў у інстытутах Масквы, каб ахапіць лекцыямі не толькі самую невялікую сталіцу і шматлікія гарады РСФСР, але і сталіцы, вобласці, раёны іншых рэспублік, у тым ліку і Беларусі! Што лектары едуць адтуль кваліфікаваныя, няма сумніву. Але, з другога боку, вопытныя спецыялісты па пытаннях унутранай і знешняй палітыкі павінны быць і ў нас. Ці іх нештае?

Звычайка ўспрымаць СССР як проста адну вялікую дзяржаву, а не як саюз раўнапраўных дзяржаў, пранізвае ўсё сферы, усю жыццядзейнасць нашай краіны. Фінансы, знешнія зносіны, эканоміка, навука, спорт — паўсюль распісаны і рэгламентаваны кожны крок. Адзін з міністраў скардзіўся ў друку, што без дазволу з цэнтры не можа ўзяць нават прыбіральшыцу. Што такое персанальныя машыны ў адрозненне ад службовых, таксама ведаюць толькі там і ні з кім сваім веданнем не дзеляцца. Нават хлеб ва ўсіх пяркярных СССР выпякаецца па рэцэптах Міністэрства хлебапрадуктаў СССР! (Г. Давыдзюк, «Нёман», 1988, № 10).

А культурына — асветніцкая, камсамольская, піянерская работа, асвета? Накірункі, ідэі, праграмы, метадычныя дапаможнікі, планы — амаль усё «пускаецца» зверху, і мясцовыя установы выпадае незайздросная роля выканаўцаў. Зразумела, пры такім спосабе кіравання творчыя сілы малых народаў будуць непрыдатна спаць. Не забудзем і пра тое, што растыражываная пралікі пры залішняй заўзятаці выканаўцаў прыносяць невымерна больш шкоды, чым адзінаквы і менш распаўсюджаныя. Камяк снегу ператвараецца ў гурбу, пад якой гінуць добрыя намеры і задумы.

Ідучы вакальным пераходам, заўсёды акідваю поглядам шматлікія афішы: якая на гэты раз культура да нас пры-

як жартуюць немцы?

Калі большасць галін дзейнасці маюць справу з дарослымі людзьмі, то асвета на ўласны адум і густ уздзейнічае на юныя душы. Вось дзе неабдымнае поле дзейнасці! Пра тое, што забылі дарослыя, зусім неабавязкова ведаць дзеці. Да прыкладу: у «Расказах по истории СССР для 4 класса» («Просвещение», 1988) поўнаасцю ігнаруецца шматнацыянальны склад нашай краіны. Пра яго ўскосна паведамляецца адзіным сказам ва ўступе: «Велюшайтесь в слова диктора московского радио в три часа дня. Они хорошо показывают просторы нашей страны: «В столице 15 часов, — говорит диктор. — в Ереване и Ульяновске — 16, в Ташкенте и Омске — 18, в Хабаровске — 22, в Петропавловске-Камчатском — 24 часа, полночь». Дык што ж тады разумеюць пад СССР аўтары, а таксама метадысты і міністэрскай работнікі, блаславіўшыя падручнік?

Двойчы ў падручніку ўпамінаецца пра ўкраінцаў і беларусаў — у сувязі з Кіеўскай Руссю і з паўстаннем Багдана Хмяльніцкага. Цяжка жылося адзінакроўным братам рускага народа пад польскімі і літоўскімі панамі. Рускі цар, як можна зразумець з тэкста, стварыў усё ўмовы для развіцця іх гаспадаркі і культуры.

І яшчэ адзін адметны штрих: 3-яе дапоўненае выданне, апавядаючы пра пачатак кнігадрукавання на Русі, нават у год юбілею Скарыны не згадала пра славянскага першадрукара ніводным словам! Не знойдзем мы там звестак ці згадак пра вялікіх сыноў іншых народаў Савецкага Саюза... Дзяцей, мякка кажучы, уводзяць у зман: некаторыя паняцці падмянілі, некаторыя падзеі падалі так, як патрабавала царская гістарыяграфія. Менавіта з такіх пазіцый выступаюць падчас сучаснага «гісторыкі» — з тых, што пры выпадку мацней за ўсіх крычаць пра інтэрнацыяналізм.

Трэба дадаць, што настаўніца дачкі ў нейкай ступені разумее заганы падручніка: задала вучням пашукаць дома звесткі пра старажытны Мінск. Праўда, забылася спытаць пра іх, аднак важна ўжо тое, што яна памятае, дзе жыве і чыіх дзяцей навучае.

Першакурсніцай, памятаю, збірала фальклор. Шмат песень напяляла мне бабуля з Лагойшчыны. Сярод іншых завяла яна і казачкую, перайначаную на мясцовы лад. Я, запісаўшы, і кажу: «Гэта руская песня, бабуля». Яна і пытаецца: «А тыя — якія?»

Дарум цёмнай жанчыне. Яна яшчэ памятала, як яе цікавалі сабакамі ў панскім лесе. Але як дараваць дзецям былога Міністэрства асветы БССР, якія сваімі кемнымі галовамі даўмеліся вась да чаго: у падручніку спеваў для 2 класа паперакладзены ўсё беларускія народныя песні! Мала таго, нідзе нават і не згадваецца, што гэта пераклад. Толькі сёлета гэты падручнік, нарэшце, спісаны, але колькі маленькіх гараджан змушана было спяваць пад акампанемент настаўніцы:

«Никита, Никита, наш любимый Никита...»

Як не ўспомніць Нікііа Знасілава, якога так дасціпна высьмеяў Янка Купала! Толькі ў ролі гэтага персанажа выступае не герой песні, невядома чаму скалечанай, а тыя, што здагадаліся «палегчыць» такім чынам працэс навучання.

Вось і атрымліваецца: бабуля яшчэ не ведала, хто яна, дзеці ўжо не ведаюць. Паміж гэтымі «яшчэ» і «ўжо» — значны часавы прамежак, пазначаны сацыяльнымі перыпетыямі, дасятнянямі, трагедыямі. Час усвядоміць: ідэалогія, культура, асвета, празмерна цэнтралізаваныя, непазбежна з дэбра ператвараюцца ў зло. Як міністэрства воднай гаспадаркі, так і былое міністэрства асветы кожны рэгіён краіны ўспрымалі як уласную вотчыну, як тэрыторыю, дзе можна разгарнуцца ў поўную моц і задаволіць ведамасныя інтарэсы і амбіцыі. Нездарма А. Ананьеў аднойчы параўнаў ворагаў перабудовы з прыгоннікамі: тым напаяцца было на далейшы лёс Расіі, — абы танная рабочая сіла...

Пад пятой бюракратычнай казёнчыцы нам усім аднолькава нясоладка — у якой бы рэспубліцы мы ні жылі і на якой бы мове ні размаўлялі. Вяртанне да ленінскіх нормаў жыцця, задачы новага мыслення патрабуюць новых нацыянальных канцэпцый, новай дзяржаўнай палітыкі. Пра гэта сёння і гавораць, і пішуць паўсюль.

Гадзіннік Міхаіла Луконіна

Калі мне казалі, што ў Маскве рыхтуецца вечар памяці Міхаіла Луконіна, і прапанавалі прыняць у ім удзел, я тут жа спытаўся: «Добра... Але што ж я магу сказаць на вечары?» — і тут жа прадоўжыў: «Сустрэкаўся з Луконіным і помню гэтыя сустрэчы...»

Удзячны лёсу, што ён падарыў мне магчымасць сустрэцца і гутарыць у розны час і ў розных абставінах з А. Твардоўскім, К. Сіманавым, Я. Смеляковым, Б. Слуцкім, А. Сурковым... Сюды ж, па каштоўнасці і незабыўнасці сваёй, адношу і сустрэчы з валжанінам не толькі па паходжанні, але і па шырыні натуры, па размахыстасці пазычнага почырку і раздольнасці радка — з Міхаілам Кузьмічом Луконіным. Першы раз я ўбачыў яго пры наступных абставінах. Рыхтаваўся пленум праўлення СП СССР, на якім павінна была адбыцца размова пра стан нашай шматнацыянальнай савецкай паэзіі. Міхаілу Луконіну як новаму сакратару праўлення СП па паэзіі было даручана выступіць з дакладам. Вось ён і запраціў прадстаўнікоў рэспубліканскіх пісьменніцкіх арганізацый, каб пагаварыць, параіцца, разам прыкніць, якім павінен быць на гэты раз даклад. Гэта была нарада ў літаральным, сапраўдным сэнсе слова, яна адбывалася ў свабоднай, нязмушанай, ніяк не рэгламентаванай абстаноўцы, усе жадаючыя маглі выказацца і сказаць тое, што думалі (сама атмасфера, таварыскі, дэмакратычны тон старшыні да гэтага заахвочвалі). Помню, мы ўсе адчулі спробу новага стылю ў кіраванні літаратурнымі справамі, у падрыхтоўцы дакладаў для нашых пісьменніцкіх сходаў. Гэты стыль добра стасаваўся з пазыцыйным крэда Міхаіла Луконіна:

Поклонюсь я поклоном
Всем зеленым полям,
А не гладкозеленым
Канцелярским столам...

(Чым не плакат для нашага сённяшняга Аграрома?)

Але, заўважу, гэты стыль, гэтая спроба павесці сур'езную, прычыповую, «не ззіраю на лица», пасады і акалічнасці, размову сямутаму яўна не спадбаліся, прышлі ў сутыкненне з праявамі той маральна-палітычнай пошасці, што ўжо давала пра сябе знаць і прывяла да тых часоў, якія потым мы назавем застойнымі. Той добра задуманы пазычны пленум, як вядома, не адбыўся, не адбыўся, не прагучаў і даклад Міхаіла Луконіна.

Праўда — не бывае ліха без дэбра — адбылася сустрэча з ім самім.

Другая сустрэча адбылася ў Мінску, калі я, будучы аргсакратаром СП, займаўся правядзеннем Усеаюзнай навукова-творчай канферэнцыі, прымеркаванай да 30-годдзя Перамогі над фашыскай Германіяй, сустрэкаў і праводзіў гасцей. Пасля самой канферэнцыі гасці, разбіўшыся на групы, раз'язджаліся па рэспубліцы для сустрэч з працоўнымі. С. Смірноў і М. Луконін былі ў той групе, што ехала ў Брэст (для кожнага з іх па-свойму дарагі, бо і Міхаіл Кузьміч таксама добра ведаў гэты горад: пасля вайны тут служыў і нават кіраваў літаратурным аб'яднаннем пры газеце «Заря»). У ранішнім прыцемку мы ішлі з гасцінцы «Мінск» да вакзала, і Міхаіл Луконін, што асабліва запомнілася, усю дарогу жартываў, весела расказваў розныя, перш за ўсё любіўныя, гісторыі са свайго жыцця. У тым жа жартывым тоне падсумоўваў: «Толькі і рабіў усё жыццё, што кахаў жанчын, а што вась буду рабіць цяпер, у старасці...»

Клопат паэта быў дарэмна. Да старасці ён не дажыў. Праз год і некалькі месяцаў яго не стала...

Калі я рыхтаваўся да выступлення на вечары ў гонар 70-годдзя Міхаіла Луконіна, то рашыў правесці нешта нахштат невялікага сацыялагічнага даследавання. Я апытаў нашых старэйшых паэтаў і празаістаў Максіма Танка, Максіма Лукина, Пімена Панчанку, Янку Брыля, Васіля Быкава і Івана Шамякіна на прадмет таго, як яны помняць Луконіна. Яны яго, — адказвалі яны мне, — ведалі, помняць, усламінаюць з добрым, светлым пачуццём. Як паэта і чалавека, як таварыша па плару і шчырага, дасціпнага субяседніка ў падарожжах і сяброўскіх застоллях. Нагадваў, што аўтар «Прызнання ў любові» быў у вельмі блізкіх сяброўскіх адносінах з Арандзем Куляшовым і Анатоле Вялюгіным, што яны з задавальненнем перакладалі яго вершы... У размове з Васілём Быкавым мы прыгадалі паўз, бытую ўжо гісторыю з тым, я-Луконін падарыў яму калісь гадзіннік — нішанны, круглы, з ланцужком. Пісьменнікі-франтавіні абедалі за адным сталом у рэстаране ЦДЛ імя Фадзеева, Васіль Уладзіміравіч, заўважыўшы гэты, не вельмі ўжо сучасны гадзіннік, прызнаўся, што некалі ў дзяцінстве вельмі марыў мець такі. Луконін засмяўся, адшліпіў свой, відаць, яшчэ трафейны гадзіннік і дадаў: «На, Васіль, насі! Павінна ж калі-небудзь збыцца твая мара...»

М. ЛУКОНІН у Вязынцы. 1972 г.

На вечары, які адбыўся ва ўтульнай і адначасова прасторнай Кастрычніцкай зале Дома Саюзаў і ў якім прынялі ўдзел, апрача маскоўскіх паэтаў, прадстаўнікі братніх літаратур (М. Упенік, Р. Гамзатаў, Д. Кугульцінаў), я расказаў і пра гісторыю з луконінскім гадзіннікам, што знаходзіцца на беларускай зямлі. Я пазнаёміўся на вечары з сынам Луконіна ад першага шлюбу, журналістам Сяргеем Міхайлавічам (вельмі падобным на бацьку, толькі вышэйшым за яго на галаву) і дзюма Аннам — жонкай, вядомай актрысай Аннай Васільеўнай Луконінай і малодшай дачкой Аннай, студэнткай Літаратурнага інстытута. Дзве Анны падышлі да мяне і загаварылі... пра што вы думаеце? Пра тое, што Луконіна-малодшая вучыцца ў групе перакладчыкаў з беларускай і ёй патрэбна дапамога ў падборы адпаведнай літаратуры, слоўнікаў і г. д. Такое знаёмства было як жывы пуд, эстафетная палачка пераходзіла ўвачавідкі з рук бацькі да яго малодшанькай. Адзінчыў я дзюма Аннам тым, што падарыў павялічаны фотаздымак нашага У. Крука: Міхаіл Луконін у Вязынцы...

«Я вглядываюся пристально в часы», — сказаў Міхаіл Луконін у адным са сваіх вершаў. Гадзіннік Луконіна спыніўся. Гадзіннік Луконіна ідзе, цікае. І гэтыя яго цік-таканне аддаецца ў памяці яго беларускіх сяброў, у свядомасці чытачоў яго беларускіх.

Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Масква — Мінск, 20—21 кастрычніка.

БЕЛАРУСЬ—КІТАЙ: ПРАЦЯГ КАНТАКТУ

Пашыраюцца кантакты паміж Савецкай Беларуссю і Кітайскай Народнай Рэспублікай. Пацвярджэнне таму і нядаўняе знаходжанне ў нашай рэспубліцы дэлегацыі актывістаў Кітайскага народнага таварыства дружбы з замежнымі краінамі і Таварыства кітайска-савецкай дружбы.

Члены дэлегацыі былі гасцямі выдавецтва «Мастацкая літаратура». Галоўны рэдактар выдавецтва С. Андрэюк расказаў кітайскім сябрам пра структуру выдавецтва, работу калектыву ва ўмовах гаспадарчага разліку і самафінансаван-

ня. Загачык рэдакцыі перакладной замежнай літаратуры Б. Сачанка інфармаваў гасцей пра тое, якія творы кітайскіх пісьменнікаў былі выдадзены на беларускай мове ў апошнія гады і якія мяркуецца выпусціць у бліжэйшы час.

Кіраўнік дэлегацыі, галоўны рэдактар Шанхайскага выдавецтва перакладной літаратуры Бао Вэндзі падзякаваў за цёплы прыём, у ходзе якога адбылася зацікаўленая размова, і выказаў надзею на цеснае супрацоўніцтва ў далейшым. Дасягнута папярэдняя дамоўленасць з прадстаўніком Рускай рэдак-

цыі Пекінскага выдавецтва літаратуры на замежных мовах Лу Юйлін аб абмене прызіччымі творамі пісьменнікаў дзюх рэспублік з наступнай іх публікацыяй на беларускай і кітайскай мовах.

Адбылася дыскусія па праблемах перакладу. За «круглым сталом» з аднаго боку прысутнічалі кітайскія гасці, з другога — народныя пісьменнікі БССР В. Быкаў і І. Шамякін.

Дэлегацыя з КНР была прынята ў Прэзідыуме Вярхоўнага Савета БССР, дзе адбылася грунтоўная размова аб ходзе перабудовы ў рэспубліцы.

С ТАРАЯ, як свет, ісціна: хто не помніць мінулага, не мае будучыні. А мы? Многія з нас не заўсёды помніць, хто збудваў старую хату, у якой жывём, хто пасадзіў прысады, пратаптаў сцежку. Уласны клопат пра штодзённую булку з маслам не пакідае часу азірнуцца назад. Пад булкай з маслам маю на ўвазе натуральныя і булку, і масла, і машыну, дачу, дываны і крышталь, электронна-камп'ютэрнае акружэнне, іншыя матэрыяльныя аднакі нашчага часу. А іх не пералічыць, ім няма канца, як няма канца і жаданню чалавека займець іх.

Я не ханжа і не аскет. Я не заклікаю на рубяжы другога і трэцяга тысячагоддзяў лезці назад у пячору, не карыстацца дабротамі цывілізацыі. Кожны мае права добра жыць. Але якой цаной? Лічу, што матэрыяльны бок не павінен засланяць свет з яго трывогамі, клопатамі за агульны наш дом. На кожным кроку сустракаем мы з аб'якавасцю, раўнадушшам, грамадзянскай інертнасцю. Часта даводзіцца чуць: «Я — чалавек маленькі», «Мая хата з краю». Забываюць, што сёння крайняй хаты быць не можа, сёння ўсе мы ў эпіцэнтры падзей. Што тычыцца «маленькіх чалавекаў», дык яны звонку ой якія сучасныя (асабліва, калі меркаваць па іх знешнім выглядзе). Бачылі плакат «Куплю шосты палец»? Хто бачыў, успомніць, астатнім нагадаю. На плакаце — спялягаваная рука. На кожным пальцы багаты пярсцёнак. Пальцы цяжка сагнуць, яны распараныя. Ды вось бяда, не хапае пальцаў для пярсцёнкаў, хоць ты набывай «шосты перст».

Прачытаў пра бяду, што здарылася на цеплаходзе «Прыамур'е» ў порце Осака ў Японіі, і падумаў: колькі ж іх там было, «шастапалых»? На цеплаходзе, што прывёз турыстаў з Уладзістока ў Японію, узнік пожар. Не абмыслася, на вялікі жаль, без ахвар. Японская грамадская літаратура ў першыя ж гады адкрыла баннаўскі рахунак, каб памагчы пагарэльцам. Толькі ў Генеральнае консульства СССР у горадзе Осака паступіла каля 12-ці мільёнаў іен. Японцы хацелі хоць нечым кампенсаваць маральны і матэрыяльны ўрон, што панеслі савецкія турысты. З Уладзістока па нашых людзей прыслалі другі карабэль. Але адплыць у вызначаны час дамоў ён не змог. Да капітана судна прыйшлі турысты з маскоўскай і узбекскай груп і заявілі, што не паедуць, пакуль не атавараць свае іены. Быў выхадны дзень, магазіны зачынены. Прадстаўнікі параходства ўсё ж змаглі нейкім чынам расшукаць радыёапаратуру, якую патрабавалі пасажыры. Прывезлі для продажу ў порт. Але не дагадзілі. Пасажыры заявілі, што ў горадзе Коба гэтая радыётэхніка дзешавейшая. Адміністрацыя падала на прычал таксі. Маладыя людзі рванулі ў Коба. За сотню кіламетраў. Атаварыцца. А ў гэты час наш гандлёвы марскі флот па заўках вёз на карабэль тавары, каб апрацуць турыстаў. Адежа была лепшых замежных фірмаў. Убачыўшы, як масквічы апрацоўваюць у курткі «Аляска», малдаўская група, якая такіх куртак не заказвала, загула: «І мы хочам «Аляска». Знайшлі і для іх. Каля пяцідзсяті турыстаў амаль з трох соцень наадрэз адмовіліся пайці ў Краіну ўзыходзячага сонца, пакуль не атаварыцца. У некаторы з іх пасля аказалася па 5 — 6 месяцаў клады. Угінаючыся, валалі яны на цеплаход «Шарпы», «Джы-ві-сі», «Сан'ё». Людзі пасля такой трагедыі зусім не былі падобны на пагарэльцаў. Каналы японскага тэлебачання, не каменціруючы, паказвалі нашых турыстаў. Угінаючыся ад панжы, яны ўзбіраліся на борт карабля, а ў той жа час па суседнім трапе паднімалі дамавіны.

Не ў адкрытым моры, не пад валамі цунамі адбывалася бяда. У адным з першакласных портаў умудрыліся спаліць цеплаход. Хто ж так «праславіў» нас? Сярод турыстаў было каля ста рабочых і работнікаў сельскай гаспадаркі, сто сорок інжынераў, урачоў, выкладчыкаў, пяцёра студэнтаў, каля пяцідзсяті камсамольскіх работнікаў, чатыры партыйныя работнікі. У асноўным малады народ. Вось і прыходзіць думка: а ў якім лесе вырас гэты малады народ? Ды не, вырас

ён у нашых сем'ях, у нашым грамадстве. Чаму ж яно мае такія заганы, наша грамадства, што ніяк іх не жыць? Прычын многа. Спынюся на дзвюх, на маю думку, асноўных.

НЕКАЛЬКІ пакаленняў савецкіх людзей жыло ў дэфармаваным грамадстве. Сталін крывадушна сцвярджаў: самае дарагое ў нашай краіне — чалавек. На самай справе чалавек быў што муха; не толькі жыццё аднаго чалавека, а жыццё мільёнаў нічога не каштавалі. Па меркаванні таго ж «вялікага мысліцеля ўсіх эпох і народаў», на сялянства,

магнітафон па самыя апошнія дэцыбелы — і гатова, балдзёт пад шыягер, у якім табе невядома ніводнае слова.

Як жа бараніцца ад такога спусташэння душы? Мабыць, памяццю. Мільённа-асабістая, якая называецца народнай і невынішчальна жыць ў народзе. Афіцыйная памяць у апошнія дзесяцігоддзі была забывлівая. Як і гістарычная навука, служыла аднаму, другому, трэціму. Хіба дзіўна, што па гісторыі ў гэтым годзе ў сярэдніх школах не здавалі экзамена? Сумна. Кажуць, з песні слова не выкінеш, гісторыю не паправіш. Папраўлялі, спрабавалі перапісваць. На

Зося Канстанцінаўна, якой сёння не заўсёды і дапаможа калгас...

Часта, вельмі часта нашы словы пра клопаты аб вестэрнах далёкія ад справы. У свой час я прапаноўваў былому старшыні Дарасінскага сельсавета ўстанавіць мармуровую дошку на хаце адзінокай Зосі Канстанцінаўны, выбіць золатам імёны яшчэ яе загінуўшых братоў. Прапанова была з удзячнасцю прынята і... забыта. Прапаноўваў яшчэ і назваць па-іншаму галоўную вуліцу Замошша замест безаблічнай «Колхозная». Чаму б не назваць яе «Вуліца братоў Паўлавых»?

П РАЧЫТАЎ нядаўна ў газеце «Літаратура і мастацтва» пісьмо настаўніцы з Салігорска Прышчы. Яна піша: «Вельмі непрыемны ўжо сам факт, што ў Беларусі патрэбна праводзіць сходы, каб агітаваць бацькоў аддаваць сваіх дзяцей у беларускія класы. Чаму так атрымліваецца? У Беларусі кожны год адкрываюцца ўсё новыя і новыя школы і амаль усе яны рускія, ніхто не праводзіць ніякіх сходаў».

Правільна. Так усюды. Начальству, бюракратычнаму ў большасці, цяжка павярнуцца тварам да праблемы. Ду ўсё пешта перашкоджае. Іо настаўнікаў няма, то падручнікаў. Быццам нельга перавыдаць змяненныя падручнікі, па якіх вучацца сям-там сельскія дзеці. Жадання няма, павагі да роднай культуры, няма нацыянальнай самасвядомасці ў начальства і ў тых, хто яго наплэдзіў. Есць толькі жаданне выслужыцца, заняць больш высокае ды больш мяккае крэсла.

У становішчы, якое склалася з беларускай мовай у рэспубліцы, вінавата многа людзей. На самых розных паверхах, і ў першую чаргу на вышэйшых паверхах, у калідорах улады. Бязладдзе дапусціла былое Міністэрства асветы. Яго шмат і заслужана крытыкавалі. Але, калі разабрацца, яно было выканаўчым звяном. Нашым штодзённым жыццём рупіцца прапаганда. Гэта яе турбавала найхутэйшае зліццё мовы. Пад «зліццём» разумелася знішчэнне беларускай мовы, звядзенне яе ролі да мясцова-этнаграфічнага экспаната. А замест так званага двухмоўя ўсталяваць аднамоўе, да чаго мы з поспехам прыйшлі на сённяшні дзень.

Знайдзіце хоць аднаго дырэктара школы, які б сваёй уладай пераводзіў школу з беларускай мовы навучання на рускую. Не знойдзецца такога самаўпраўцу. Без указання зверху нічога не рабілася.

Мы ўсе яшчэ пад уражаннем XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі. Пераважная большасць дэлегатаў яе гаварыла пра тое, пра што гаворыць народ, пра тое, што яму баліць.

Чакаў і я, што будзе сказана і пра мой боль. А ён вялікі. На чарнобыльскім Палесці, на чарнобыльскай Магілёўшчыне і, відаць, шмат якіх раёнах яшчэ, бо карты забруджанасці рэспублікі так і не друкуюць, рэзка павелічэнне розных захворванняў, асабліва ракавых. Меліяраванне Палесся — гэта высушаныя лёгкія Еўропы. Сотні зніклых з твару зямлі рэк і рэчак.

Абвалаванне Прыпяці. 2 тоны шодных вынідаў у паветра на южнага жыра Наваполацка. Салёная зямля і салёныя ветры Салігорска. Праблемы, выкліканыя «вялікай хіміяй у Гародні, Гомелі, Магілёве, Мазыры»...

Панішчаныя палосы адчужэння паўз дарогі. Яны некалі прамалі на сябе ў 40 разоў свінец і іншай атруты больш, чым астатняе поле. Атруты, што ўтвараецца транспартам. Кажуць, у Англіі паўз дарогі на 30—40 метраў расце бальнэг, які не пускае атруту далей. Гэта ў краіне, дзе кожны лапкі зямлі на ўліку. У нас жа цэлыя палі дзіцячых, штогод зарастаюць, запускаюцца. А тут «убачылі» паласу адчужэння. Цяпер той свінец і астатні бруд дапаўняе і без таго небывалую канцэнтрацыю пестыцыдаў на нашым стале.

Чакаў, што на канферэнцыі будзе сказана пра нашу мову, нашу школу. Думаў, прывядзе нехта красамоўную лічбу: у Беларусі на роднай мове навучаецца школьнікаў у 7 разоў менш, чым на рускай. Спадзяваўся, што некаму парупіць сказаць, што «Сельская газета» выходзіць па-руску, як і «Гродзенская правда» і брэсцкая абласная «Заря», шэраг раённых газет, амаль сто працэнтаў шматтыражана, што пераважная большасць тыражоў кніг, якія выдаюцца беларускімі выдавецтвамі, таксама выходзіць па-руску. Якое ж тут двухмоўе, якое раўнапраўнае брацтва? Ды і што гэта за паніцце: дзве родныя мовы? Не можа ніхто з людзей мець дзвюх родных мацяроў.

Р АКА памяці, не стань ракой нацыянальнага бяспамяцтва, да якога недалёка. Не дайся, каб, як раку Німігу, цябе ўвабралі ў трубы і пусцілі пад зямлю.

Перабудове — і гэці абнаўлення

Уладзімір ПАЎЛАЎ

РАКА ПАМЯЦІ

якое складала большасць насельніцтва, трэба было глядзець не інакш, як на статак авечак. І ўспрымаць як статак авечак — чым ніжэй стрыжэш, тым гусцейшая расце воўна. І яшчэ як стрыглі! Жыло сялянства без пашпартоў, уцячы ад зямлі, якую зрабілі нямілай, не магло. А культурнага гаспадарства, які ведаў зямлю, умеў і любіў працаваць, карміў краіну хлэбам, скруцілі ў бараноў рог, скрозь аб'явіўшы яго кулаком або падкулачнікам. Астатнім зямля стала ненавісная. Праца аб'ясаценна. Слова «калгаснік» стала сінонімам абразы. З канца 20-х гадоў Сталін і яго памагаты павялі ваіну супроць савецкага народа. А там і ваіна Айчынная. А там — аж да вераснёўскага 1953 года Пленума — ні ўздыху, ні прорыху. І сказалі людзі: мы нагараваліся, няхай нашы дзеці пажывуць. Сказалі, жадаючы добра. Але спяная любоў нікога яшчэ не зрабіла шчаслівым. Шмат наплэдзілася эгаісты.

У гэтым мне бачыцца першая з прычын.

Другая прычына: разыходжанне слова са справай. За лозунгам, заклікам жыць сумленна, «па-камуністычнаму» хаваліся хлусня, двуршша, дэмагогія. Чалавек выходзеца змалку на прыкладзе старэйшага. Народная мудрасць гаворыць: настаўнік, выхавальнік вучня. Якога ж вучня можа выхавецца дагматык і пустаслоў?

З часоў Арыстоцеля, а славыты філосаф пісаў, што так было і да яго, старэйшыя ідэалізавалі свой час і наракалі на маладых. Думаецца, вялікай бяды тут няма. Наракалі ад жадання бачыць сваю змену лепшай. Каб моладзь, якой застаецца пасля старэйшых і зямля і ўсё на зямлі, любіла працу, любіла ствараць, а не разбураць.

Старэйшым прыемна, што большасць нашых дзяцей любіць працу, правільна разумее сваё прызначэнне жыць на зямлі. Але ж ёсць нямала маладых людзей, якія працаваць зусім не хочуць. Са шкадаваннем мы вымушаны сёння гаварыць пра наркаманію, таксікаманію. І далібог, сярод пакалення моладзі, чыё дзяцінства прыпала на ваенныя гады, такой пошасці не было.

Пахвальнае імкненне маладых да культуры. А яшчэ лепш было б, каб жаданне быць далучаным змянілася жаданнем авалодвання вяршынямі культуры. Праўда, на гэты патрэбна праца і праца. Есць жа шлях прасцейшы, які асабліва намаганняў не патрабуе. Гэта так звана масавая культура. Апрапуся мода, а лепш звышмода, на чапіў крыжык на шыю, узбіўці настаіў прычоску, уключыў

нейкі час перапісаць можна, але паправіць — не. У гісторыі ёсць непадкаўная ахоўніца — людская, народная памяць.

У народнай памяці жывуць не толькі падзеі. Яна хаваліцца традыцыі, паданняў. Калі вы не будзеце аб'якавымі, распытайце старых людзей. Не лічыце, што гісторыя рабілася недзе далёка-далёка, не ў вашым краі. Яна не абышла і вашай мясцовасці.

У БЕЛАРУСІ, бадай, няма ніводнай сям'і, якую б не закранула ваіна. Гэта так жа, практычна, як няма ніводнага раёна, у якім не было б сваёй Хатыні.

Ці не ў кожным паселішчы стаіць помнік, на якім — імёны землякоў, што загінулі ў гады Вялікай Айчынай ваіны. Есць такі помнік і ў маім Замошшы Любанскага раёна. Вось ужо каторы год 9 мая я бываю там. Сёлета з дачкой пляменніка трэціякласніца Танюшка Чучалок паклалі мы гронкі чаромхі на пліты помніка. Было рана. А ўдзень хадзілі мы на могілкі да мамы. Зайшоў я і да Савы Паўлава, магілу якая наведваю кожны раз.

Хто такі Савы Паўлаў?
У 1919 годзе, калі беларускі наступалі на Беларусь, валасны камітэт у Пагосце пакінуў падпольшчыкаў. Сярод іх і першага замоскага камуніста Савы Паўлава, якому дапамагала юная пляменніца Зося. Праз нейкі час Савы Паўлава нечаканна арыштаваў конны жандар. Пагнаў перад сабой у Слуцк. Дзе трышчур, дзе бягом. Хлопцу было 24 гады, але і ён умарыўся. Папрасіў напіцца і прыпаў на беражон прыдарожнай копалкі. Лежнік з сядла і застрэліў яго... У дваццатым, пасля вызвалення ад беларускаў, прыязджаў з павета са Слуцка атрад чырвонаармейцаў на магілу Савы Паўлава. Граў духавы аркестр вайскавай музыкі, гаварыліся прамовай, з вінтавак быў дадзены салют. Канешне ж, былі сказаны словы, што камуніста-падпольшчыка ніколі не забудуць.

Сёння на магілу, да помніка Савы Паўлава, што некалькі гадоў назад паставіў сельсавет, выпадкова зойдзе хіба што радні старажылы.

Многія ў краіне ведаюць пра Елісімію Фёдараву Сцяпанаву, якая жыла на Кубані і пахавана ў станіцы Дняпроўскай Цімашоўскага раёна. Дзевяць яе сыноў аддалі жыццё за Савецкаю ўладу, за Радзіму.

Але далёка не ўсе нават у Любані, у Дарасінскім сельсавете, а з маладзейшых і ў родным Замошшы чулі пра Аўдоццю Антонаўну Паўлаву. У час Вялікай Айчынай ваіны загінулі пяцёра дзеці: Іван, Аляксандр, Уладзімір, Захар, Міхась. Пяцёра братоў той самай юнай Зосі, што дапамагала падпольшчыку Савы Паўлава. Сама Зося Канстанцінаўна ў 30-я гады была старшыняй мясцовага калгаса «Ударнік». Тая самая, цяпер састарэлая

Ці ведаюць пра згаданае маладыя людзі ў Дарасіно, у Замошшы? Ці ведаюць тыя юныя замосшы і дарасінцы, што называюць летам у вёскі да бабуль? Наязджаюць з блізкіх і далёкіх, малых і вялікіх гарадоў. Многія, мабыць, таксама ўпэўнены, што гісторыя рабілася недзе далёка-далёка, але толькі не ў Дарасіно і Замошшы, дзе нарадзіліся іх бацькі, дзе карані іх саміх.

У патрыятычным выхаванні, як мы гаворым, мала радзіма дае прывязку да Радзімы вялікай. Бяздумна нашы меліяратары панішчылі тысячы малых рэчак. Як вынік — абмялелі рэкі вялікія. На вачах мялее і вялікая рака памяці, што жывіцца з крыніц малой радзімы.

У 1920-м годзе ў складзе бронетрада, што вызваляў Слуцк ад беларускаў, быў і той бранявік, з якога выступаў Ленін на Фінляндскім канале ў 1917-м.

Побач з Замошшам, у Панічах, — магіла Героя Савецкага Саюза партызанскага камбрыга Дзмітрыя Цімафеевіча Гулява. Непадалёк, у Пагосце, стаіць на пастаменце трыццацічвэрка, спіць вечным сном зніпаж Героя Савецкага Саюза Мікалая Анісімавіча Зіноўева. Перад Старобінжам — помнік братам Цубам, што паўтарылі подзвіг Івана Сусаніна. У Любані — помнікі партызанцы-падпольшчыцы Фені Конанавай, сакратару падпольнага абкома партыі Аляксею Фёдаравічу Брагіну, магілы Рымы Іванаўны Шаршнёвай, камбрыга Андрэя Сямёнавіча Шашуры... У Любанскім раёне славыты востраў Зыслаў, дзе размяшчаўся Мінскі падпольны абком партыі і штаб партызанскага злучэння. Адсюль на Вялікую зямлю вызолілі самалётам дзедка Талаша, тут выдаваліся газеты «Звязда» і «Чырвоная змена», рыхтаваўся і быў выдадзены зборнік Анатоля Астрэйкі «Слуцкі пояс»...

Працоўная слава Любаншчыны не менш знакамітая. Але гэта ўжо іншая значная тэма. На жаль, у гаворках пра патрыятызм мала ўспамінаем пра подзвіг працоўны, і робім вялікі пралік.

Яшчэ менш згадваем аргументаў і фактаў з культурнай спадчыны. А наша дабрныя і паблагліваць амаль загубілі мову. У маладзейшага пакалення глыбокія правалы ў памяці на роднае слова. Не адзін раз даводзіцца нашым людзям, розных нацыянальнасцей збірацца разам. У піянерскім лагерах, на вайскавай службе, у турыстычных паездках, у паездках дружбы, яшчэ шмат у якіх абставінах. І кожны, калі ўзнікне неабходнасць, праспявае песню на сваёй роднай мове. Ды не адну, Акрамя, відаць, беларускай. Мы часта гаворым пра інтэрнацыяналізм. Але што гэта за інтэрнацыяналізм без сваёй песні, танца, слова, іншых духоўных, культурных набыткаў?

3 пошты асгзела крытыкі і бібліяграфіі

У чытацкіх водгукх на тыя ці іншыя кнігі ёсць адна прыкметная асаблівасць: звычайна яны ці рэзка-крытычныя, ці ўнёсла-захопленыя. І гэта натуральна: чалавек, якога кніга пакінула раўнадушным, не стане пісаць у рэдакцыю.

Нашы аўтары, не прэтэндуючы на грунтоўны аналіз твораў, выказваюць нямала трапных назіранняў і слухных заўваг, над якімі варта задумацца. Такім чынам — слова непрафесіяналам, нашым чытачам Ф. Шкірманкову, В. Мартыненку, Ц. Кажамякіну і А. Сланейскай.

У трэцім нумары часопіса «Нёман» за 1988 год апублікаваны апавесць Лідзіі Вакулоўскай «Вальфрам—метал цвёрды». У нашай літаратуры, на жаль, мала твораў пра геалагаў, а пра геологаў, якія працуюць у раёнах Крайняй Поўначы, — тым больш. Таму з'яўленне новай апавесці пра нялёгкаю, а часам і небяспечную працу геологаў-шукальнікаў можна толькі вітаць.

Дзеянне апавесці адбываецца на Чукотцы. І ўжо адно гэта інтрыгуе. Таемная суровая Чукотка, якая вабіць да сябе смелых людзей, — чым не тэма для пісьменнікаў? Але з кожнай прачытанай старонкі цікавасць змяняецца на сцярожанасцю. Дачытаўшы апошнюю — адчуў горьч не даўнення. І міжволі вяртаешся да першай старонкі апавесці, дзе пад фотаздымкам аўтара рэдакцыйная тэкстоўка падаемя: «...У 50—60-я гады працавала журналістам у Ямала-Нянецкай нацыянальнай акрузе, на Калыме і Чукотцы, шмат ездзіла па Поўначы».

«Шмат ездзіла па Поўначы»... А што за гэтым? На жаль, аўтар вельмі ж павярхоўна валодае тэмай, якую ўзялася раскрыць.

Галоўная героіня апавесці, Антаніна Сяргееўна Антонова, — маладая і, вядома, прыгожая жанчына, вопытны геолог, якая прыляцела з Масквы па Чукотку шукаць вальфрам.

На старонцы 8-й чытаем:

«Начальнік лагера майор Горліков, мужчына сярэдніх лет, з жоўтаватым тварам, с воспаўненымі, як от хронічнай бессонніцы, і, гледаючы на яе».

Памятаю, калі пачалі ў нашай краіне цікавую практыку кнігаабмену, былі спробы арганізаваць у кнігарнях і беларускія аддзелы такога тыпу. На жаль, камерцыйны разлік хутка скасаваў гэтую традыцыю: сам кнігаабмен з дапаможніка ў пошуках ператварыўся ў біржу дэфіцыту. А дэфіцыт — гэта перавага попыту над прапановай, у той час як попыт на беларускія кнігі пакуль яшчэ слабая стымулюецца. Рэдакцыя кніжнага гандлю мала цікавіць, што хтосьці шукае і не знаходзіць «Шляхі вялі праз Беларусь» А. Мальдзіса, двухтомнік М. Багдановіча ці адзін з лепшых у свеце — сёмухаўскі пераклад «Фаўста».

І ўсё ж беларускі кнігаабмен адбыўся. Яго праз газету «Ніва» (ПНР) аб'явіла тамтэйшэе Беларускае грамадска-культурнае таварыства. Прызнаюся, за кні-

гу беларускага пісьменніка з Польшчы Васіля Петручука «Пожнія» мне давялося прапанаваць адзін з раманаў Уладзіміра Караткевіча ды плюс яшчэ зборнік кінаапавесцей Кастуся Губарэвіча. Дык ці варта была аўчынка вырабу? З пункту гледжання дэфіцытнасці — безумоўна (паспрабуй дастань у нас беларускую кнігу з Польшчы). А як з мастацкага боку? Вось пра гэта зараз і гаворка.

Ужо тое, што цэпае слова на добры шлях незнаёмай кнігі было напісана Сакратам Яновічам — адным з папулярнейшых беларускамоўных пісьменнікаў Польшчы, якога добра ведаюць і ў Савецкім Саюзе, жыўла надзею на адкрыццё. І яно адбылося. Дык не адно. Сутнасць першага адкрыцця ў наступным: мы неяк прывыклі дзяліць асабліва ў беларускай літаратуры — пісьменнікаў па пэўных кастах (бatalісты, урбаністы, вясковыя і г. д.). Але хіба так важна, дзе жыве герой тво-

ра — у фэшэнебельнай сталіцы, правінцыяльным мястэчку ці вёсцы? Больш істотна разабрацца ў сувядносінах паводзін і ўнутраных, душэўных якасцей чалавека. У гэтым сэнсе і твор В. Петручука прымушае задумацца над маральным воблікам чалавека, яго эвалюцыяй пры зменах сацыяльных абставін. Падзеі і героі, пра якія ён піша, з жыцця беларускай вёскі. Вось гэтая вёска пад санацыйным прыгнётам пілсудчыны, вось кароткі перыяд савецкіх перамен, потым — гады нямецкай акупацыі і, нарэшце, час сацыялістычнага аднаўлення Польшчы. Не, не яна — не вёска асноўная. А людзі, нашы браты па мове, па гісторыі. Бо кніга В. Петручука, паводле вызначэння таго ж С. Яновіча, гэта «словам запісанае жыццё», а не літаратурная гульня ў жанравую дакладнасць.

Дарэчы, мова — гэта другое адкрыццё, падоранае аўтарам

«Да, — адказаў ён».

І далей:

«— Проста мне хотелось бы задать вам еще один вопрос: за что вас судили? Я слышала, в пятьдесят восьмой статье четырнадцать пунктов: диверсия, шпионаж, саботаж и так далее».

— Какая разница, за что и как.

— Небольшая, конечно, — согласилась она. — В принципе и то, и другое, и третье — преступление перед Родиной и народом» (стар. 14).

Размова працягваецца ў тым жа духу.

Няўна ж думаць, што адпетыя злачынцы не пакарыстаюцца такой магчымасцю.

У партыі застаецца 11 чалавек, наперадзе цяжкая дарога. Транспарту ніякага. Антонова ў тэлеграфным стылі тлумачыць задачу і, між іншым, падаемяля:

«А есть вы будете то, что и все. Полбанки тушенки, пачка галет, сто граммов масла, треть банки сгущенного молока...»

Продуктов хватит на полтора месяца...» (стар. 10).

А цяпер давайце зробім элементарны падлік, колькі, зыходзячы з названых Антоновай нормаў, даводзілася на аднаго чалавека прадуктаў. На паўтара месяца гэта складае: 45 пачка галет (12 кілаграмаў), 22 бляшанкі тушонкі (10 кілаграмаў), масла 4,5 кілаграма, 15 слоікаў згушчонкі (6 кілаграмаў), усяго — 32,5 кілаграма.

Трэба думаць, што вопытны геолог Антонова не абмежавалася пералічанымі вышэй харчамі, а ўзяла яшчэ мінімум круп і макаронных вырабаў, не забыла цукар і соль. Прашу дараваць мне за такое скрупулёзнае ўдакладненне. Справа ў тым, што ўсё гэта прыз, які трэба несці на сабе. Дайце да гэтага палаткі, а іх мінімум тры штукі, спальныя мяшкі, інструмент... Аўтар, такім чынам, апынулася за рысай рэальнага.

Але пакінем пакуль што карціны побыту. У час абеду Антонова пачынае размову з Махамовым.

«— Махов, Грибков сказал, что вы осуждены за политическое преступление. Это правда? — неожиданно спросила она».

«— Кто еще болел? — спросила она, обводя ледяным взглядом лица».

І далей:

«— Хорошо, — сухо сказала она. — Все трое вернется в лагерь. Проводник пойдет с вами».

І Антонова адпускае забойцаў і рэцыдывістаў з правадніком назад у лагер! У правадніка, вядома, ёсць зброя. І не думае аўтар, што забойцы і рэцыдывісты спяць і баюцца той момант, калі ім можна будзе ўцячы, а тут ім «на сподачку» такую магчымасць падносіць начальнік партыі! Ды яшчэ і зброя ў іх будзе?

«Итак, вы еще раз пройдете старым маршрутом. — Взгляд Антоновой скользнул по склоно хребта. — И запомните: вольфрам — это светлые жилки на темном поле. Не пропусайте ни одной террасы и распадна».

Даваю сабе не пагадзіцца з аўтарам. Зыходзячы з таго, што яе «вольфрам» светлага колеру — гаворка ідзе пра мінерал шэліт. Але самастойныя прамысловыя радовішчы шэліту вельмі рэдкія і адносяцца да скарнавага тыпу, таму гэта ніяк не могучь быць «светлыя жылкі на цёмным полі».

Можа сустрацца шэліт і ў высокатэмпературных кварцавых жылах сумесна з галоўным мінералам вальфраму — вальфрамітам, які дае 95 працэнтаў усёй здабычы вальфраму. Але тады, паколькі кварц белага колеру, а вальфраміт буравата-чорнага з металічным блескам, усё будзе наадварот: цёмныя прыжылі і скапленні на белым фоне.

«Пожнія». Яго мова — сведчанне таго, што ў літаратуру пачала ўлівацца масавая народная плынь. Петручук не шукае літаратурны заменнік сапраўднаму, а адлюстроўвае яго непасрэдна: героі размаўляюць па-палешку, па-польску, па-руску, хоць асноўнай мовай кнігі з'яўляецца беларуская.

Ці не забытаеца тут чытач? Наўрад. Бо існуе выратавальны эффект кантэксту. А ў выніку, думецца, у чытача пашырыцца разуменне інтэрнацыяналізму. Бо інтэр — гэта ж паміж, а нярэдка пад гэтай назвай нам падсоўваюць нейкі ўніфікаваны сюрнацыяналізм, наднацыяналізм.

Гаворачы пра натуральнасць мовы В. Петручука, нельга не згадаць і той прыклад, які сёйтой назваў бы фрывольным. Цяжка сказаць, адкуль пайшло негаласнае правіла некаторых тэрмінаў і паняцці пазначаць кропкачкамі. Але ўсе мы яго пільна прытрымліваемся: забаранілі сабе пяток-другі слоў і цікуем цяпер адзін за адным, каб упікнуць у некультурнасці.

Асабліва стэртылісць пануе ў літаратуры, часам нават закараных рэцыдывіст на старонках рамана гаворыць, як англійскі лорд на афіцыйным прыёме. В. Петручук жа, відаць,

«Представьте себе небольшую, поменьше нашей, геологическую партию; трое геологов, включая женщину, она же — жена начальника партии, один проводник и восемь эков — отпетые, со стажем уголовники. Двое из последних за побег и убийство своих же лагерных дружков имели на счету по сто с лишком лет срока».

Штосьці падобнае мне давядлося слухаць у маі 1951 года, калі я афармляўся ў Львове на работу ў «Дальбуд». Тады адзін адлускінік-калымчанін «вешаў лапшу на вушы» тым, хто толькі збіраўся ехаць у далёкую і невядомую Калыму. Паўтараю: ні ў адну геалагічную партыю такую катэгорыю зняволеных не накіроўвалі!

Не ўсё добра ў аўтара і з веданнем прыроды паўночнага краю. На старонцы 27 чытаем: «Морошка еще не созрела, была кислая и твердая, негодная для еды. Не то, что голубика, достигшая уже своего изумительного туманно-сизого цвета...» Што датычыць тэрмінаў выспявання буякоў і марошкі, дык спачатку выспявае марошка, а ўжо потым буякі, і ніяк не наадварот.

Ну, добра, з гадамі прамашка атрымалася, а як жа разумець тое, што чытаем крыху ніжэй? «Вдруг обнаружили, что в реке водится чир — самая крупная рыба из рода сиговых». «...однажды по-

вырашыў рэальна, без падфарбоўкі адлюстраваць жыццё, і выбраў адпаведны гутарковы стыль, без залішніх эўфемізмаў, што, паверце, не падарвала даверу чытачоў да аўтара».

Ах, ужо гэтае прастанароддзе з яго грубай лексікай... Ей пагарджалі, а заадно грэбавалі і ім. А яно ж — прастанароддзе — нягледзячы на сваю тую «грубасць», было жывой крыніцай духоўнасці і для самых вышксленых. Лоск ёсць, а духоўнасць згубілі. Ведаем, чаго нельга, а як трэба — забыліся.

Героі В. Петручука не толькі захавалі мову сваю (не тую — абмежаваную правіламі і стылямі, а жывую, гутарковую). Для іх яшчэ жывыя шматлікія народныя традыцыі: бытавыя, рэлігійныя, культурныя. Стары абрад пахавання, каляды, запусты — жывыя, натуральныя з'явы. Не забылі героі кнігі — звычайныя, зрэшты, сучасныя людзі — народную песню: яна засталася спадарожнікам іхніх думак і пачуццяў нават у 'горэдзе, дзе два сябры сустрэліся ў рэстаране і загаварылі пра жыццё-быццё. Ды аднаму лягла на душу народная песня, а другі не падтрымаў.

«Што, — кажа, — хочаш, каб нас тут п'яніцы адлупцавалі? — За што, за спяванне народных песняў?»

На жыццёвай пожні

Памятаю, калі пачалі ў нашай краіне цікавую практыку кнігаабмену, былі спробы арганізаваць у кнігарнях і беларускія аддзелы такога тыпу. На жаль, камерцыйны разлік хутка скасаваў гэтую традыцыю: сам кнігаабмен з дапаможніка ў пошуках ператварыўся ў біржу дэфіцыту. А дэфіцыт — гэта перавага попыту над прапановай, у той час як попыт на беларускія кнігі пакуль яшчэ слабая стымулюецца. Рэдакцыя кніжнага гандлю мала цікавіць, што хтосьці шукае і не знаходзіць «Шляхі вялі праз Беларусь» А. Мальдзіса, двухтомнік М. Багдановіча ці адзін з лепшых у свеце — сёмухаўскі пераклад «Фаўста».

І ўсё ж беларускі кнігаабмен адбыўся. Яго праз газету «Ніва» (ПНР) аб'явіла тамтэйшэе Беларускае грамадска-культурнае таварыства. Прызнаюся, за кні-

гу беларускага пісьменніка з Польшчы Васіля Петручука «Пожнія» мне давялося прапанаваць адзін з раманаў Уладзіміра Караткевіча ды плюс яшчэ зборнік кінаапавесцей Кастуся Губарэвіча. Дык ці варта была аўчынка вырабу? З пункту гледжання дэфіцытнасці — безумоўна (паспрабуй дастань у нас беларускую кнігу з Польшчы). А як з мастацкага боку? Вось пра гэта зараз і гаворка.

Ужо тое, што цэпае слова на добры шлях незнаёмай кнігі было напісана Сакратам Яновічам — адным з папулярнейшых беларускамоўных пісьменнікаў Польшчы, якога добра ведаюць і ў Савецкім Саюзе, жыўла надзею на адкрыццё. І яно адбылося. Дык не адно. Сутнасць першага адкрыцця ў наступным: мы неяк прывыклі дзяліць асабліва ў беларускай літаратуры — пісьменнікаў па пэўных кастах (бatalісты, урбаністы, вясковыя і г. д.). Але хіба так важна, дзе жыве герой тво-

ра — у фэшэнебельнай сталіцы, правінцыяльным мястэчку ці вёсцы? Больш істотна разабрацца ў сувядносінах паводзін і ўнутраных, душэўных якасцей чалавека. У гэтым сэнсе і твор В. Петручука прымушае задумацца над маральным воблікам чалавека, яго эвалюцыяй пры зменах сацыяльных абставін. Падзеі і героі, пра якія ён піша, з жыцця беларускай вёскі. Вось гэтая вёска пад санацыйным прыгнётам пілсудчыны, вось кароткі перыяд савецкіх перамен, потым — гады нямецкай акупацыі і, нарэшце, час сацыялістычнага аднаўлення Польшчы. Не, не яна — не вёска асноўная. А людзі, нашы браты па мове, па гісторыі. Бо кніга В. Петручука, паводле вызначэння таго ж С. Яновіча, гэта «словам запісанае жыццё», а не літаратурная гульня ў жанравую дакладнасць.

Дарэчы, мова — гэта другое адкрыццё, падоранае аўтарам

«Да, — адказаў ён».

І далей:

«— Проста мне хотелось бы задать вам еще один вопрос: за что вас судили? Я слышала, в пятьдесят восьмой статье четырнадцать пунктов: диверсия, шпионаж, саботаж и так далее».

— Какая разница, за что и как.

— Небольшая, конечно, — согласилась она. — В принципе и то, и другое, и третье — преступление перед Родиной и народом» (стар. 14).

Размова працягваецца ў тым жа духу.

Так, як гаварыла Антонова, у тыя гады думалі многія. І гаварылі. Але не пры такіх абставінах. Ва ўзаемаадносінах паміж зняволенымі, якія працавалі ў партыі, і геологамі існавала няпісанае правіла: ніколі не пытацца ў рабочага-зняволенага, за што ён адбывае тэрмін. Ніколі! І гэтае правіла выконвалася абавязкова. Захоца — сам расказаў. Што з сябе ўяўляе чалавек — меркавалі не па тэрміну і артыкулу, а па адносінах да работы, да таварышаў на рабоце.

Тым больш, што падрабязныя характарыстыкі на кожнага зняволенага, якога накіроўвалі ў партыю, начальнік партыі меў.

Аповесць грашыць шматлікімі недакладнасцямі. Ужо калі аўтарка ўзялася пісаць пра работу геологаў і ўжывае спецыяльныя тэрміны, то абавязана ведаць, што яны азначаюць.

Так, на старонцы 21 чытаем:

«Итак, вы еще раз пройдете старым маршрутом. — Взгляд Антоновой скользнул по склоно хребта. — И запомните: вольфрам — это светлые жилки на темном поле. Не пропусайте ни одной террасы и распадна».

Даваю сабе не пагадзіцца з аўтарам. Зыходзячы з таго, што яе «вольфрам» светлага колеру — гаворка ідзе пра мінерал шэліт. Але самастойныя прамысловыя радовішчы шэліту вельмі рэдкія і адносяцца да скарнавага тыпу, таму гэта ніяк не могучь быць «светлыя жылкі на цёмным полі».

НИШЧЫМНЫЯ ДУШЫ

У сатырыка павінен быць ідэал. Невыпадкова ў зборніку гумару і сатыры Анатоля Грачаникава «Школа танцаў», які выдала нядаўна «Бібліятэка «Вожыка», мы сустракаем з вяршам «Да праблем веку». Герой яго дзядзька Іван з вёскі Бранды не любіць размаўляць на абстрактныя тэмы. Затое ён робіць сваю справу сумленна. Для паэта ён арыенцір. Калі апынешся, хаця і не па сваёй волі, у балое з «нішчымнымі душамі», патрэбен маяк.

На маю думку, больш за ўсё ў мастацкіх адносінах удаліся Анатолю Грачаникаву яго вершаваныя фельетоны. Мне асабліва падабаецца, напрыклад, «Латарэйны білет». У ім ёсць свая «ізіюмінка», свой вугал бачання, свая інтанацыя. Займальны сюжэт: вясковы дзед выйграў «Волгу» па латарэйнаму білету. І пачалося! Суседзі, кантора калгасная з сельсаветам, селькор, радыё, тэлебачанне — усе прыбеглі віншаваць дзёда. А калі тэлебачанне, то трэба ж дзёда прыдзець, паднавіць яго хату. Вось пашчасціла старому! Смяешся, хаця трэба плакаць, над нашай любоўю да паказу! Фінал твора трагікамічны: дзед здае на пошту свой выйграшны білет, каб яму вярнулі яго 30 капеек і... спакой.

А вось у аснове фельетона — анекдот («Нешанцавеня»). Тут аўтар ваюе супраць наклеяван-

ня на людзей ярлыкоў. Не зрабіў бядак Нешанцавеня кар'еры. Як толькі збіраюцца прызначаць яго на пасаду, так і ўспывае: «Чакайце, нешта з ім было!» А ўсяго і было, што «ўкралі шапку».

Фельетон «Жыццё Мацвея» пабудаван на прыёме тонкай іроніі, калі на языку — мядок, а над языком — лядок. Здаецца, аўтар хваліць Мацвея: «А як спяваў, як спачуваў...» А на самай справе высмейвае гэтага біча, лайдака і бадзьягу, тыповай, на жаль, з'явы нашага сучаснага жыцця.

Што тычыцца бытавых сцэнак у зборніку, то хочацца спыніцца на двух: «Ля брамы» і «Сустрэча». Першая пабудавана на дыялогу паміж суседзямі. Сусед на пытанне цёткі Акуліны адказвае, што ля крамы «людзей няма, адны жанчыны». З болей і горыччым цётка Акуліна крычыць:

— Адкуль жа людзям тым узяцца, калі вы будзеце співацца!

Вось вам і бытавая сцэнка. Раскрываецца ў некалькіх словах страшэнная трагедыя некалькіх вёсак: забівае гарэлка мужыкоў гэтак, як іх забівала вайна. Напэўна, невыпадкова сатырык ужыў параўнанне:

Як замаруджаную міну, Скаланула Акуліну.

І ў другой бытавой сцэнке («Сустрэча») вельмі глыбокі

падтэкст. Ну што, здавалася б, асаблівага: сустрэліся людзі, якія ў маладосці падабаліся адзін аднаму. Сустрэліся і расчараваліся: «І што я ў ім знайшла!», «І што я ў ёй знайшоў!». Не пагаварылі, не раскрылі душы. Толькі канстатавалі: «як зморшчаны арэх», «катастрафічна распаўнела». Не ведаю, як каму, а мне яны здаліся самаздаволенымі абывацелямі, эгаістамі, якія бачаць недахопы толькі ў іншых, якія прывыклі меркаваць аб людзях толькі па іх знешняму выглядзе. А яны ж сустракаліся фактычна са сваім юнацтвам! Гэта людзі з «нішчымнымі душамі».

З мініяцюра, змешчаных у зборніку, хочацца ўказаць на дзве: арыгінальную і перакладную. У першай («Да праблемы «міні» і «максі») выкарыстана модная тэма. Але напісана проста, нават белым радком. Нечаканы сюжэтны паварот — і сатырычная страла б'е па перастрахоўшчыках, па людзях, якія не маюць уласнай думкі і поглядаў.

Віртуознае валоданне словам назіраем мы і ў перакладных мініяцюрах, сабраных у раздзеле «Усходняя мазаіка» (добраю і патрэбную справу робіць паэт):

У натоўпе — балбатун,
Як на галаве — каўтун.
Хоць ты вырві,
Хоць ты зрэк, —
Застанецца брыдні плеш.

Ці ёсць у зборніку недахопы? На жаль, ёсць. Аднак лепшыя сатырычныя творы Анатоля Грачаникава саслужаць добраю службу ў перабудове нашага сацыяльнага жыцця.

Ц. КАЖАМЯКІН,
ветэран вайны і працы.
г. Гомель.

«МАЁ ЖЫЦЦЁ — ПРАЦА...»

У мяне свята: на сталае кніга «З нялёгкіх дарог». Выбраныя. Салдата, вучонага, пісьменніка Фёдора Янкоўскага.

Чытаю. Няспешна. Хочацца надыхацца водарам роднага краю, акунціцца ў яго стыхі, вылавіць новыя скарбы найстарэйшай са славянскіх, мілагучнай роднай мовы.

Параўноўваю старонкі, скажы з папярэднімі выданнямі. Дзе выкінута адно слоўца, дзе — больш: дзе словы перастаўлены, дзе тэкст дапоўнены.

У нашай краіне і за мяжою ў апошні час вядзецца заклапочаная гаворка пра тое, што мовы трацяць прыгажосць, бяднеюць. Больш стагоддзя ў школах не вывучаецца рыторыка, стылістыка. Мне здаецца, што паказ працы пісьменніка Ф. М. Янкоўскага над тэкстам (у гуртках, на факультатывных занятках) заахвоціў бы вучняў працаваць над стылем.

Асобныя абразкі — вершы ў прозе Ф. Янкоўскага — павінны, на маю думку, заняць ганаровае месца ў школьных чытанках (хрэстаматых), мінутках паэзіі на ўроках, па радыё і тэлебачанні.

Разгарні старонку наўздагад, пачні з якога хочаш радка і... не адарвешся. Тут і вялікі боль, і радасць, і цікавыя людзі, і прыгажосць роднага слова.

Старонка 160: «Умей заснаваць аснову. Зрабі аснову, заснуй аснову і не глядзі, ці будзень, ці святдзень! Толькі па адпаведніку да «сделать задел», па будзень і святдзень варта было з'ездзіць за некароткія амаль сто пяцьдзесят кіламетраў».

Далей ідзе пералік мясцовасцей, дзе аўтар чуў згаданыя словы. Як я разумею, пералік розных, далёкіх адзін ад другога куткоў Беларусі сведчыць, што словы гэтыя ўсенародныя і павінны быць прыняты ў літаратурную мову.

Вялікая колькасць назваў мясцовасцей звязана ў кнізе з пэўнымі гістарычнымі падзеямі, з канкрэтнымі імёнамі.

Цяпер рыхтуюцца гісторыі вёсак, мястэчкаў, гарадоў. Магчыма, іх стваральнікі выкарыстаюць паасобныя старонкі, абзацы, факты, легенды, апісанні з кнігі Ф. Янкоўскага пра вёскі Карпілаўка, Паперня, Волатава, Заслаўе, Башшты, Ра-

гава, Трасцянец, Уручка. Усяго няма патрэбы пералічаць. Пашукайма ў змесце, пагартайма старонкі.

Са шматлікіх, нязменна глыбокіх старонак пра вайну спынюся на псіхалагічна глыбокай наведзе «Пачвары яна». Па настойлівай просьбе з цэнтра камандзір разведкі Ф. М. Янкоўскі паслаў жанчыну з малалетняй дачушкай выхапіць з самога фашысцкага лагавы — двух хлопчыкаў і іх бабулю. Колькі ж перажыў ён за тое з лішкам сутак, пакуль убачыў на дарозе воз і сваіх жанчын з хлопчыкамі! «Першы раз у жыцці пацалаваў я тады руку. Жаночую, Юліну. Матчыну руку. Было цяжка сказаць і адно слова». Верыш яму, верыш кожнаму яго слову.

А здавалася б, лёгенькі, гульлівы абразок «На кладачцы» пра «маміну далікатнасць, недэпламаную, неатэставаную». Каб жа гэты абразок ды на бацькоўскі сход!

Кніга Ф. Янкоўскага — гімн Радзіме, роднаму слову, працы, высокай маралі, прыродзе. У адным з абразкоў пісьменнік піша: «З працаю абавязкова, штодзённа — як полудзень, як сон, як дыханне і радасць», а ў другім значае: «Усё маё жыццё — праца і праца».

І гэта праўда.
А. СЛАНЕЎСКАЯ,
заслужаная настаўніца
Літоўскай ССР.
г. Эйшышкес.

Часопісы ў лістападзе

«ПОЛЫМЯ»

«Следчая справа Вашчылы» — драма І. Чыгрынава.
Назвай «Святлее неба і душа» аб'яднаны вершы маладых аўтараў У. Мароза, Я. Мальца, В. Лужноўскага, В. Хамчун, З. Марозава і іншых, апавяданні А. Глобуса.

Друкуюцца фрэскі драматычнай паэмы М. Ароці «Судны дзень Скарыны», заканчанне апавесці Н. Маеўскай «Замова», вершы К. Кірэнкі, раздзелы з кнігі В. Гардзея «Узрушэнне».

У раздзеле «Публіцыстыка» выступае Г. Айзенштат — «Патрабаванні для душы», у раздзеле «Успаміны, Дзёнікі, Дакументы» — заканчанне апавесці Н. Гілевіча «Перажыўшы вайну».

Сярод іншых матэрыялаў —

нарыс Э. Карніловіча «Старшыня губвыканкома», артыкул Я. Саламевіча «Дакументы гавораць пра Францыска Скарыну», рэцэнзія Б. Бур'яна на кнігу паэзіі А. Письмянкова «Чытаю зоры», падборкі «З рэдакцыйнай пошты» і «Дзядоўнік на Парнасе».

«МАЛАДОСЦЬ»

Змешчаны вершы Г. Каржанеўскай, І. Вабінова, К. Кірэнкі, М. Казакова, А. Пісарыка, У. Шахаўца.

У раздзеле прозы — пачатак апавесці В. Гілевіча «Пераваранчаны», апавесць А. Асташона «Малюні на попеле», апавяданні І. Галубовіча.

Друкуюцца працяг гістарычнага нарыса М. Ермаловіча «Старажытная Беларусь», публіцы-

стычныя развагі Ю. Станкевіча «Смутан па белым млыне», нарыс Г. Айзенштат «Горад — вёска: якія сёння паміж імі ўзаемаадносінны?», працяг артыкула Б. Сачані «Беларуская эміграцыя», артыкул В. Семашкі «Маё права на «рок»».

«НЕМАН»

У перакладах А. Дракахруста, Ф. Яфімава, В. Ліпневіча, І. Гусевай, І. Навіцкага, Т. Лейкі прадстаўлены вершы В. Анолавай, У. Марука, А. Каско, А. Письмянкова.

Змешчана апавесць У. Рубанова «Разам па жыцці» (аўтарызаваны пераклад Б. Рабухіна).

Пад рубрыкай «У свеце навукі» выступае І. Калоўскі — «Трансплантцыя душы».

У нумары — нататкі А. Слесарэні «Васіль Сярэжнінаў», артыкул П. Васючэні «Куды адыходзіць смець?», роздум Э. Пугавай «На афішах «Няміга-17», падборка матэрыялаў «Учора. Сёння. Заўтра».

Кнігарні

П. ПАНЧАНКА. Неспакой. Для старэйшага школьнага ўзросту. Мінск, «Юнацтва», 1988.

Зборнік Пімена Панчанкі «Неспакой», які папоўніў «Паэтычную бібліятэку», складаецца з лепшых вершаў паэта, што ілюструюць духоўны свет сучасніка. Аўтар прадмовы «Святло праўды» — С. Законнікаў.

Я. БРЫЛЬ. Ад слябы да жыва. Апавяданні. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1988. У чарговую кнігу Янік Брыля, выпушчаную ў Маскве, увайшла апавяданні, створаныя пісьменнікам у розныя гады. Іх пераклалі на рускую мову Д. Кавалёў, Н. Кіслік, А. Астроўскі, Г. Папоў, В. Тарас, І. Сяргеява.

В. ХОМЧАНКА. Прэ апавяданні — затрымаць. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1988. Апавесць «Прэ апавяданні — затрымаць» (аўтарызаваны пераклад на рускую мову Г. Астроўскай), якая дала назву гэтай кнізе, расказвае пра адзін з момантаў жыцця Францішка Багушэвіча. У зборнік увайшлі таксама апавяданні пісьменніка, перакладзеныя Г. Ашанінай, Г. Астроўскай, Ю. Іана і самім аўтарам.

М. МУШЫНСКІ. Літаратура і ідэалагічная барацьба. Мінск, «Навука і тэхніка», 1987. Аўтар, звяртаючыся да шматлікіх выказванняў, сведчанняў савецкагаў, паказвае, «з якімі тэндэнцыямі імкнуцца дні ацэньваць класічную спадчыну і сучасны літаратурны працэс, як спрабуюць ужо ацэньваць і новыя творы падагнаць пад схему, выгадную ім самім. Асобна М. Мушыньскі разглядае даследаванне А. Макміліна «Гісторыя беларускай літаратуры» — ад вытокаў да сённяшніх дзён, якая выйшла ў ФРГ у 1977 годзе.

Грамадзяне Савецкага Саюза! Умацоўвайце брацтва народаў СССР— вялікую заваёву ленінскай нацыянальнай палітыкі!

Мінулы год быў надзвычай плённы ў творчасці Ліны Кастэнкі. Адметная з'ява ўкраінскай паэзіі — выхад яе кнігі «Сад нарастаючых скульптур», у якую, акрамя дзюж новых гістарычных паэм, увайшла яе дзіўная лірыка, галоўныя накірункі развіцця і ўзбагачэння якой — няспыныны пошук, смелы эксперымент, адначасовае спалучэнне знешняга дзеяння, фізічнага руху, жэсту непасрэдна з думкай, успамінам, пачуццём (вершы «На спілаванай таполі», «Веер мадам Палетіні» і інш.).

Ніколі не прэтэндуючы на загадзя разлічаны эфект, шчаслівыя знаходкі паэтэсы яшчэ раз сведчаць пра яе глыбокую дзейную сувязь з родным фальклорам, пра яе незвычайна арганічную вывучку на самых высокіх узроўнях народнай творчасці, што ў прыватнасці надала такую моц і такі шырокі водгалас у свеце яе славаўтай «Марусі Чурай».

Васіль ВІТКА.

Ліна КАСТЭНКА

Прадвесне абазвалася: — Пара!
За Чорным Шляхам, за Вялікім Лугам —
Гляджу: мой прадзея, і пра-пра,
пра-пра —
Усе ідуць за часам, як за плугам.

За дзірваном дзірван, за дзірваном
дзірван,
За Чорным Шляхам, за Вялікім Лугам,
Яны ў тумане ўжо — нібы туман —
Усе ідуць за часам, як за плугам?!

Цяжкая вечнасці хада! —
За Чорным Шляхам, за Вялікім Лугам.
Хоць абмінае стараной бяда —
Няўжо і я іду ўжо, як за плугам?!

Які ўзару, засею свой дзірван
За Чорным Шляхам, за Вялікім Лугам?
Няўжо і я ў тумане — як туман —
Ужо іду за часам, як за плугам?..

Каля белае вежы дрэва чорнае. Спі.
На самоце ў бязмежжы, дружа мой,
пацяпрі.

Хай прысніцца нам поле, рэчка,
човен, млынок.
Можа, нас хтосьці з Марса
раглядае ў бінокль.

А які яму клопат, мы асобна ляцім.
І над ім і над намі хопіць неба усім.
І адныя ў нас зоры. Дружа мой,
пацяпрі.

Каля белае вежы дрэва чорнае. Спі.

Асенні дзень, асенні дзень, асенні!
О сіні дзень, о сіні дзень, о сіні!
Асанна восні, о сумі Асанна.
Няўжо ўжо восень, восень, о! — ужо
тая самая?

Паніклі астры долу ніц, зайшліся болям.
Кілім спалоханных сініц ляціць над полем.
Багдадскі злодзея лета ўкраў,
багдадскі злодзея.
І плача конік паміж траў —
канец мелодый...

Не, не чары, а чад, як жа страшна
такое каханне.
Гэту магію ночы хай пасведчыць мне
водгалас рэк.
І трывога, і ласка, і сонечны рай
без выгнання,
Чарадзеянае шчасце, — ці бывае
такое навік?

Засмучэнняў сваіх шмат штодня
мы страчаем.
Абмінае душа іх. Стаміўся даўно
чалавек.
Зеклінаю цябе, будзь навекі маёй
незвычайнай
Гэта магія ночы, што засведчана
водгуллем рэк.

Не трэба разважаць мізэрна,
бо ёсць бяссмерце дзе-нідзе.

Хтось перавеены, як зерне,
у грунт паэзіі ўпадзе.
Паэт не прагне ўзнагарод,
яго сам лёс узнагародзіў.

Калі ў паэта ёсць народ,
паэзія жыве ў народзе.

Пераклаў з украінскай
Васіль ВІТКА.

Вядомы ленінградскі паэт Георгій Аляксандравіч Трыфанаў у час вайны прымаў непасрэдны ўдзел у вызваленні Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, працаваў у рэдакцыі франтавой газеты ад «Комсомольской правды». Многія вершы, напісаныя ім на Першым Беларускам фронце, увайшлі затым у зборнік яго паэзіі «Гарызонты», друкаваліся ў часопісе «Новый мир», «Літературной газете».

Георгій Трыфанаў звязвае з даўніх пор моцна дружба з беларускай паэзіяй. Многія з яе твораў ён пераклаў на рускую мову.

Мне як былому франтавіку, вайсковаму газетчыку яго вершы вельмі імпаўнуюць па свайму зместу і тэматыцы. Прапаную некалькі вершаў нашага сябра беларускаму чытачу ў маім перакладзе.

Пятро ПРЫХОДЗЬКА.

Георгій ТРЫФАНАЎ

Газета

Я быў газетчыкам вайсковым,
Хадзіў байцом таксама ў бой.

У выдавецтве «Мастацкая літаратура» ўпершыню выходзіць двухтомная анталогія грузінскай паэзіі. Яе змест склалі творы класікаў і сучасных паэтаў братняга народа.

Сёння штотыднёвік прапаноўвае сваім чытачам некалькі вершаў з гэтага выдання.

Мурман ДЖУБУРЫЯ

Самабытнасць

Як паэт складае вершы?
Рытм спачатку, ён — аснова,
Ён гучыць заўсёды першым,
А за ім прыходзіць слова.

У аснове слова — карань,
Што расце ў народзе родным.
Мой народ — мая апора,
Я — на дрэве радаводным.

Не надта дзёрзкім і суровым,
А проста быў самім сабой.

Аўтакалона. Сонца села.
Прывал зрабілі ля ракі.
Пісаў пакуль не дужа ўмела,
Ды ў нумар я даваў радкі.

Ну, а салдацкая газета —
Наш франтавы паходны друк —
Лісткамі ў вогненнае лета,
Як галубкі, ляцела з рук.

На беларускіх дымных трасах
Адрозніць цяжка для байца
Свінец з друкарскай нашай касы
Ад кулямётнага свінца.

І партызанскае падполле
Тут разам з намі ў бой ішло.
Пісаў пра мужны камсамол я,
Наколькі вопыту было.

Свае радкі мы адлівалі
Не толькі з нашых шчырых слоў,
Мы ў іх байцам перадавалі
Сваю нянавісць і любоў.

рыць больш дакладна — цэлы раздзел у гісторыі руска-беларускіх літаратурных сувязей. І я не перабольшу, калі скажу, нарыстаючыся выпадкам, што вы адзін з актыўных удзельнікаў гэтага працэсу, што на вашых вачах прайшла гісторыя нашых узаемасувязей за апошнія сорак год. Ці не казалі б некалькі слоў пра сябе?

— Нарадзіўся ў Шаўляі. Калі мне было пяць гадоў, мы пераехалі ў Мазыр. Памятаю паводкі, гаці з лазы. Пазней — у Кіеў. Відаць, наша сям'я перабралася туды пад уплывам маці: яна была ўкраінка. Перакладчыцкую працу я пачаў з украінскай літаратуры, а калі канкрэтна — з твораў Астапа Вішні. Гэта было недзе ў дваццаць сем'ям — дваццаць васьмым гадах. Я пераклаў яго тры кніжкі, усе яны былі тады ж апублікаваны. Праўда пазнаёміўся асабіста з самім пісьменнікам толькі пасля вайны на кватэры Аляксандра Пракоф'ева. Перакладаў я і іншых украінскіх пісьменнікаў. А ў 1947 годзе да мяне прыйшоў Павел Кабзарэўскі і прынёс апавяданні Янкi Брыля і Івана Шамякіна, калі не памыляюся, «Лазунка» і «У снежнай пустыні». Так яно і пачалося. Я стаў перакладаць і буйныя творы вядучых беларускіх пісьменнікаў. З асаблівым натхненнем працаваў над перакладамі Янкi Брыля — найлепшага лірыка вашай прозы. Неўзабаве Кабзарэўскі зноў прыйшоў да мяне: «Слухай, я табе прынёс нешта». «Спадзяюся, прозу». «Не, паэзію, — паправіў яго. — Гэта рэчы блізкія, і ты не навучыўся дасканала перакладаць прозу, пакуль не прапрацуеш над паэтычнымі творамі». Так я далучыўся і да беларускай паэзіі. Кабзарэўскі быў выдатны арганізатар. І ён добра ведаў беларускую мову, мог гаварыць на ёй. Кабзарэўскі выпусціў у Мінску кнігу сваіх перакладаў з беларускай «Галасы маіх сяброў».

— Вось мы з вамі і назвалі некаторых з тых, хто працаваў, так сказаць, на ленінградска-беларускай літаратурнай ніве. Ахматава, Пракоф'еў, Браун, Кежун, Кабзарэўскі... Каго яшчэ вы тут назвалі б?

— Усёвалада Раждзественскага, Марыя Камісараву. Сямёна Бацініка, Усёвалада Азарова, Леаніда Хаўстава, Маю Барысаву... Усіх пералічыць цяжка. У свой час беларускую паэзію ахвотна друкавалі ленінградскія часопісы.

Тут я павінен зрабіць невялікае адступленне, сказаць, што адначасова з намі адпачывала Марыя Іванаўна Камісара-

ва. З ёю і яе мужам Мікалаем Леапольдавічам Браўнам (дарэчы, пахаваны ён на пісьменніцкіх могілках у Камарове, пахаваны тут і Анатоль Леапольдавіч Тоньваны тут і Анатоль Леапольдавіч Тоньваны, пра якога пойдзе размова ніжэй) я пазнаёміўся ў лістападзе семдзесят дзён года, калі праходзілі коласавыя дні ў Ленінградзе. Барыс Сачанка, Даніла Міцкевіч і аўтар гэтых радкоў былі запрошаны імі на вачэру. Я нагадаў Марыі Іванаўне пра іхнюю гасціннасць. У адказ пачуў я эмацыянальны, пранікнёныя словы:

— Мая любоў да Беларусі — вялікая і даўняя, глыбока зямная. Колькі сіл і душы ўкладана ў нашу дружбу. Якія цудоўныя купалаўскія і коласавыя святыя паэзіі праходзілі на Беларусі, рэха іх адгукалася паэтычнымі вечарамі, днямі літаратуры і ў Ленінградзе. Трэба захаваць гэтую традыцыю. Прыязджала я часта да вас і па розных справах, па справах перакладаў. Здаецца, васьм узяла б ды і кінула гэтую палачку-трымалачку і пайшла б да вас як маладая. «Беларусь, цвет мой сіні, васільковы...».

Сапраўды, Марыя Іванаўна належыць вялікая колькасць перакладаў нашай паэзіі. Але вернемся да размовы з Арсёнем Георгіевічам. Я пацікавіўся, якія яшчэ выйшлі кнігі за апошні час у Ленінградзе, што маюць дачыненне да развіцця нашых сувязей.

— Назаву дзве працы, да іх я меў непасрэднае дачыненне. Па-першае, зборнік «Беларуская аповесць», які выйшаў у 1981 годзе. У яго ўключаны творы Івана Шамякіна, Івана Чыгрынава, Івана Навуменкі, Барыса Сачанкі, Алеся Жука, Віктара Карамазова, Яўгена Радкевіча. Фактычна ў перакладах для гэтай кнігі ўдзельнічалі тры чалавекі, такія мізэрныя былі ў той час кадры перакладчыкаў беларускай прозы.

— У спісе аўтараў не хапае Уладзіміра Караткевіча і Міхася Стральцова. Як сёння мы разумеем, без твораў гэтых таленавітых пісьменнікаў будзе няпоўная любая анталогія беларускай прозы.

— Адно з аповесцей Уладзіміра Караткевіча пераклаў для зборніка Анатоль Тонкель, але яна не падыйшла, як казалі ў выдавецтве, з-за «ўзроставага» прынцыпу. Працу Тонкеля па падрыхтоўцы матэрыялаў выдавецтва адзначыла, напісаўшы яго прывітча на тытуле як складальніка. Імя Тонкеля звязана з беларускай літаратурай тым, што ён пераклаў большасць твораў вашага Стывенсана — Янкi Маўра. Мне вядома, што Янка Маўр застаўся задаволены яго перакладамі. Дарэчы, праца над перакладамі аповесцяў прывяла мяне да пераканання, што гэты жанр з'яўляецца-

ДРУЖБА І НА СЛОВАХ, І НА СПРАВЕ

Мусіць, кожны, хто прыязджае ўпершыню ў Камарова, што пад Ленінградом, пачынае знаёмства з тутэйшымі мясцінамі з наведвання магілы Ганны Ахматавай. Як знайсці пісьменніцкія могілкі, мне раскажаў наш даўні сябра, выдатны перакладчык беларускай літаратуры Арсень Георгіевіч Астроўскі.

Магілу Ганны Ахматавай заўважаеш яшчэ здалёк: уздоўж магільнай пліты ідзе мураваная сцяна з барэльёфам паэтэсы на ёй, стаіць вялікі жалезны крыж у галавах, а падшоўшы бліжэй, чытаеш на пліце: «Анна Ахматава». І тое, што не пазначаны тут гады жыцця, успрымаеш як нешта натуральнае і справядлівае: паэзія Ганны Ахматавай перажыла яе, яна не абмежавана часам, пазачасова, вечная.

Міжвольна мне ўспомніўся Максім Танк з яго тропічнымі рэплікамі. На маё недаўменне, навошта пішуць на мемарыяльных дошках «Тут жыў ВЯДОМЫ беларускі пісьменнік...», бо раз ён вядомы, то ў народзе павінны ведаць пра яго і без эпітэта, паэт заўважыў: «Я быў у Лондане ў музеі Шэкспіра. На доме напісана іоратка: «Шэкспір». Ніякіх эпітэтаў. Усе ведаюць, хто такі Шэкспір».

Вярнуўшыся ў пісьменніцкі Дом творчасці, я падзяліўся з Арсёнем Георгіевічам сваімі ўражаннямі.

— Добра, што стаіць крыж, Ганна Ахматава была веруючая жанчына, паэтэсу адпявалі ў царкве паводле яе волі, — сказаў мой субяседнік. — А вось мураваная сцяна — нейкае шэрае, пасрэднае збудаванне. Раней тут стаяла праская, традыцыйная агароджа, без ніякай пампезнасці, і гэта кранала. Пэўны час я жыў з ёю ў адным доме, але не быў знаёмы: я ведаў, што яна не любіла пашыраць кола знаёмстваў і не падыходзіў да яе. Хаця любіла мяняць месцы, падарожнічаць. Дарэчы, тут, на ўскраіне Камарова, стаяць некалькі домікаў — дачы Літфонду. На адной з іх яна жыла ў апошнія гады.

— Магіла Ганны Ахматавай мне нагадала магілу нашага Уладзіміра Караткевіча — ля яе таксама часта ўбачыш людзей, якія прыйшлі сюды, каб выказаць сваю любоў і павагу. Ахматава перакла-

дала паэтаў многіх краін, з беларусаў — Эдзі Агняцэв, Уладзіміра Дубоўку, Максіма Лужыніна (дарэчы, у нататцы пра паэтэсу ў БелСЭ чамусьці адзначаны толькі пераклады з У. Дубоўкі, а ў ЭЛІМ-Бел нават імя яе не трапіла. — А. Г.). Асобныя пераклады яна збрала з мясціцы ў анталогіі беларускай паэзіі, выдадзенай у Ленінградзе ў 1948 годзе. Але ў час падрыхтоўкі выдання выйшла вядомая пастанова аб часопісах «Звязда» і «Ленінград» і... перакладам Ганны Ахматавай не знайшлося месца.

— Канечне, шкада, што ў анталогію не увайшлі пераклады Ганны Ахматавай, — гаворыць Арсень Георгіевіч, — тым больш, што гэта было ў цэлым удалае выданне ў сэнсе адбору твораў і якасці перакладаў. Да таго выдання я і цяпер не раз звяртаюся, яно стаіць ля вытокаў нашай дружбы. Складлі зборнік вялікія сябры беларускай паэзіі Аляксандр Пракоф'еў і Мікалай Браўн. Я асабіста для анталогіі пераклаў паэму «Дзесяты падмурак» Паўлюка Труса. Дарэчы, лічу, што паэт заслужоўвае таго, каб перакласці і выдаць цэлую яго кнігу.

Нядаўна ў нас выйшаў зборнік «Моя Беларусь», для яго я пераклаў вершы Пятруся Броўкі, Аляксея Пысіна, Кастуся Кірэнкі. Ад вас складальнікам быў Яўген Міклашэўскі, ад ленінградцаў — Браніслаў Кежун. Зборнік прагучаў свежа: выбралі лепшае з таго, што пісалася ў апошні час, у перакладах удзельнічалі ўсе актыўна дзеючыя ленінградскія паэты. Кніга дапоўніла даўнюю анталогію, яна мела поспех.

— Браніслаў Кежун, прыязджаючы на Беларусь, раскажаў мне, што яшчэ ў час вайны, калі ён служыў на Поўначы ў вайскавай газеце, з-пад Мурманска атрымліваў вершы ад зенітчыка Івана Шамякіна і публікаваў іх. Заўважу, што гэта былі першыя выступленні ў друку будучага знакамітага празаіка. Вось вам яшчэ адзін парастан нашай дружбы, Арсень Георгіевіч. Творчыя кантакты пісьменнікаў Савецкай Беларусі і Ленінграда — багатая старонка, а калі гавя-

Я — лісток яго галіны —
Адчуваю з дрэвам злітнасць.
Так спекон вакоў грузіны
Разумеюць самабытнасць.

Самабытнасць як прыроды
Непарушныя законы.
Будуць іншымі заўсёды
Дрэва іншага плямёны.

І клянучы, і хваляць долю
Кулікі ў сваім балоце.
Ад свайго я плачу болю,
Свет чужы — як дзірка ў плоце.

Усё маё — ў маёй краіне,
Са свайго жыву я збожжа.
Хто камусьці нешта вінен,
Той спакойна спаць не можа.

І свайго не знойдзе шчасця
І касцей не пазбірае,
Хто з разяўленаю пашчай
На чужое пазірае.

Будзь сваім добром давольны,
Карыстайся — тут ты вольны.

Мне — маё. І будзе згода.
Кожны — сын свайго народа.

Рускі ты альбо татарын,
Дому роднага трымайся,

Былі ў газеце інваліды
І аднавокі быў паэт.
Але з яе ўсе крававіды
Нам адкрываліся ў сусвет.

Пераправа

Пантонны мост пралёг у ночы цёмнай,
Б'е ў твар струменем дыму і вады.
А трэба пераправіцца за Нёман,
У ранак з цемры вырвацца туды.

Свае мы перакатваем машыны,
Упершыню рукамі ў кузаў.
З праезда звернеш — ступіш тут на

Хочь мокры ўвесць — ідзі пакуль жывы...

І хай само начальства стане сведкай,
Што побач б'юць гарматы ўсе грамчэй.
Мы па ўказаных штаба і разведкі
Змаглі лягчэй праехаць і хутчэй.

Са сваім адметным тварам
У чалавецтве заставайся.

Самабытнасць — нібы горы
На падмурку роднай глебы.
Аб сваім я плачу горы,
Клопат пра свае патрэбы...

Атар МАМПУРЫЯ

Каляндар

Дзень — гэта толькі вокам міргнеш ты!
Мільгнуй — і ноч ахінае абшары.
Глядзіш, каляндар абляцеў дарэшты,
Нібыта ўвосень лісткі з чынары.

І ценом лісточка на сценцы хаты
Пазначыць Вечнасць усё, што забыта.
Уся гісторыя — з першай даты —
На міг узнікне з глыбін нябыту.

Дзень, калі лавы вялізны сподак
Разліў вулкан на ўзбярэжжы дзесьці,
І ўпершыню першабытны продак
З агнём адважыўся гульні весці.

І дзень, калі ў Рыме палалі храмы,
І дзень адкрыцця невядомай зоркі,
І дзень Банапартавай жорсткай драмы —
Дым Ватэрлоо цяжкі і горкі.

І дзень адплыцця караблёў Калумба
У невядомыя далячыні...

Ды дзе хутчэй? Стаім, як у балоце,
У граць спіхнула бы зямля сама.
Не верце, што ў газеце «рай» на
фронце, —
Яе вайскавой звалі нездарма.

Даводзілася нам, як пехацінцам,
Пад кулі йсі з грататамі не раз.
На пераправе — катаржане быццам —
Мы аддавалі сіл сваіх запас.

Пантонны мост. Насціл дашчаты вузак.
Рака віруе, нават жэрды гне.
Не даглядзіш — з табой машыны

Усё ў той міг апыніцца на дне.

Ды на вайне мы спрытнасць набывалі,
У хадзе, яздзе змяралі кожны крок.
Пісалі самі, самі набіралі,
Раскручвалі друкарскі свой станок.

Са зброяй разам неслі і паперу,
Аж мазалі сінелі на плячах.

Колькі на лоцыі свету румбаў
Гадзіннікі Вечнасці адлічылі!

Колькі расказвае нам гісторый
Лісток, што гайдаецца ціхім ценом!..
Ды ўсё-ткі завяне і ён, і скоры
На дол ападзе на дажджы асеннім.

Усё пралістаў каляндар — дазвання:
Прайшлі падзеі, а з ім людзі...
І толькі лісточак твайго каханья
На ім заўсёды свяціцца будзе!..

Ладо АСАТЫЯНІ

Грузінская мова

Бог у гарах стварыў цябе світалёна,
О, мова вершаў, тостаў і каханья!
Пранёс да нашых дзён народ

справдечны
Дрыжэнне вадаспадаў быстрацечных
І раставанне снегу ў бляску дзіўным,
І бег аленяў, вольны і нястрымны,
І расціланне па гары атары,
І звон шчытоў грузінскіх, іх удары!
Пранёс народ здаўна праз час імклівы
І тое, як хвалюе вецер ніву;
Як у Саркінеці молат плешча звонка;
І як над морамі вандруе зорка;
Ці ў мясячную ноч у замкавым
скляпенні

Тых перапраў паглядамі не змераць,
Што патухалі ў франтавых начах.

Бяроз зялёныя хусцінкі.
Лясны чаруючы пейзаж.
І дзятлы быццам на машынках
Выстукваюць свой рэпартаж.

Дзяўчаты спрытныя ў пілотках
Калы друкарскага станка.
Заўважыш ты за час кароткі
Нагхнёны ўзлёт свайго радка.

Дзе пах паходнае друкарні,
Гарыць агеньчык ціхі ў ёй.
А потым сонца ў гулкім ранні
Пануе над усёй зямлёй.

Мсцівец

Не за песняю крылатая
У дрымучы крочыў лес.

Звычайна пасля вячэры мы, седзячы
на лавачцы, краналі, акрамя літаратурных,
і іншыя тэмы. Аднойчы я вярнуўся
ўсхваляваны ад наведвання парна Петра
дварца — гэтага царства фантазаў, дзе
кожны з іх мае свой нораў: адзін шуміць
аб сваёй сіле і магутнасці, другі лірычны,
трэці гарзлівы, а ўсіх іх аб'ядноўвае
нейкая незвычайная крышталёна-
срэбная-залацістая краса. На маё захапленне
Арсень Георгіевіч заўважыў:

— Цяпер вы бачыце, на жаль, пераважна
копіі, а прыехалі б да вайны, паглядзелі б
на арыгіналы ва ўсёй іх прыгажосці! Ленінградцы
раўніва ставяцца да свайго горада, яго гісторыі,
помнікаў, памятных мясцін. Немагчыма
перадаць тую пачуццёвую, якімі ахоплены,
калі ставілі нанова коней Клодта на
Анічкавым мосце, што былі схаваны пад час
вайны.

Любіць Арсень Георгіевіч свой Ленінград,
хоць часта ва ўспамінах вяртаецца і да
Мазыра, і да Кіева, дзе прайшлі яго
маленства і яго гімназічныя гады. Перажыў
блараду, галадаў. Майму субсідэнтку
сёлета споўнілася дзевяноста адзін год,
яму ёсць што ўспомніць, ёсць што
расказаць.

— На пачатку вайны адбыўся сход
ленінградскіх пісьменнікаў, — успамінае
ён у адзін з вечароў, — усё, акрамя
старых, зацікавіліся ў апалчэнне. Мы ўвайшлі
ў склад 1-й Кіраўскай дывізіі, я быў там
супрацоўнікам газеты і выпускаючым.
А да вайны веў «Бібліотэку поэта», быў
рэдактарам і сакратаром рэдакцыі. Узначальваў
выданне. Максім Горкі. Гэта была яго ідэя
выдаваць «Бібліотэку поэта». Ён бачыў у ёй
магутны сродак выхавання культуры ў
народзе. Але, каб выпускаць «народную
серыю», давалася раней правесці вялікую
працу па выверцы тэкстаў, у шэрагу
выпадакў скажоных цензурай, рэдактурай і да
т. п. Так нарадзілася «Вялікая серыя», а ўжо
на яе аснове сталі выпускацца кнігі «Малой
серыі» — у строга храналагічным парадку, як і
хацеў гэтага Горкі. Навуковае кіраўніцтва
выдання ажыццяўляў Юрый Тыянаў, так што з
ім я сустракаўся рэгулярна. Гэта быў чалавек
велізарнага розуму. Ён выехаў з Ленінграда ў
першыя дні эвакуацыі. Я ў той час быў у апалчэнні.
Адклікалі мяне адтуль, калі фашысцкая
бомба разбурыла будынак выдавецтва, і трэба
было разбіраць разваліны, апазнаваць
забытыя. Мы вышталі трупы. Пазнаваў
сваіх. Жажлівае было

Найсаладзейшы страх любві таемнай;
Калі паломнікі начныя весяляцца,
І калі сны шчаслівыя ўсім сніацца...
Цябе ў гарах стварыў, калі світае,
Бог, мова аксамітная, святая!

Назі КІЛАСОНІЯ

Радзіма

Цябе мы славім песнямі сваімі,
Ты — наша шчасце, наш любімы дом.
Калі мы гінем за цябе, Радзіма,
Мы не ўміраем, —
Мы заўжды жывём.

Мы беражом твае святыні, святы,
У радасці спяваем і ў журбе.
З табой, Радзіма, страты ўсе — не
страты,

І быццам смерць жыццё, —
Што без цябе.

Калі дзядзькі сваімі нас назвала,
Цябе як маці просім ад душы:
І ў мірны час, і грозную навалу
Сваім высокім імем беражы!

Пераклаў Юрась СВІРКА.

За папруккай дзве гранаты,
Аўтамат наперавес.

Па лугах, барах і сёлах
Пад смугой сівых нябёс
Ён праносіў скрыню з толам
«жар-птушку» — пеўня нёс.

Ён ішоў глыбей у нетры
Так, каб вораг не пачуў.
Толькі ўздрыгвала паветра,
Бліскаў морак увачу.

Часта ўброд праходзіў рэкі,
Ведаў ворага тылы.
І вязаў стальных рэйкі
У зямярцвелыя ўзлы.

Паслужыла нам няблага
Партызанская адвага.
Беларускія лясы —
Незабыўныя часы.

па ў чытача найбольш любімы. Яно і
зразумела: з аднаго боку, аповесць да-
зваляе развіць і канцэнтравана даволі
складаны і цікавы сюжэт, з другога —
забірае менш, чым буйны твор, дараго-
га для нас часу.

Хачу адзначыць яшчэ кнігу «Беларус-
кае апавяданне», выдадзенаю сёлета, —
працягвае гаворку Астроўскі. — Я скла-
даў яе, уключаў не толькі масцітых,
але і маладзейшых аўтараў — Генрыха
Далідовіча, Валянціну Коўтун, Хрысціну
Лялюка, Уладзіміра Ягоўдзіка. У кнізе
прадстаўлены трыццаць адзін аўтар. Гэ-
ты зборнік — свайго роду справаздача
беларускай прозы перад рускім чытачом.
Хацелася даць па магчымасці лепшыя,
найбольш значныя апавяданні. Давалася
нямала, што называецца, пакапацца ў
кнігах апошніх год, завесці перапіску з
асобнымі пісьменнікамі. Наколькі я
справіўся з гэтай задачай меркаваць не
мне, а чытачу.

Шкада толькі, — працягвае мой субя-
седнік, — што зборнік нараджаўся ма-
рудна, што зацягнуўся выдавецкі пра-
цэс, і маладыя яго ўдзельнікі паспелі
пастарэць амаль на чатыры гады, а не-
каторыя — напісаць, магчыма, лепшыя
рэчы, чым тыя, што мы надрукавалі.

Хачу яшчэ падкрэсліць: толькі разві-
тая літаратура можа нарадзіць пісьмен-
нікаў такога маштабу і такой яркай
выяўленай індывідуальнасці, як Іван
Мележ, Васіль Быкаў, Янка Брыль, Іван
Шамякін. Да іх трэба аднесці, па-мойму,
і Уладзіміра Караткевіча.

— Караткевіч — наша свежая рана...
Я ведаю, што вы перакладлі яго апавя-
данне «Былі ў мяне мядзведзі», а ваша
дачка Галіна — «Краіну Цыганію». Ві-
даць, перакладаць яго творы нялёгка,
трэба ўмець захаваць нацыянальны, гі-
старычны каларыт. Да таго ж Караткевіч
як аўтар вельмі свабодна паводзіць сябе
ў творы, ён прысутнічае ў дзеянні,
умешваецца ў ход падзей.

— Уменне гістарычна мысліць і пра-
нікаць у глыбінны сэнс даўно мінулых
падзей, вострая сюжэтнасць, вольная
манера выказвання, нарэшце чалавечая
абаяльнасць аўтара, які часта выходзіць
на «сцену дзеяння» — такія, на мой по-
гляд, асноўныя рысы Караткевіча-пісь-
менніка. Цяпер, акрамя дзесяцітомніка,
што выходзіць у Беларусі, мяркуецца
выданне яго выбраных твораў на рускай

мове. Упэўнены, што яно будзе месь вя-
лікі поспех у рускага чытача.

XX стагоддзе — час стабілізацыі бела-
рускай літаратуры, пераўтварэння яе
асобных груп падчас высокаталенавітых,
але разрозненых пісьменнікаў у цэлас-
ны арганізм з ясна пастаўленай сацыяль-
най задачай і неабходнымі сродкамі яе
ажыццяўлення, — працягвае гаворку наш
сябра. — Ясна і колькасна цяпер бела-
руская літаратура непараўнальна з тым
даволі сціплым арганізмам, якім яна
была ў даваенную пару. Я ўжо не кажы
пра тое, што тэматычна беларуская лі-
таратура значна пашырылася і паглы-
білася, яна паспяхова вырашае вялікія
сацыяльна-маральныя задачы.

Наша гутарка зноў вяртаецца да рабо-
чага стала перакладчыка А. Астроўскага.

— Толькі што закончыў працу над
перакладам кнігі вершаў выдатнага
празаіка і паэта Васіля Віткі, прызнача-
ную для шасці-васьмігадовага ўзросту.
Для дзіцячых вершаў паэта характэрна
народна-беларуская аснова, і я палічыў
за гонар наблізіць іх да рускага чытача.

— Але ж тым самым губляецца трохі
беларуская аснова.

— Думаю, што страты ў перакладзе
непазбежны, аднак перакладчык павінен
звесці іх да мінімуму. Асабліва важ-
на захаваць нацыянальны каларыт, які
адчуваецца не толькі ў вершы, яго рыт-
міцы, але і ў тэматыцы, у лексіцы,
прычым усё гэта сродкамі рускай мовы.
Вялікай вартасцю зборніка з'яўляецца
тое, што яго аўтар выдатна валодае
ўсімі гэтымі сродкамі. Акрамя пісьмен-
ніцкага, у Віткі моцны і педагагічны та-
лент, але ён як бы схаваны ў падтэксце.
Таму кнігі вершаў паэта заўсёды
маюць на мэце і выхаванне здольнасцей
у дзіцяці да самастойнага мыслення,
галоўным чынам практычнага, творы
паэта — цудоўная гімнастыка для дзі-
цячага розуму.

А што далей?.. Надоўга наперад у
мае гады не загадваюць. Мне хацелася б
напісаць успаміны пра Дзяржаўны ін-
стытут гісторыі мастацтваў у Ленінгра-
дзе, дзе я вучыўся, дзе адбывалася бур-
нае, плённае творчае жыццё, пра пісь-
меннікаў 20—30-х гадоў, якіх я ведаў.
Гэта, калі знайду ў сабе сілы адарвацца
ад любімай справы — перакладу. Тут
прастоў у мяне не бывае...

МАРУ пра той час, калі ў кожнай школе будзе сім-фанічны аркестр, драматычны тэатр, капэла. Чаму б і не? Усё ж і пачынаецца з мары... А пакуль, вось ужо два гады доўжыцца, па ўсёй краіне, абмеркаванне школьнай праграмы. І многія ўдзельнікі абмеркавання пагаджаюцца на тым, што ўхіл колішняй праграмы да навук дакладных

працы мудрагелістая. Я яе згадаў для тых, хто цікавіцца самай праблемай. А ў чым жа сутнасць?

Наш мозг умоўна падзяляецца на правае «эмацыянальнае» і левае «рацыянальнае» паўшар'і, і паўнацэннае развіццё чалавека немагчыма без раўнамернага развіцця абодвух мазгавых паўшар'яў. У выніку даследаванняў, праведзеных Л. Навіцкай, выяўлена, што толькі мастацтва і найперш музыка можа ўзмацніць кіраванне

хача некалькі педагогаў, найперш — настаўніца пачатковых класаў З. Левашэня, падтрымалі мяне, рэгулярна заняткі наладзілі не ўдалося. Чатыры-пяць разоў на год сустракаюся з вучнямі аднаго і таго ж класа: кола маіх слухачоў не мяняецца, не расце. Дый матэрыяльная база для правядзення такіх сустрэч, мярка сказаць, сціплая. Тут гавор-

«ўсім гуртам» памагчы хоць бы нашым мінскім школам?

Зразумела, калі вырашаецца гэтую праблему ў рэспубліканскім маштабе (а вырашаць трэба!), дык спадзявацца толькі на чыюсьці дабрачыннасць нельга. Мы і так страцілі два пакаленні, як сказаў на сустрэчы з тэлегледачамі дырыжор Яўгеній Святланаў.

Мы, прафесіяналы, вінаватыя ў той рок-агрэсіі, якая ідзе ў нас у краіне, агрэсіі, супраць якой не дапамогчы ні Камітэт дзяржаўнай бяспекі, ні армія. Мы ўсё адступалі... А між іншым, тыя ж доследы Л. Навіцкай паказалі: уздзеянне «агрэсіўных» форм рок-музыкі на псіхіку падобна да механічнага паўтарэння набору лічбаў, што сваёй манатоннасцю прыгнечвае творчую дзейнасць чалавека. Развіваецца мазгавая лягота, грубасць, чэрствасць. А чалавек, у якім развіваецца мазгавая лягота, можа надпарадкоўвацца любой камандзе, ператварыцца ў робата.

(Зразумела, я ні ў якім разе не раблю адмоўных абагульненняў наконт усёй рок-музыкі, з'явы складанай. Вядома, што тут ёсць самыя розныя, у тым ліку і прагрэсіўныя, і плённыя плыні, напоўненыя гуманістычным зместам, заснаваныя на здаровых традыцыях музычнай творчасці. У сённяшняй гаворцы маю на ўвазе толькі тупіковыя, бездухоўныя — назаву іх гэтак — адгалюняванні року, музычныя сургаты).

Як вядома, апошнім часам у развітых зарубешных краінах у доследных тэхнічных ВНУ замянілі трэцюю частку дысціплін тэхнічных на гуманітарныя, абавязавшы інжынераў і тэхнікаў слухаць музыку, вывучаць жывапіс і літаратуру.

Што рабіць, каб больш было ў нас людзей «з Моцартам у сэрцы»? Бо чалавек, які разумее жывапіс, чыстра любіць музыку і тэатр, не дазволіць сабе хамства за прылаўкам крамы, яму будзе някватата «цягнуць» з прадрывства. І ўжо напэўна такі чалавек выгадуе дастойныя дзясці сваіх, а гэта зусім для нас неабыхава: каб не паўтарыліся тыя страшныя

дні, калі знішчалася наша інтэлігенцыя, той залаты фонд, які дае імпульс развіццю і ўдасканаленню навукі, тэхнікі, мастацтва.

Не магу стрымацца, каб не прывесці выняткі з надзіва лаканічнага і надзіва надзённага артыкула 28-гадовага камісара-леніна Фёдара Раскольнікава з газеты «Военмор» 1920 г., які ўжо ў нашы дні апублікавала «Советская культура». Удумаем у сэнс гэтых радкоў: «У барацьбе за сацыялізм пралетарыяту неабходна прайсці тры стадыі рэвалюцыі: за палітычную ўладу, за грамадскую ўласнасць, за культуру... Першы этап рэвалюцыі пралетарыят Расіі прайшоў параўнальна лёгка... Але за крывавай развязкай другога акта трагедыі пачынаецца трэці і самы пакутлівы акт: воку пераможнай сацыяльнай рэвалюцыі нечакана адкрываецца новы высокі бар'ер, за якім накрэслена: «культура»... Аказваецца, культура — не раскоша, не аздабленне жыцця, а найгалоўная ўмова яго, без якой сацыялізм такі самы пусты гук, як дэмакратыя без грамадскай уласнасці... Не будзем хаваць ад сябе, што барацьба за культуру больш складаная і цяжэйшая, чым барацьба за ўладу і за грамадскую ўласнасць... Мы павінны сказаць пралетарыяту: калі ты не хочаш даць патрапіць усім тваім завабам у шырокія кішэні «Спецыялістаў»-бюракраты, дык павінен авалодаць усімі ведамі...»

Глянем праўдзе ў вочы: мы доўга адступалі перад бескультур'ем, далей няма куды. Час нам пераходзіць у атаку, прычым у добра падрыхтаваную атаку, — і студэнтам творчых ВНУ, і Міністэрству культуры супольна з Міністэрствам народнай асветы, і, канечне, самім работнікам культуры і мастацтва.

Досыць адседжвацца ў сваіх саюзах і канторах, нас чакаюць цікавыя вочы, чулыя душы і добрыя сэрцы дзясці.

Аляксандр МІЛЬТО,
артыст Дзяржаўнага
камернага аркестра БССР.

3 пошты аддзела музыкі

«Культура — не раскоша...»

не апраўдаў сябе. Што ў школе трэба замацоўваць і развіваць нашы галоўныя эстэтычныя набыткі.

Ды толькі хто гэтым будзе займацца?

Агульны адукацыйны ўзровень школьных настаўнікаў у галіне мастацтва, культуры невысокі — пра гэта гаварылася неаднойчы і са старонак «ЛіМа». Таму нельга не пагадзіцца з думкай, што выкладаннем эстэтыкі ў школе сёння павінны займацца дзясці мастацтва.

Чаму кажу менавіта пра школу, а як жа інстытут, ПТВ, заводы? Зыходзячы з уласнага вопыту, а я займаюся асветніцтвам ужо каля 30 гадоў, скажу: змяніць псіхалогію дарослага чалавека, прывучыць яго да мастацтва цяжэй, чым дзіця, ды і вольнага часу ў чалавека, старэйшага за 25 гадоў, менш, турбот больш — праца, побыт, сям'я.

А вось і апошнія довады навукі. У Беларускам дзяржаўным універсітэце летась абаронена кандыдацкая дысертацыя «Псіхалагічныя даследаванні эфектыўнасці ўздзеяння музыкі як складанага гукавога камунікатыўнага сігнала». Аўтар дысертацыі — выкладчык кафедры псіхалогіі БДУ Ларыса Навіцкая. Назва

сістэмнай працай паўшар'яў. Гэта адбываецца незалежна ад нашага жадання. Прычым, дзякуючы лабараторным вопытам, дакладна заўважана, што ў мозгу (дый у арганізме наогул) чалавека, які слухае так званую акадэмічную, джазавую, народную музыку, актывізуецца спрыяльнае фізіялагічнае працэсы, а калі слухаць цяжкі рок у крайніх яго формах, узнікаюць працэсы разбуральныя — гэта паказвае асцыляграф. Вельмі важна, каб з маленства (нават з двухмесячнага ўзросту, расказвала мне Л. Навіцкая) чалавек чуў класічную музыку. Важна і для развіцця асобы, і для гарманічнага фарміравання фізіялагічных функцый (даручце ўжо такую аналогію, але, як даказана вучонымі, нават расліны лепш развіваюцца пад класічную музыку, і на жывёл яна робіць магічнае ўздзеянне).

Словамі чым раней чалавек пачынае атрымліваць багатую музычную інфармацыю, тым больш гарманічна будзе развівацца. Гэтае даследаванне ілжэ раз даводзіць неабходнасць эстэтычнага выхавання, навучання ў агульнаадукацыйнай школе, а ў далейшым — развіцця набытых навыкаў (выпрацоўка звычкі наведваць канцэрты, выстаўкі, тэатр).

Аднойчы я прапанаваў сваю дапамогу ў правядзенні такіх урокаў у 136-й мінскай школе. Думаў — сустрэнуць мяне з шырокімі абдымкамі. Нічога падобнага. Узніклі розныя агаворкі: то — вучні і без гэтага перагружаны, то — свае розныя мерапрыемствы, сход, то — «мы ж і так наведваем кіно раз у месяц» і да т. п. І

ка не пра аплату — я прапаную сваю дапамогу бясплатна. Маю на ўвазе набыццё інструментаў, прайгравальніка, слайд-праектара. Прапаную ў той жа школе: купіце піяніна замест разбітага інструмента. Мне адказалі, што грошы пайшлі на афармленне музея. Ды дзверы гэтага музея адчыняюцца толькі раз у год, а піяніна для нашых заняткаў патрэбна штомесяц.

Такім чынам, абыходжуся сваімі сіламі: прыношу плацінкі, альбомы па мастацтве, рыхтую для дзясці гутаркі... А як бракуе ім хрэстаматыйнай інфармацыі, пераканана ўся з першых жа заняткаў. Перад тым, як паказаць рэпрадукцыю класічных рэпінскіх «Бурлакоў на Волзе», запытаўся ў дзясці, ці ведаюць яны, хто такі бурлакі. І па-чуў кур'ёзны адказ: «Гэта тыя, хто дастае нам нафту».

Мелі на ўвазе «буровіков». Затое, як, уваходзячы ў клас, пабачу цікавыя ўважлівыя вочы, адчую, што раз ад разу больш шчырымі і кемлівымі робяцца мае слухачы, разумею: заняткаў мой не марны. І мысленна звяртаюся да сваіх калег-музыкантаў, да членаў усіх творчых саюзаў, да маладой мастацкай інтэлігенцыі, студэнцтва: няўжо мы не здатныя

«А дзе ж наша скрыпачка?..»

Пенсіянерка В. Лось-Паўлава задавала гэтае пытанне ў лісце, што быў змешчаны ў падборцы чытацкай пошты 5 жніўня 1988 г. Рэдакцыя атрымала ліст з Міністэрства культуры БССР, дзе сказана: «На публікацыю ў газеце «А дзе ж наша скрыпачка?» напіраўваем высныя загадчыка кафедры струнных народных інструментаў Бел дзяржкансерваторыі заслужанага артыста БССР, прафесара т. Я. П. Гладкова і в. а. загадчыка кафедры скрыпкі, дацэнта т. В. М. Зяленіна. Адна часова павадаем, што ў цяперашні час разглядаецца пытанне аб арганізацыі навучання вучняў іграў на беларускіх народных інструментах у падвядзенні спецыялістаў наконт пытанняў нашай Тамі чынам, публікуем тлумачэнні, высны і меркаванні спецыялістаў наконт пытанняў нашай чытачкі. Спадзяёмся, што яна будзе задаволена тымі грунтоўнымі і зацікаўленымі адказам.

Скрыпка, сапраўды, з'яўляецца адным з самых любімых інструментаў беларускага народа. Аднак, такога інструмента, як беларуская народная скрыпка, асобна не існуе. Усе прафесійныя выканаўцы беларускіх народных танцаў і песень, удзельнікі розных народных ансамбляў іграюць на скрыпках агульнапрынятых мадэляў, форма і акустычныя якасці сфарміраваліся на працягу стагоддзяў. На адной са ступеняў гэтай эвалюцыі існавалі трохструнныя народныя скрыпкі, але, саступаючы чатырохструнным па акустычных дадзеных і тэхнічных магчымасях, яны зжылі сябе. Цяпер народныя ўмельцы робяць скрыпкі класічнай формы. Кандыдат мастацтвазнаўства І. Д. Назіна, якая займаецца пытаннем вывучэння народных беларускіх інструментаў, піша: «Сучасныя майстры, захаваючы ўсё лепшае з запаншанага ў народнай практыцы вырабу скрыпак, у той жа час усё больш актыўна вывучаюць навуковыя дадзеныя пра структуру, уласцівасці і акустычныя магчымасці розных парод дрэва, пра ролю асобных частак

інструмента ў фарміраванні яго тэмбрава-гукавых якасцяў».

Такім чынам, пытанне павінна ставіцца не пра інструментарый, а пра тое, што выконваюць на гэтых інструментах. Выхваць высакакласнага прафесіянала толькі на творах народнай музыкі нельга, у той жа час мы маем адвартыныя прыклады — скрыпачы, якія скончылі кансерваторыю і музычнае вучылішча, пасля чаго працуюць у такіх калектывах, як інструментальны фальклорны ансамбль «Свята» (аналагічны ансамбль створаны і ў Гродне, дзе ім кіруе скрыпач, выпускнік Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, педагог музычнага вучылішча В. Самуйлін); інструментальны ансамбль Беларускага радыё і тэлебачання (пры ўдзеле салісткі, спявачкі, заслужанай артысткі БССР В. Пархоменкі), ансамбль «Харошкі», аркестры Дзяржаўнага народнага хору БССР, Ансамбля танца БССР.

Цяпер скрыпачоў — кіраўнікоў фальклорных ансамбляў рыхтуюць у Мінскім інстытуте культуры. Аднак туды прымаюць асоб, якія скончылі музыч-

нае вучылішча ці, як мінімум, ДМШ. Трэба прызнаць, што ў дзіцячых музычных школах надаецца мала ўвагі вучэнні народнай музыкі. Адна з асноўных прычын — адсутнасць нотнага матэрыялу. Фальклорныя экспедыцыямі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР і Бел дзяржкансерваторыі збіраюцца запісы народных скрыпачоў, расшыфроўваюцца, але недастаткова шырока папулярызуюцца.

Цяпер становіцца павінна крыху палепшыцца. Дацэнт Бел дзяржкансерваторыі В. М. Зяленін падрыхтаваў вучэбныя заданні для скрыпачоў-пачаткоўцаў, заснаваныя на беларускіх народных песнях і танцах. Да новага навучальнага года гэтыя «Заданні» выпушчаны Рэспубліканскім метадычным кабінетам па навучальных установах мастацтваў і культуры. Гэты ж аўтар працуе над дапаможнікам для ДМШ, у якім сістэматызуецца фальклорны матэрыял для скрыпкі. Рэспубліканскім навукова-метадычным цэнтрам культуры выпушчаны некаторыя зборнікі, у якіх

скрыпка выкарыстоўваецца як акампаніруючы інструмент да народных танцаў. Скарыстанне гэтых матэрыялаў у вучэбнай практыцы, несумненна, будзе выхоўваць у юных музыкантаў любоў да народнай музыкі, надасць навыкі, уласцівыя народнаму музычаванню.

Тым, хто цікавіцца больш падрабязна пытаннем пра скрыпку як беларускі народны інструмент, можна парамагчы пазнаёміцца з кнігамі: А. Л. Капілаў. «Скрыпка беларускага», выд. «Беларусь», 1982 г.; І. Д. Назіна. «Беларускія народныя музычныя інструменты», выд. «Навука і тэхніка», 1982 г.

Наконт удзелу народных скрыпачоў у Рэспубліканскім конкурсе імя І. Жыновіча можна сказаць наступнае: кожны прафесійны конкурс (нават не толькі музыкантаў) мае на ўвазе наяўнасць абавязковай для ўсіх удзельнікаў праграмы. У праграму конкурсу музыкантаў-выканаўцаў уключаюцца творы розных форм і жанраў, якія вымагаюць пэўнага ўзроўню валодання інструментам. Народнае скрыпічнае музычаванне імправізацыйнае, г. зн. кожны скрыпач іграе па-свойму, у асноўным свой рэпертуар, пераважаюць розныя танцы. Розны і ўзровень скрыпічнага майстэрства выканаўцаў. Як правіла, народныя скрыпачы выкарыстоўваюць толькі элементарныя тэхнічныя прыёмы, асутнічае развітая штрыхавая тэхніка; дыяпазон скрыпкі цалкам не выкарыстоўваецца, вібрацыя ўжываецца абмежавана. Ігру народных скрыпачоў трэба разглядаць не з пазіцыі інструментальнага майстэрства, а хутчэй з пазіцыі іх індывідуаль-

най творчасці. Акрамя таго, народнае выканальніцтва з'яўляецца аматарскім, г. зн. кожны з выканаўцаў мае асноўную прафесію, а мета Рэспубліканскіх конкурсаў выявіць музычна таленавітых і прафесійна падрыхтаваных маладых выканаўцаў, якія ў далейшым маглі б займацца прафесійнай творчай работай — выступаць з сольнымі канцэртамі на лепшых пляцоўках нашай краіны, а таксама за мяжой.

Таму ўдзел народных выканаўцаў у Рэспубліканскіх прафесійных конкурсах не ўяўляецца магчымым. Аднак, вядома, варты падумаць пра арганізацыю фестываляў народных выканальнікаў: цымбалістаў, гарманістаў, скрыпачоў, розных па складзе ансамбляў. Несумненна, што канцэрты такіх фестываляў будуць цікавыя і павучальныя для ўсіх, у тым ліку і для прафесіяналаў, адкрыюць новыя россыпы народных талентаў.

І яшчэ, відаць, было б мэтазгодным Музычнаму таварыству БССР адкрыць студыі і гурткі па навучанні народнаму скрыпічнаму выканальніцтву (асабліва гэта неабходна ў сельскай мясцовасці), прыгаварваючы для перадачы вопыту лепшых мясцовых народных музыкантаў.

Няма сумненняў, што адной з надзённых задач музычнай грамадскай павінна зрабіцца развіццё народнага выканальніцтва.

Яўген ГЛАДКОУ,
загадчык кафедры струнных
народных інструментаў БДК,
заслужаны артыст БССР,
прафесар;
Вячаслаў ЗЯЛЕНІН,
в. а. загадчыка кафедры
скрыпкі БДК, дацэнт.

ТЭАТР імя Янкі Купалы — адзін з нямногіх тэатральных будынкаў XIX стагоддзя, што зберагліся на Беларусі пасля вайны, акупацыі і бюракратычнага вынішчэння культуры. Аднак і ён панёс страты. У 1958 годзе помнік быў перабудаваны (арх. А. Духан). Асабліва пацярпеў галоўны фасад тэатра — некалі найбольш цікавая ў архітэктурных адносінах і прэзентабельная частка пабудовы.

Будынак размешчаны ў гістарычнай зоне горада на паўднёва-заходнім рагу старога мінскага сквера, які быў пасаджаны на месцы былой рыначнай плошчы (так званана «Новага места») у самым пачатку 70-х гадоў мінулага стагоддзя коштам і стараннямі жыхароў горада. З'яўленне сквера — вынік калектыўнай працы мінчан пры матэрыяльнай падтрымцы гарадскіх улад. Работа закончылася ў 1874 годзе, калі ў цэнтры маладога саду, на скрыжаванні галоўных алей быў пабудаваны фантан з бронзавай скульптурай хлопчыка і лебедзя. Удала размешчаны ў цэнтры горада, засаджаны цянiстымі лісцёвымі дрэвамі, сквер адразу стаў любімым месцам мінчан. На ўсход ад яго знаходзіўся ансамбль «Епархіяльнага падвора» з Крыжаўзвіжанскай царквой (разбурана ў 1930-х гг.), а вакол вырасталі мураваныя будынкi па вуліцах Захар'еўскай, Петрапаўлаўскай (Дамініканскай) і Падгорнай.

У 1884 годзе здарыўся пажар у старым гарадскім тэатры на Саборным пляцы (знесены ў 1984 годзе). Будынак быў моцна пашкоджаны агнём. Вырашана было тэатральную аду ў ім не аднаўляць, а паўдаваць новы гарадскі тэатр, які адпавядаў бы ўсім сацыяльным, тэхнічным і эстэтычным патрабаванням таго часу. Аднак ажыццявіць задуму было не проста. Грашовыя сродкі ў горада былі невялікія, а спадзяванні на казну практычна нерэальныя, бо на пабудову тэатра патрэбна было не менш 100.000 рублёў. У 1887 годзе Мінская гарадская дума змагла выдаткаваць на пабудову толькі 5.000 рублёў.

Ідэю пабудовы тэатра падтрымала грамадскасць. Паколькі грамадская ініцыятыва ў пабудове Мінскага тэатра адгрывала не апошнюю ролю, то невяпядкова і тое, што месца для новага тэатральнага будынка было выбрана прыгожае і прадстаўнічае — той самы Навамейскі сквер (пазней названы Александрэйскім), незадоўга перад гэтым пасаджаны мінчанамі. Неўзабаве на падпісы сабралі суму ў 17.000 рублёў. (У Мінску тады жыло 70 тысяч жыхароў). З гэтымі грашыма і пачалі будаўніцтва. Тым часам будаўнічая камісія працягвала збіраць сродкі і ахвяраванні, наладжвала платныя танцавальныя вечары на карысць тэатра і іншыя «імпрэзы».

Аднак у гэты час з'явіліся і праціўнікі пабудовы тэатра. Некаторыя рэакцыйныя таўгасумы з гарадской управы і царскай бюракратыі лічылі, што новы тэатр для Мінска непатрэбная раскоша, лепш выдаткаваць сродкі на іншыя больш карысныя, на іх думку, для горада справы. Незадаволеная было і епархіяльнае ведамства, з пабудовамі якога, хоць і праз сквер, павінен быў суседнічаць тэатр. Рашаючую ролю ў гэтай барацьбе адыграла тактычная чыноўніцкая хітрасць мінскага губернатара, які са сваіх пазіцый таксама аказаўся гарачым прыхільнікам будаўніцтва тэатра. Будучы ў Пенярбурзе, ён дамогся ад асоб царскай сям'і згоды прыехаць у Мінск на ўрачыстасць закладкі тэатра. Расстрываець стужачкі, выступаць на юбілейных урачыстасцях, закладаць «першыя цагліны» і т. п. — усё гэта было прывычным заняткам для сваякоў царскага дома. І сапраўды 26 чэрвеня 1888 года па старому

стылю «іх імператарскія высокасці» вялікі князь Уладзімір Аляксандравіч і вялікая княгіня Марыя Паўлаўна «сблагаволилі», як пісаў тагачасны гісторык, «прыбыць да месца закладкі тэатра». Пры гэтым, што цікава, працягваўся Петрапаўлаўскай (тагачаснай Кацярынінскай) царквы Смоліч асвяціў месца і адслужыў маленне з прычтам, пасля чаго «іх імператарскія высокасці», апусціўшы некалькі залатых манетак пад падмурак, «уласнаруч-

Кожнаму, хто хоць што-калечы зрабіў для пабудовы тэатра, складаліся тосты і дыфірамбы. Губернатар успомніў нават нябожчыка былога гарадскога галаву нейкага Галіневіча, які першы прыйшоў да яго з выяўленнем гарачага «сочувствія» пабудове тэатра Пры гэтых словах хор архірэйскіх спевакоў заспяваў «Вечную памяць», а аркестр грывнуў «Калі слаўны». Закончылася пампезная ўрачыстасць тостам начальніка губерні «за

першую чаргу сярод інтэлігенцыі. На працягу 1890-х і пачатку 1900-х гадоў мінчане мелі магчымасць бачыць на сцэне Гарадскога тэатра спектаклі вядомых расійскіх сталічных і правінцыяльных труп, пазнаёміліся з мастацтвам вядомых рускіх актэраў П. Арленева, М. Савінай, В. Далматава, М. Дальскага, М. Іванова-Казельскага, К. Варламава, А. Яблочкинай, П. Ленскага, В. Камісаржэўскага, М. Зверавай і ін-

Гарадскога тэатра дзейнасць забароненага ў 1913 годзе Першага таварыства беларускай драмы і камедыі. Гэта быў сцэнічны калектыў, які заклаў падваліны будучага Беларускага дзяржаўнага тэатра (БДТ, потым БДТ-1, цяпер тэатр імя Янкі Купалы). Працуючы ў незвычайна цяжкіх умовах інтэрвенцыі, акупацыі і грамадзянскай вайны, у перыяд частых змен улады, але нязменных варожых адносін да развіцця беларускай культуры, Першае таварыства пад кіраўніцтвам вядомага рэжысэра і актэра Фларыяна Ждановіча здолела за чатыры гады творчай працы стварыць сталы беларускі рэпертуар, моцную пастаянную трупу, закласці асновы беларускай актэрскай школы прафесійнага тэатра, выхаваць артыстаў.

ШМАТ чаго пабачыла сцэна Мінскага гарадскога тэатра ў той час: і вядомую ігру актэра Антука Крыніцы (А. Ждановіча, брата Ф. Ждановіча), і першую пастаноўку купалаўскага «Раскіданага гнязда», і смерць любімага вучня Ф. Ждановіча актэра Рамуальда Жакоўскага, пахаванне якога вылілася ў дэманстрацыю супраць польскіх інтэрвентаў, і танцы п'яных нямецкіх фельдфебеляў у час спектакля, і стрэлы ў кулісы з маўзера некаторых нецвярозых «товарищей», што не прызнавалі «нацыяналістаў»... Усё сплыло, нібы кашмар, а вялікае мастацтва выжыла.

14 верасня 1920 года спектаклем «Рысь» («У зімовы вечар») распачаў сваю дзейнасць Беларускі дзяржаўны тэатр. Пачаўся новы вышэйшы этап у нацыянальным сцэнічным мастацтве Беларусі. Пастаноўкі Еўсеігнея Міровіча і ўвогуле творчасць БДТ ужо ў 20-х гадах атрымлівае ўсесаюзную вядомасць, а ў 1930-х — безумоўнае прызнанне. Тэатр дасягае высокіх творчых вышынь і становіцца адным з найбольш вядомых і сталых у СССР. На яго падмоцках ігралі і іграюць агульнапрызнаныя карыфеі беларускай сцэны, якія стварылі гонар усяму саюзнаму тэатральнаму мастацтву, рэжысэры Е. Міровіч, К. Саннікаў, Л. Літвінаў, актэры У. Крыловіч, Б. Платонаў, Г. Глебаў, У. Уладзімірскі, П. Малчанаў, У. Дзядзюшка, Г. Грыгоніс, З. Стома, Г. Аўсянікаў, Л. Рэжэцкая, І. Ждановіч, В. Галіна, С. Станюта, Г. Макарава, В. Пола, К. Міронава, М. Захарэвіч і іншыя.

Перажыў тэатральны будынак не толькі этапы развіцця сцэнічнага мастацтва, але і бурны падзеі нацыянальнай рэвалюцыйнай гісторыі, 3—8 снежня 1917 г. у Гарадскім тэатры адбыўся 2-гі з'езд арміі Заходняга фронту. Присутнічала 714 дэлегатаў. Яны віталі рэвалюцыю, выбралі галоўнакамандуючага фронтам і франтавы камітэт.

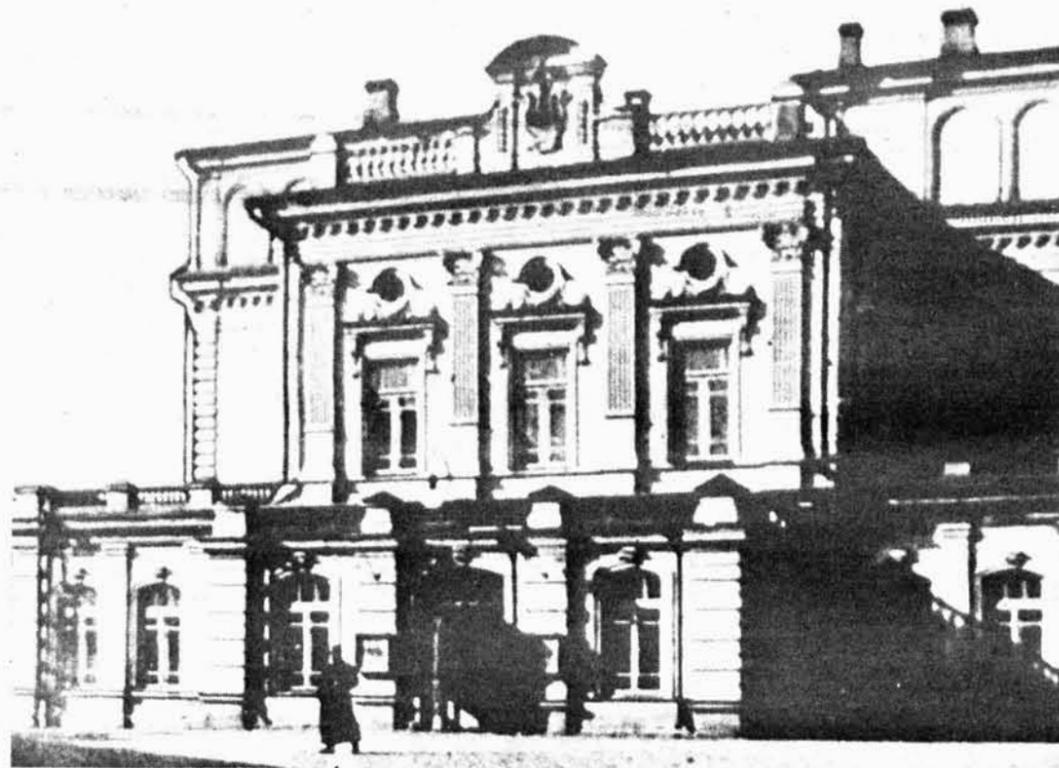
28—30 снежня 1917 г. у тэатры адбыўся самы прадстаўнічы і шматлікі форум з усіх, якія адбыліся ў тыя гады ў Мінску, — Усебеларускі кангрэс, альбо I Усебеларускі з'езд. У рабоце з'езда ўдзельнічала 1915 дэлегатаў, з іх 1175 з рашаючым голасам. З'езд быў скліканы на аснове дэмакратычных прынцыпаў, шырока прадстаўлена было войска і ўсе асноўныя партыі і арганізацыі на Беларусі.

На з'ездзе ішла размова аб самастойным дзяржаўным існаванні Беларусі, аб суверэнных нацыянальных правах беларускага народа. Кангрэс, зыходзячы са складанасці міжнародных абставін, выказаўся большасцю за дзяржаўную аўтаномію Беларусі ў межах Расіі. Была прынята рэзалюцыя аб стварэнні органа краёвай улады «ў абліччы Усебеларускага Савета сялянскіх, рабочых і салдацкіх дэпутатаў». Апошняя рашэнне з'езда стала прычынай і сігналам да прымянення супраць яго ваеннай сілы з боку Саўнаркома Заходняга вобласці і арышту дэлегатаў.

Помніць, ведаць, зберагаць

Зянон ПАЗНЯК

ПОМНИК ДОЙЛІДСТВА, СВЕДКА ГІСТОРЫІ

Так выглядаў тэатр на пачатку стагоддзя.

на» паклалі над імі па цагліны. Потым падалі шампанскае, зайграла ваенная музыка і грывнула гучнае «ўра». Ад апазіцыі не засталася і следу.

Дзіўна часам назіраць, як змяняліся амбіцыі і рытуалы ў залежнасці ад абставін. У другой палове XVII стагоддзя, калі беларускія актэры ўпершыню прывезлі ў Маскву тэатр, ладзілі спектаклі, якія так уразілі цара Аляксея Міхайлавіча, маскоўскія праваслаўныя артадоксы аддавалі анафеме «бесаўскія дзеі», а пасля смерці цара ў 1676 г. увогуле забаранілі паказ спектакляў. Праз 200 гадоў дастаткова было толькі прысутнасці царскіх сваякоў, каб архірэй рускай праваслаўнай царквы ў Беларусі адмовіцца ад апазіцыі, а працягваць пасвенціць рыстальшча.

5 МАЯ 1890 года па старым стылі адбылося адкрыццё і асвячэнне (I) новага будынка Мінскага гарадскога тэатра, якое прайшло з надзвычайнай, нават камічнай, пышнасцю, што сёння ўжо нельга ўспрыняць без усмешкі. Урачыстасць праходзіла прынародна. Прысутнічалі ўсе чыны і ведамствы, прадстаўнікі ўсіх груп насельніцтва. Напачатку той жа працягваўся Смоліч адслужыў маленне і акрапіў святой вадой усе памішанні і закуткі тэатра, сцэну і фае. Потым падалі шампанскае, гучалі прамовы і здравіцы, грывмела «ўра», іграў аркестр ваеннай музыкі, спяваў хор архірэйскіх спевакоў.

здоровье всех присутствующих и отсутствующих дам», як пісаў гісторык. Вечарам гэтага ж дня аматарскай пастаноўкай драмы Актава Фелье «Сфінкс» распачаў сваю дзейнасць новы Мінскі гарадскі тэатр.

Грамадская зацікаўленасць у пабудове тэатра і афіцыйная падтрымка гэтай справы мелі сваё сацыяльна-палітычнае тлумачэнне. Аднадушнасць была ўяўнай. Яна супадала ў задачам (неабходнасці новага будынка тэатра) і рознілася ў мэтах — ідэйна-эстэтычным разуменні і прызначэнні сцэнічнага мастацтва. Афіцыйныя, вышэйшыя чыноўніцкія колы (губернатар і інш.) бачылі ў рускім тэатры на Беларусі, перш за ўсё, сродак русіфікацыі і прапаганды імперскай ідэалогіі, самадзяржаўнай маралі, свярджэнне адзінай дзяржаўнай мовы — рускай і адзінай сістэмы каштоўнасцяў — бюракратычна-памешчыцкай. Іншага чакала ад тэатра дэмакратычная грамадскасць Мінска і перадавая інтэлігенцыя — гуманістычных ідэй, ідэйна-эстэтычнай асветы для народа, асветніцкай місіі.

ГІСТОРЫЯ паказала, што надзеі рэакцыйнага чыноўніцтва не апраўдаліся. (Дакладней, апраўдаліся на нейкім этапе толькі часткова). Рускі тэатр у канцы XIX — пач. XX ст. быў моцна звязаны з перадавай рускай літаратурай, з дэмакратычнымі ідэямі, з грамадскай барацьбой і ў цэлым станюча ўплываў на разуменне і развіццё гэтых ідэй у Беларусі сярод гледачоў, у

сваёй сцэне з класічнай рускай і еўрапейскай драматургіяй, з мастацтвам Парыжскага тэатра Морыса Метэрлінка і «Італьянскай оперы» Ф. Кастэляна з удзелам М. Батыстыні, гарача прымалі ўкраінскія вандруючыя трупы М. Старыцкага, М. Крапіўніцкага, Д. Гайдамакі, М. Васільева-Святошанкі, Г. Дзеркача, Ф. Хмары, О. Суслана і іншых, глядзелі асноўны нацыянальны ўкраінскі рэпертуар. Выступленні ўкраінскіх вандруючых калектываў мелі стымулюючае значэнне для аднаўлення творчай дзейнасці беларускай нацыянальнай сцэны, якая была забаронена яшчэ ў сярэдзіне XIX ст. разам з тэатрам В. Дуніна-Марцінкевіча.

Спектаклі ўкраінскіх труп на сцэне Мінскага тэатра адбываліся з незвычайным поспехам, карысталіся гарачай падтрымкай гледачоў. Трупа М. Старыцкага выступала ў горадзе двойчы, у 1888 г. і ў 1891 г. на новай сцэне. Янка Лучына, захоплены яе спектаклямі, пісаў у «Мінскім лістку»: **Дзякуй вам, браціні, сястрыцы родныя!**

За вашы хвацкія песні народныя, За тую гутарку вашу вясковую, За праўду светлую, за праўду новую!

Так сцэна новага Мінскага гарадскога тэатра ўваходзіла ў гісторыю беларускай культуры і сяброўскіх узаемаадносін паміж народамі.

23 красавіка 1917 года пастаноўкай «Паўлінкі» Янкі Купалы і «У зімовы вечар» Э. Ажэшкі аднавілася на сцэне

Усебеларускі з'езд у перыяд Ландара і Мяснікова і асабліва ў 1930—1950-х гадах, і ў застоўныя часы інакш не называўся як «контррэвалюцыйным зборшчам». Але мінуў усяго год пасля тых падзей, і справа, за якую змагаўся Змітра Жылуновіч і яго таварышы і нават яго інашадумцы, перамагла. 1 студзеня 1919 г. у Смаленску быў абнародаваны Маніфест Часовага рабоча-сялянскага ўрада Беларусі аб абвешчэнні БССР. Праз месяц, 2—3 лютага 1919 года, у будынку Мінскага гарадскога тэатра адбыўся Першы Усебеларускі з'езд Саветаў, куды з'ехаліся 230 дэлегатаў з рашаючым голасам. Старшыня УЦВК Я. М. Святлоў абвясціў пастанову Прэзідыума УЦВК «Аб прызнанні незалежнасці Беларускай Сацыялістычнай Саветскай Рэспублікі». На гэтым жа з'ездзе былі прыняты дэкларацыі аб устанавленні федэратыўнай сувязі з РСФСР, аб аб'яднанні часткі Літвы і Беларусі ў Літоўска-Беларускую Саветскую Сацыялістычную Рэспубліку (ЛітБел), зацверджана 1-я Канстытуцыя БССР. Пра гэтую падзею сведчыць цяпер мемарыяльная дошка на тэатры імя Янкі Купалы.

МІНСКІ Гарадскі тэатр быў адметным будынкам у архітэктурных і інжынерных адносінах. Пабудаваны ён па праекце архітэктара К. Казлоўскага з удзелам інжынераў К. Увядзенскага, В. Мандражы і іншых. Пабудова ўяўляла сабой характэрны ўзор грамадскага будынка эпохі архітэктурны гістарызму. У тэатры сумешчаны стыльвыя прыёмы рэнесансу, барока і класіцызму. У цэлым яго можна залічыць і да неарэнесансу, і да неабарока, настолькі сугучна пераплецены ў ім элементы і прыёмы гэтых архітэктурных накірункаў. Стылёва выразным і прадстаўнічым быў галоўны фасад. Вырашаны ён шырокім двухпаверхавым рызалітам, аздоблены плоскімі пілястрамі з канелюрамі і капітэлямі карыфскага ордэру. Тры высокія вапны на другім паверсе прыгожа аздоблены карнізамі і люнетамі (круглымі ваконцамі) над імі. Завершаны рызаліт масіўным лінейным гзімсам з дробнымі «сухарыкамі», над якім узвышаецца па цэнтру паўкруглы фронтон з валютнымі спадамі адкосаў і з пластычнай аздобай на полі. На ўзроўні першага паверха па баках рызаліта размешчаны аднапаверховыя крылы з балюстрадай па версе. У іх размяшчаліся білетныя касы, гардэроб і іншыя тэатральныя службы. Сцены ніжняга паверха аздоблены плоскімі пілястрамі і масіўным рустам. Корпус тэатра па рагах апрацаваны ланцужкамі, а зверху гзімсам, які ўтварае адзіную лінію з гзімсам рызаліта. Над гэтым гзімсам размешчаны атыкавы паверх з буйной паўкруглай аркадай на полі...

Усю гэтую складаную архітэктурную кампазіцыю, планіроўку і аздобу тэатр страціў у 1958 годзе, калі быў перароблены фасад з мэтай атрымання дадатковых плошчаў. Выйгрыш у плошчы аказаўся нязначным, а помнік архітэктурны зняважліва сапсаваны. І не знайшлося тады нікога, хто здолеў бы абараніць гістарычны будынак.

Заслугоўвае ўвагі даволі высокі для XIX стагоддзя ўзровень інжынернага начыння Гарадскога тэатра. Сцэна была высокай, з каласнікамі і свабодным пад'ёмам штанкетаў. Акрая галоўнай заслоны, была яшчэ супроцьпажарная, апрацаваная вогнетрывалым рэчывам, а пад аркай сцэны вісела вадзяная заслона — труба з мноствам дзірачак, па якой пры пажары пускалася б вада і ўтваралася б такім чынам дажджавая сцяна паміж сцэнай і залай. Водазабеспячэнне з пажарнымі кранамі зроблена па ўсім тэатры.

Асвятленне было напачатку алейным з адным электрычным ліхтаром «у 50 элементаў і 300 свечак». Ацяпленне тэатра ка-

ларыфернае, з прымусовай вентыляцыяй. Падлога глядзельнай залы пры дапамозе дэмакратычнай магла падымца на адзін узровень са сцэнай. Прымянялася механіка і для кіравання сцэнай (круг, люкі і т. п.).

У сярэдзіне 1960-х гадоў, як працяг тэндэнцыі знішчэння помніка, узнікла праектная ідэя знесці Стары тэатр, высекачы даўні Навамейскі стогадовы сквер і зрабіць вялікую парадную плошчу, з якой быў бы відаць будынак ЦК КПБ. Тады гэтая ідэя не прайшла. На гэты раз у помніка знайшліся абаронцы. Аднак, пакуль існуюць носьбіты такіх ідэй, планы, як кажуць, лунаюць у паветры, хоць час і ўмовы, калі яны маглі лёгка ажыццяўляцца, ўжо мінаюць.

Нядаўна адбыўся разгляд конкурсных праектаў (эскіз-ідэй) на добраўпарадкаванне Цэнтральнай плошчы ў Мінску. Ні адзін з прадстаўленых эскіз-праектаў не быў ухвалены і прапанаваны да рэалізацыі. Тым не менш у друку з'явілася публікацыя карэспандэнта БЕЛТА Р. Новікава «Кастрычніцкая плошча: сёння і заўтра», дзе прапагандаюцца антыкультурныя ідэі чвэрцьвяковай даўнасці. Аўтары рэанімацыі некалі адрынутых «пражэктаў» архітэктары А. Шабалін, В. Данилаў, В. Новікаў, скульптары І. Міско, М. Рыжанкоў безапеляцыйна сцвярджаюць: «Сёння ансамбль галоўнай (?) плошчы горада фактычна няма. ...Мы пастараліся ліквідаваць гэтыя недахопы і стварыць цэльны ансамбль». Як жа прапануюць стварыць «ансамбль»? А вельмі проста: гранітную балюстраду і трыбуну разабраць, сквер ліквідаваць, а гістарычны будынак былой праваслаўнай кансісторыі (XIX ст.), дзе зараз музей БВА, — знесці. На расчышчанай тэрыторыі ў цэнтры паставіць помнік барацьбітам за Саветскую ўладу. Такі вольны рымліваецца «цэльны ансамбль», абумоўлены, аказваецца, адной задачай — паставіць помнік. Але якім коштам? (Асобнае пытанне — чаму ўвогуле ставіць помнік на гэтай плошчы?)

Пры гэтым складваецца ўражанне, што аўтары эскіз-ідэй праекта не адчувалі глыбокага пачуцця адказнасці, даючы карэспандэнту наступную інфармацыю: «Упарадкаванне пасадак дрэў у скверы як бы раскрывае панараму плошчы, зробіць яе наглядна шырэйшай, з яе будзе добра праглядацца будынак Цэнтральнага Камітэта партыі. Прычым, упарадкаванне зялёных пасадак будзе праводзіцца не сякерай». (Бензаяліў, ці што?). А як добра стане, калі знесці гістарычны будынак кансісторыі! «Аглядная кампазіцыя плошчы ад гэтага толькі выйграе, — напісана ў карэспандэнцыі, — значна лепш будзе выглядаць і мінскі Дом афіцэраў, і Дом работнікаў мастацтваў».

Працывастаньне выказванню не заслугоўваюць прафесійнай гаворкі. Гэта хутчэй прыклады з галіны маралі, якія характарызуюць узровень пачуцця абавязку перад гісторыяй і культурай. Бюракратычная псіхалогія праяўляецца ўсюды, дзе інтарэсы асабістыя, прыватныя, карпаратыўныя ставяцца вышэй грамадскіх, нацыянальных, вышэй народнай гісторыі.

Аўтары эскіз-ідэй пры гэтым прафесійна замоўчваюць відавочную акалічнасць, што з «упарадкаваннем» сквера адкрываецца тыл будынка тэатра імя Янкі Купалы. Ну як тады не знесці гэтую аварыйную пабудову, папсаваную, як і музей БВА, у час праходкі метра! Як «раскрыецца» плошча! Стане праглядацца кінатэатр «Піянер»!

Перспектыва існавання тэатра імя Янкі Купалы бачыцца мне ў рэстаўрацыі і аднаўленні яго ранейшага архітэктурнага выгляду, таго выгляду, які бачылі тысячы мінчан і пакаленні акцёраў, таго вобраза, з якім ён увайшоў у гісторыю Беларусі.

Быў такі выпадак. На адной з выставак народнай творчасці, на якой экспанавалася некалькі работ А. Такарэўскага з Пружан, адзін замежны знаўца керамікі ніяк не мог уявіць, што гэтыя акуратныя глянкі прывезены з Беларусі. Уніклівы спецыяліст падазраў разглядаў іх з усіх бакоў, нават упрасіў работнікаў выстаўкі

юць сценкі посуду. Пераканаўча даказана, што керамічны посуд А. Такарэўскага вытрымае такую высокую тэмпературу, ад якой не могуць уцалець звычайныя керамічныя вырабы.

Наведвальнікі выстаўкі спыняліся каля работ майстра малой драўлянай скульптуры М. Тарасюка з Пружанскага

і тыповыя з'явы з жыцця нашых вёсак. Той, хто добра знаёмы з рытуальнымі абрадамі народа, можа мець некаторас ўяўленне пра работы А. Тарасюка па іх назвах, нават не наведаўшы выстаўку: «Вяселле», «Хаўтуры», «Ткачыха» («Кросны»).

Вырабы з саломкі прадстаўляў сам аўтар — Л. Гры-

Чароўныя імгненні

З выстаўкі работ народных умельцаў Брэстчыны

дазволіць памацаць арыгінальныя вырабы рукамі, доўга выстукваў па днечку пальцам, а пасля стаяў на сваім, хоць памры: «Мяне вы не пераканаеце, гэта — лацінаамерыканская кераміка... У Беларусі такой з агнём не адшукаеш...» Калі кампетэнтныя работнікі выстаўкі пераканалі, што падману тут няма ніякага, фантазія наведвальніка шукала новыя тлумачэнні. Аргументы былі розныя, давалася яго запэўніць, што Антон Такарэўскі жыў на Брэ-

раёна. Веру сцвярдженню арганізатараў выстаўкі, што такім рамяслом займаецца адзін чалавек ва ўсёй вобласці, так сказаць, працуе па-за канкурэнцыяй.

Толькі валодаючы рукою таленавітага самаробка і маючы нораў вялікага цярпліўца можна было брацца за работу «Сялянскі падворак», у якой выкарыстаны дрэва, лаза і саломка. На плошчы ў адзін квадратны метр быццам спрактывана сялянская сяліба: драў-

гор'ва з Астрамечава Брэсцкага раёна. Сакрэты саломпяцтва пераймае цэлы клас мясцовай школы, гэтым відам народнай творчасці захапіліся выхаванцы дзіцячага сада. Наперадзе ў аўтара нечаканая задума — стварыць казачны спектакль «Купалле», усе дзеючыя асобы якога будуць выраблены з саломкі.

Глядзіш на качалку Я. Шаўчука з Бярозы, зробленую з лазы і дрэва, і здаецца, што ў такой калысцы нават богу не сорамна люляць сваё дзіця, а ў крэсле, якое змайстраваў М. Пілюцік з Пружан, любіць цар меў бы за гонар прымаць ганарлівых паслоў, што прыбылі да яго за трыдзевяць зямель...

На выстаўцы наведвальнікі ўбачылі огаўскі распісны куфар, кераміку з вёскі Гарадная Столінскага раёна, вялікую колькасць мотальскіх ручнікоў і драўляныя скульптуры І. Супрунчыка са Столінскага раёна. Цэлая зала была адведзена пад экспазіцыю «Народныя ўбранні Брэсцкага краю», дзе дэманстравалася адзенне Дамачаўскага і Маларыцкага, Ляхавіцкага і Давід-Гарадоцкага рэгіёнаў.

Аналізуючы гэтую выстаўку і тая, якія даводзілася бачыць раней, вяртаючыся да размоў з арганізатарамі падобных выставак і іх удзельнікамі, міжволі прыходзіць да невясёлага вываду, што нашы народныя рамёствы паступова і неўпрыкмет знікаюць з роднай зямлі. Гэта, так сказаць, інфармацыя да разважанняў, і яна датычыць не толькі Брэстчыны.

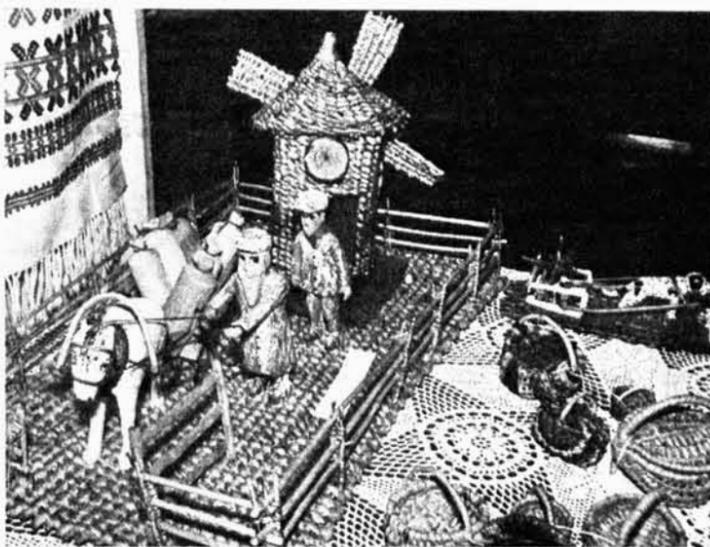
Расказваюць, што ў пачатку нашага стагоддзя ў Пружаных працавала больш за сотню ганчароў, вырабы якіх славіліся далёка за межамі Беларусі. У тых гады ў вёсцы Гарадная Столінскага раёна арыгінальны посуд выраблялі з мясцовай гліны. Дажыла свой век калгасная майстэрня па вырабу керамічнага посуду гадоў дзесяць назад, і пра былую славу гарадзенцы сёння толькі ўспамінаюць.

Не так даўно як гістарычную рэліквію змясцілі газеты фота апошняга жывога гусяляра з пад Маладзечна М. П. Такушэвіча, у тэкстоўцы прыпадносячы гэты факт як сенсацыю, маўляў, адшукалі 86-гадовага гусяляра... І не прыкмеціў я чалавечай туці ў гэтай інфармацыі, што знікае з нашай зямлі яшчэ адно культурнае рамяство, якое стагоддзямі жыло ў народзе.

Імкліва бяжыць час, і пакідаюць нашу зямлю лепшыя народныя умельцы, а мы ўсё разважаем пра павагу да іх... Думаем аб'яднаць такіх майстроў у кааператывы... **Мяркуем** у самы бліжэйшы час прывіць моладзі любоў да народных промыслаў...

А пакуль што... Пакуль што мы ўсе адзін аднаго пераконваем у крайняй неабходнасці вывучаць і захоўваць добрыя традыцыі і звычкі, самым актыўным чынам развіваць народныя рамёствы...

В. ЛАПЦІК.

Адна з работ майстра малой драўлянай скульптуры М. ТАРАСЮКА з Пружанскага раёна.

Сакрэтамі сваёй творчасці дзеліцца Л. ГРЫГОР'ЕВА з Брэсцкага раёна.

Фота Ул. КРУКА.

стчыне і Лацінскую Амерыку нават і ў сне не бачыў, родзічы да яго адтуль ніколі не прыязджалі, так што навучыўся вырабляць кераміку не па мадэлі з-за акіяна. Жыццё яшчэ раз пацвердзіла думку, што розныя майстры зусім розных краін, спасцігаючы няпростыя сакрэты творчасці, часцяком прыходзілі да адных і тых жа адкрыццяў.

Калі размова ідзе пра ўмелага майстра чорнай керамікі А. Такарэўскага, якога, на жаль, ужо няма ў жывых, нярэдка ўспамінаюць пра гэты выпадак. На выстаўцы былі прадстаўлены работы пружанскага ўмельца «Гладыш», «Патэлья», «Гляк». Яны чаруюць вока бліскучым глянцам, быццам рука гарэзлівага мастака пакрыла іх тонкім слоём дарагога лаку, арыгінальныя малюнкі чорнага колеру ўпрыгожва-

лаяная хата з круглай буслынкай на страсе, невялікі хляўчук з расчыненымі дзвярыма, праз якія выглядвае на падворак буронка... Так і здаецца, што рыпіць калодзеж з жураўлямі... І на фоне такой вечнай ідылі стаяць задумленыя на падворку двое гаспадароў хаты...

Ціхім і вялікім смуткам прасякнута ўся работа. Адрознават не ведаеш, чаму так маркотна становіцца на душы ад гэтага відовішча. Пасля ўсё разумееш: у яе глыбока западае трагічная праўда жыцця. Сотні, тысячы такіх падворкаў у прадчуванні блізкага канца прыхаваліся ў «неперспектыўных» вёсачках, у якіх сёння няма каму нават «адгаласіць» нябожчыка.

У аснову найбольш складаных работ пакладзены цікавыя

НАУРАД ці хто з савецкіх людзей, асабліва з тых, каму вайна прынесла пакуты і смерць блізкіх, стане спрачацца з тым, што напярэдадні другой сусветнай вайны адзінай у свеце сацыялістычнай дзяржаве трэба было паводзіць сябе так, каб не ўвязацца, нават выпадкова, у схватку імперыялістычных драпежнікаў. Сталін меркаваў інакш. Не для таго ён некалькі пяцігодкаў будаваў рукамі народа ваенную прамысловасць, ствараў і муштраваў шматлікую армію, каб «назіраць з гары, як грызуцца тыгры». Такая ўжо схільнасць ганарыстых і ўладных людзей — назапашаны ваенны патэнцыял непазбежна ўключаць у работу.

Пад такое жаданне падганялася і марксісцка-ленінская тэорыя вайны, падмяняючыся тэорыяй «ленінска-сталінскай». «Бальшавікі не былі простымі пацыфістамі (прыхільнікамі міру), што ўздыхалі аб міры і абмяжоўваліся прапагандай міру.—авышчаў «Кароткі курс гісторыі ВКП(б)», які выйшаў у 1938 годзе. — Бальшавікі не былі супраць усялякай вайны. Яны былі толькі супраць захопніцкай, супраць імперыялістычнай вайны.

Бальшавікі лічылі, што вайна бывае двух родаў: а) вайна справядлівая, незахопніцкая, вызваленчая, якая мае на мэце абарону народа ад знешняга нападу і спроб яго заняволання, ці вызваленне народа ад рабства капіталізму, ці, нарэшце, вызваленне калоній і лежных краін ад прыгнёту імперыялістаў, і б) вайна несправядлівая, захопніцкая, якая мае на мэце захоп і заняволанне іншых народаў» (стар. 1).

Нягледзячы на гэта, што і гэтай тэорыі любячая вайна шыялістычнай дзяржавы супраць капіталістычнай аб'яўлялася справядлівай: бо мэтай з'яўлялася вайны заўсёды магло быць абвешчана «вызваленне народа ад рабства капіталізму». Надалей заяўлялася адкрыта: «Сацыялістычная дзяржава па сваёй прыродзе можа весці толькі справядлівыя войны» (ВСЭ, выд. 2-е, т. 8, стар. 573. Тэкст падпісаны да друку 16 лістапада 1951 года).

Ці трэба даказваць, што У. І. Ленін не мае да гэтай «тэорыі» ніякага дачынення?

Удзел СССР у будымаштабных ваенных дзеяннях пачаўся не ў 1941 і нават не ў 1939 годзе. Першая прыкметная схватка адбылася ў Іспаніі. Як бачым, і ў тых, больш ранніх гадах, Сталін на гітлерабоязь не хварэў.

У 1938 годзе вайна ў Іспаніі працягвалася. Таму не дзіўна, што, ужо знаходзячыся фактычна ў стане вайны з Гітлерам, Сталін так адважна рваўся на дапамогу Чэхаславакіі праз польскую і румынскую тэрыторыі. Вайна ж усё адно ішла.

Аднак вайна з фашызмам у Іспаніі да сакавіка 1939 года была праіграная. Менавіта з гэтага моманту і пачынаецца новы этап у савецка-германскіх адносінах. І XVII з'езд ВКП(б) прайшоў у тым жа сакавіку.

У чым тут справа? Як відаць, да гэтага часу скончылася поўнае перададзёнае Сталіна з дзеяча рэвалюцыйнага руху ў манарха-абсалютыста, які надалей кіраваўся не інтарэсамі народаў, а ўласнымі інтарэсамі і сімпатыямі, а таксама ўласным, звыродлым разуменнем свету і працэсам, што адбываліся ў ім.

Наколькі дзіўна ўспрымаў Сталін германскі фашызм, сведчыць яго прамова на ўрачыстым пасяджэнні 6 лістапада 1941 года, прысвечаным гадзіне Кастрычніка: «Па сутнасці справы гітлераўскага рэжыму з'яўляецца копіяй таго рэакцыйнага рэжыму, які існаваў у Расіі пры царызме». Такое, значыць, было яго разу-

менне фашызму! Чаго ж здзіўляцца, калі пры ім фашыстамі аб'яўляліся аб-хто: і Пілсудскі, і лідэры балтыйскіх краін, і нават Ціта.

У тым жа дакладзе Сталін «па костачках» разбіраў назву гітлераўскай партыі: яна, маўляў, і не сацыялістычная, і не нацыяналістычная. Што не сацыялістычная—з гэтым спрачацца не будзем, але чаму ж не нацыяналістычная? Яна, гаворыць Сталін, была нацыяналістычная, калі «збіралася» нямецкая земля: Рэйнская вобласць, Аўстрыя і г. д. Пасля таго, як напала на Савецкі Саюз, яна стала імперыялістычнай.

ўзаемаразумення паміж СССР і Германіяй. Але фармальна палітыка заставалася ранейшай, з арыентацыяй на Англію і Францыю супраць Германіі. У красавіку ў Маскве пачаліся савецка-англа-французскія перагаворы. Перагаворы гэтыя, як вядома, доўжыліся аж да заключэння пакта аб ненападзе паміж СССР і Германіяй і скончыліся нічым. Раманіст ва ўсім абвінавачвае каварных французцаў і англічан, асабліва апошніх. «Зрабіўшы цэлы каскад хітрых маневраў, Англія і Францыя ўхіліліся ад падпісання пагадненняў». А тым часам немцы быццам бы

турбавала, будзе заключана антыгерманскае пагадненне ці не?

Аб тым, што гэта больш турбавала не Сталіна і Молатава, гаворыць хоць бы тое, што перагаворы праходзілі ў Маскве, а не ў Лондане ці Парыжы, не на нейтральнай тэрыторыі. СССР паводзіў сябе на гэтых перагаворах па-гаспадарску: запрасіў, каго хацеў, — нягледзячы на тое, што аказанне мяржумей савецкай дапамогі было звязана з парушэннем граніц Польшчы і балтыйскіх краін, прадстаўнікі гэтых краін на перагаворы не запрашаліся. І невыпадкова. Як паве-

дзі можна было прыдумаць з такога выпадку што-небудзь больш смехатворнае! Навошта ж ехалі ў Маскву ваенныя місіі Англіі і Францыі, калі яны ставілі ўмову, каб у выпадку вайны Германія з Польшчай Савецкі Саюз не перасякаў польскай граніцы!

Значыць, як можна зразумець, на гэтых перагаворах ішоў гандаль: палюбоўчы германскай пагрозы і сваёй адмовай у дапамозе, савецкі бок спрабаваў дамагчыся ад Англіі і Францыі згоды на далучэнне Прыбалтыкі і часткі тэрыторыі, падпарадкаванай Польшчы,—у абмен на ваенную

Іван ЛАСКОУ

ЯК ЯНА ПАЧЫНАЛАСЯ

РОЗДУМ НАД РАМАНАМ АБ ВАЙНЕ

Такі быў тэарэтычны ўзровень «карыфея», які лічыў сябе галоўным распрацоўшчыкам пытання аб нацыянальных адносінах!

Але гэта не ўсё. Чытаючы разважанні аб ператварэнні нацыяналістычнай партыі ў «імперыялістычную», міжволі адзначаеш: каб нацыяналістычная партыя засталася «нацыяналістычнай», каб яна не стала «імперыялістычнай», гэта Сталіна цалкам бы задаволіла. У тым, што Гітлер «збіраў» «нямецкія» землі — тую ж Чэхаславакію, Аўстрыю, Польшчу, Сталін грэў не бачыў. Знаходзіў і нешта агульнае ў лёсах Германіі і СССР. На гэта ўказвае прамова Молатава, сказаная 31 жніўня 1939 года:

«Гісторыя паказала, што варажасць і вайна паміж нашай краінай і Германіяй былі не на карысць, а на шкоду нашым краінам. Самымі пацярпелымі з вайны 1914—1918 гадоў выйшлі Расія і Германія (голас: «Правільна!»). Таму інтарэсы народаў Савецкага Саюза і Германіі ляжаць не на шляху варажасці між сабою».

Тут, вядома, маецца на ўвазе, што нахталі таго, як Германія страціла па Версальскім міры частку тэрыторыі і ўсе калоніі, у складзе СССР не аказалася былых земляў Расійскай імперыі—Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны, Польшчы, Прыбалтыкі, Фінляндыі, Бесарабіі. Пры гэтым быццам заплісчваліся вочы на тое, што ў страце значнай часткі гэтых земляў была вінаватая менавіта Германія. Важней, маўляў, іншае—што ў СССР і Германіі падобны лёс.

У гэтай падобнасці быў і другі, больш важны бок, чым узаемнае спачуванне. Саюз з Англіяй і Францыяй не абцяў перададзёна Еўропы. У такім перададзёна пераможцы ў першай сусветнай зацікаўлены не былі. Наадварот, усе іх намаганні былі скіраваны на тое, каб захаваць еўрапейскі статус-кво (хоць часам і рабілі ўступкі, як засведчыла мюнхенская змова). У саюзе з Англіяй і Францыяй цяжка было спадзявацца на аднаўленне ранейшых граніц Расіі, да чаго, уласна, для пачатку і імкнуўся Сталін, як паказалі падзеі 1939—1940 гг.

Германія ж, наадварот, прагнула новага перададзёна Еўропы. Таму, пацярпеўшы паражэнне ў Іспаніі і расчараваўшыся ў еўрапейскім рэвалюцыйным руху, няздольным выратаваць хоць бы адну сацыялістычную рэспубліку, Сталін задумаў саюз з Гітлерам. Гэты саюз, вядома, задумаўся не навечным, а як тактычны сродак, з дапамогай якога можна было далучыць да СССР былыя землі Расіі.

Так быў зроблены намік Германіі на XVIII з'ездзе. З гэтага моманту, як прызнаў Молатаў, пачынаецца пошук

заявілі: альбо вайна, альбо пакт аб ненападзе.

«Дык вось, альбо немінучы пачатак вайны з Германіяй лета 1939 года—і гэтая вайна пагражала ператварыцца ў «крыжовы паход» аб'яднаных сіл капіталістычнага свету супраць СССР, альбо пагадненне з Германіяй. Савецкі ўрад палічыў разумным пайсці на пагадненне».

Баюся, што ўсё гэта далёка ад праўды. Пачаць з таго, што «летам» 1939 года вайна Савецкаму Саюзу ніяк не магла пагражаць. Бо вайна Германія супраць Польшчы, якая адкрыла другую сусветную вайну, пачалася, калі лета ўжо скончылася,—1 верасня. А не праішоўшы тэрыторыю Польшчы, Гітлер напасці на СССР не мог. Прадастаўляць Германія калідор для нападу на СССР Польшча не збіралася. Значыць, Гітлер спачатку павінен быў Польшчу заваяваць. Пасля вайны любым войскам патрэбна перадышка, прывядзенне ў парадак, перааснастка. Раней, чым надыйдзе зіма, усё гэта не скончылася б, а з імгой вайны не пачынаюць. Значыць, і без пакта Савецкаму Саюзу былі гарантаваны, прынамсі, 9—10 месяцаў.

Па-другое, прапануючы пакт аб ненападзе, вайной не пагражаюць. У такіх выпадках значыць іншыя, больш прыемныя словы, а то і абцяганкі. Абцяганкі, сапраўды, былі. Раманіст сам гаворыць пра іх: «Рыбентроп... прапанаваў падпісаць савецка-германскі сакрэты пратакол, які б размежаваў інтарэсы абедзвюх краін па лініі «на ўсім працягу ад Чорнага да Балтыйскага мора». Раманіст завяршае гэтую тэму так: «Савецкі ўрад адхіліў гэтыя прапановы». Але ж дзейнічаў пасля ў адпаведнасці з імі...

Па-трэцяе, пра англа-французска-савецкія перагаворы. І тут, здаецца, было не так, як пераконвае раманіст. Перш за ўсё, хто быў больш у іх зацікаўлены? Раманіст сцвярджае, што большая небяспека пагражала нам—значыць, больш зацікаўлены былі мы. Ці так гэта? Думаецца, не так. У СССР з Германіяй не было агульнай граніцы, а ў Францыі—была. І Англія ад Германіі аддзелена толькі нешырокім морам. Зусім не тое, што СССР—трэці дзяржавамі. Гэта—папершае. Па-другое, ці былі ў Германіі тэрытарыяльныя прэтэнзіі да СССР? Не, СССР былі германскімі тэрыторыямі не валодаў. А да Францыі? Былі (Эльзас). Да Англіі? Былі (калоніі). Па-трэцяе, і Англія, і Францыя былі звязаны ўзаемнымі абавязальствамі з Польшчай, якія абавязвалі іх аб'явіць вайну Германіі нават і ў тым выпадку, калі Германія нападзе не на іх, а на Польшчу (што пазней і здарылася). Дык каго ж больш

дамляла ТАСС («Известия», 2 жніўня 1939 г.), «у сваёй прамове ў палаце абшчын парламенцкі намеснік міністра замежных спраў п. Батлер сказаў, як перадае друк, што англійскі ўрад прымае ўсе меры да ліквідацыі рознагалоссяў паміж СССР і Англіяй, галоўным з якіх з'яўляецца пытанне аб тым, ці павінны мы замахвацца на незалежнасць прыбалтыйскіх дзяржаў ці не. Я гэдзён, сказаў п. Батлер, што мы не павінны гэтага рабіць, і менавіта ў гэтым заключаны галоўныя прычыны зацяжкі перагавораў». Англічане і французцы пайшлі нават на тое, каб паслаць у Маскву ваенныя місіі, не чакаючы заканчэння палітычных перагавораў (гл. той жа нумар «Известий», прамову Чэмберлена).

Ішла на гэтых перагаворах гаворка і пра Польшчу. У «Інтэрв'ю т. Варашылава аб англа-франка-савецкіх ваенных перагаворах», змешчаным у «Известиях» 27 жніўня 1939 года (інтэрв'ю супрацоўніку «Известий»), ёсць і такое пытанне: «Дыпламатычны аглядальнік газеты «Дэйлі Геральд» піша, што ваенныя місіі Англіі і Францыі быццам бы спыталі ў савецкай місіі, «ці гатовы СССР забяспечыць Польшчу самалётамі, боепрыпасамі і трымаць у гатоўнасці на граніцы Чырвоную Армію, а савецкая ваенная місія быццам бы адказала на гэтую прапанову: «неадкладна пасля пачатку вайны акупіраваць Вільню і Навагрудак на паўночным усходзе, а таксама Львоўскае, Тарнопальскае і Станіслаўскае ваяводства на паўднёвым усходзе, што з гэтых раёнаў Чырвоная Армія магла б аказаць палякам ваенную дапамогу, калі гэта спатрэбіцца». «Як вы расцэньваеце гэтую заяву (...)»? На такое прамое пытанне прагучаў і не меншы прамы адказ старога рубакі: «Гэтая заява з'яўляецца ад пачатку да канца лжывай, аўтар яго—нахабным хлусам, а газета, якая надрукавала гэтую лжывую заяву свайго дыпламатычнага аглядальніка, — паклёпніцкай газетай».

Ну, а чым жа тлумачыў сам т. Варашылаў прыведзены перагаворы? Зусім не тым, чым раманіст: «Савецкая ваенная місія лічыла, што СССР, які не мае агульнай мяжы з агрэсарам, можа аказаць дапамогу Францыі, Англіі, Польшчы толькі пры ўмове пропуску яго войск праз польскую тэрыторыю, бо не існуе іншых шляхоў для таго, каб савецкімі войскамі увайсці ў сутыкненне з войскамі агрэсара... Нягледзячы на ўсю відэавочнасць правільнасці такой пазіцыі, французская і англійская ваенныя місіі не згадзіліся з такой пазіцыяй савецкай місіі... Гэтая акалічнасць зрабіла немагчымым ваеннае супрацоўніцтва СССР і гэтых краін».

дапамогу. Аднак Англія і Францыя да 1 верасня 1939 года былі самаўпэўненыя—уваўленні аб сіле Германіі лідэры гэтых краін мелі з тых жа артыкулаў і кніг, што і Сталін. Ісці на такія ўступкі «чырвоным» палічылі недапушчальным. І, як вядома, жорстка паплаціліся, асабліва Францыя.

Трэба думаць, на гэтыя перагаворы Сталін і Молатаў—сааўтары знешняй палітыкі СССР таго часу — не надта і разлічвалі. Сваіх мэт яны мелі намер дамагчыся з дапамогаю іншых перагавораў. Пра гэта сведчыць хоць бы той факт, што аб перагаворах з «заходнімі дэмакратыямі» сякія-такія паведамленні ўсё ж былі як у савецкім друку, так і ў заходнім. Перагаворы ж з Германіяй выліся зусім сакрэтна. (У сцвярдзэнне раманіста, быццам бы пакт з Германіяй быў заключаны «раптам», на працягу некалькіх дзён, паверыць немагчыма: знянацку такія справы не робяцца, ды і Молатаў жа прызнаваў, што пачатак перагавораў быў пакладзены ці не XVIII з'ездам). Такім чынам, складваецца ўражанне, што перагаворы з Англіяй і Францыяй былі, папершае, сваясаблівым маневрам, каб замаскіраваць галоўныя перагаворы, па-другое, перагаворы гэтыя выкарыстоўваліся для таго, каб аказаць націск на Германію, дамагаючыся большых уступак, у прыватнасці, у Польшчы. Тым жа мэтам служыла і публікацыя такіх артыкулаў, як «Аб войнах справядлівых і несправядлівых» — у нумары «Правды» за 14 жніўня 1939 г.: «Бальшавікі—не пацыфісты! Савецкі народ... абрушыць на фашысцкіх вылюдкаў усю моц жалезных батальёнаў Чырвонай Арміі, усю сілу сваёй перадавой тэхнікі». Зрэшты, на тое, што менавіта ў гэты дзень 14 жніўня Шуленбург заявіўся да Молатава з «сакрэтным пратаколам», паўплываў, вядома, не столькі артыкул, колькі перагаворы ваенных місій СССР, Англіі і Францыі, якія пачаліся 11 жніўня. І, трэба сказаць, на перагаворах з немцамі ўдалося дамагчыся большага, чым пасля ў жыцці: першапачаткова дэмаркацыйная лінія ў Польшчы паміж германскімі і савецкімі войскамі была вызначана па Вісла (карта з гэтай лініяй у канцы верасня 1939 года штодзённа друкавалася ў газетах). Але германскія войскі апырадзілі, і «канчатковая» граніца была праведзена куды больш на ўсход. Пры гэтым немцы пакінулі Львоў і Беласток, якія паспелі былі заняць.

Апошнім часам у сувязі з работай сумеснай савецка-польскай гістарычнай камісіі разпораз мільгае выраз: «дагавор Молатава—Рыбентропа». Але, мне здаецца, нам і палякам

(Працяг. Пачатак у нумары за 28 кастрычніка).

ўкладваецца ў яго розны сэнс. Мы разумеем яго як дагавор аб ненападзе, палякі ж маюць на ўвазе другі дагавор, таксама падпісаны Молатавым і Рыбен-тропам: «Дагавор аб дружбе і граіцы паміж СССР і Германіяй» ад 28 верасня 1939 года. Вось урыўкі з яго:

«Артыкул I. Урад СССР і Германскі Урад устанавіваюць у якасці граіцы паміж узамемнымі дзяржаўнымі інтарэсамі на тэрыторыі былой польскай дзяржавы лінію, якая нанесена на прыкладзеную да гэтага карту і больш падрабязна будзе апісана ў далатковым пратаколе.

Артыкул II. Абодва Бакі прызнаюць устаноўленую ў артыкуле I граіцу ўзаемных дзяржаўных інтарэсаў канчатковай і не дапускаюць ніякага ўмяшальніцтва трэціх дзяржаў у гэце рашэнне.

Артыкул III. Неабходнае дзяржаўнае ўладкаванне на тэрыторыі на захад ад указанай у артыкуле I лініі праводзіць Германскі Урад, на тэрыторыі на ўсход ад гэтай лініі—Урад СССР.

Як беларус я не магу не сказаць, што ўз'яднанне Заходняй Беларусі з СССР адпавядала даўнім спадзяванням беларускага народа. Але горка і балоча думаць, што гэта было зроблена ў выніку ганейнай здзелкі.

Тэрыторыя на захад ад намалёванай на карце лініі аддалвалася на здзек новым «сябрам» «вялікага правадыра і настаўніка міжнароднага пралетарыяту», як быў ён узялічаны ў прывітанні Выканкома Камінтэрна ў дзень 60-гадовага юбілею.

Юбілей гэты, дарэчы, прайшоў у абстаноўцы міжнароднай ізаляцыі СССР, выключанага з Лігі Нацый. З замежных дзяржаўных дзеячаў былі атрыманы прывітанні толькі ад Гітлера, Рыбентропа, Чан Кайшы, «прэзідэнта» Славакіі Цісо, міністра замежных спраў Турцыі, міністра замежных спраў Прыбалтыйскіх краін ды ад О. Куусінена, кіраўніка «фінляндскага ўрада». Як дзіўна і страшна чытаць такі, напрыклад, адказ на адно з гэтых прывітанняў:

«Міністру Замежных спраў Германіі пану Іахім фон Рыбентроп

Дзякую Вам, пан міністр, за віншаванні. Дружба народаў Германіі і Савецкага Саюза, змацаваная крывёю, мае ўсе падставы быць моцнай.

I. Сталін».

Дружба, змацаваная крывёю! З кім дружба!

Пра гэта раманіст не піша...

ДЫК ВОСЬ, у 1938 годзе Сталін прагнуў схаліцца з Гітлерам, а ў 1939-м заключыў з ім, як яму здавалася, вельмі выгадны дагавор. За спіной Германіі, якая закрывала СССР з захаду, удалося не толькі ўключыць у СССР Заходнюю Беларусь і Заходнюю Украіну, Прыбалтыку, але і дасягнуць тэрытарыяльных набыткаў за кошт Румыніі і Фінляндцыі—краін, над якімі апекаваліся Англія і Францыя. Ды толькі гэта бяспеку СССР не ўмяцвала, а наадварот, паслабіла: па-першае, паявілася агульная граіца з Германіяй—паўночным агрэсарам; па-другое, паявіліся новыя ворагі—Румынія і Фінляндцыя, што ў гады вайны падоўжыла фронт на тысячы кіламетраў; Германія ж пры гэтым атрымала румынскую нафту. Акрамя таго, у выніку падзелу Еўропы СССР атрымаў найбольш адсталыя яе краіны, а Германія—найбольш развітыя (Францыя, Бельгія, Нідэрланды), нават у Польшчы заходняя частка была больш развітой, чым усходняя. Наўрад ці Сталін не ўсведамляў гэтага, але ў такіх выніках нічога нечаканага не было, калі б Сталін такіх вынікаў па-ложаўся, ён бы на пакт не пайшоў.

Пэўнае стратэгічнае паслабленне на працягу 1940 і 1941 гадоў кампенсавалася напружаннем сіл, кінутых на вытвор-

часць ваенных матэрыялаў, асабліва самалётаў. Як успамінае нарком авіяпрамысловасці таго часу Шахурын, Сталіным яму было дадзена заданне дасць выпуск самалётаў к чэрвеню 1941 года да пяцідзсяці ў дзень! Гэтае заданне было перавыканана. Усяго праз два месяцы пасля пачатку вайны Шахурynu было прысвоена званне Героя Сацыялістычнай Працы.

Вельмі вялікае ўражанне пакідаюць успаміны, тадышняга наркома ўзбраення Ваннікава, апублікаваныя часопісам «Знамя» ў першых двух нумарах за гэты год. Вытворчасць танкаў, артылерыі, вінтовак, патронаў была пастаўлена на паток. Паўляліся новыя віды ўзбраенняў. Па колькасці самалётаў і танкаў Савецкі Саюз пераўзыходзіў Германію. З 1939 года ў тры разы (!) вырасла армія.

Тым часам, пакуль СССР у спакойнай абстаноўцы рыхтаваўся да вайны, Германія ваявала. Яна захоплівала ўсе новыя краіны, але і траціла пры гэтым салдат, самалёты, танкі, траціла боепрыпасы, распсыяла войскі на гарнізоны па ўсёй Еўропе, змагалася з рухам Супраціўлення ў Польшчы, Францыі, Грэцыі, Югаславіі, Нарвегіі. Сямідзсяці мільёнаў немцаў, здавалася, не павіна хапіць і для таго, каб замацаваць за сабою заваяванае—куды ім далей!

Першамайскі ваенны парад 1941 года быў задуманы, відаць, як генеральны агляд сіл. Парад у Маскве доўжыўся 1 гадзіну 45 мінут, у Кіеве—паўтары гадзіны. Усюды, акрамя рэгулярных часцей, пачаталі крок «узброеныя атрады працоўных». Па Краснай плошчы ішлі ўсе віды тэхнікі, ад ваенных веласпедаў і матацыклаў да цяжкай артылерыі. Вось як апісвала гэтае відовішча «Правда»:

«Усеагульнае захапленне вялікае марш артылерыі. Супрацьтанкавыя гарматы. Шматлікая палыявая артылерыя. I, нарэшце, цяжкія гарматы. Уся артылерыя ідзе на механічнай цязе. У першых падраздзяленнях гарматы на колах, у наступных—на гусеніцах. Цяжкая артылерыя ўражае разнастайнасцю тыпаў гармат і іх калібраў. Паволі рухаюцца дальнабойныя гарматы. Далей паяўляюцца магутныя гаўбіцы, здольныя зруйнаваць жалезабетон варожых умацаванняў. Гул захаплення прабагае па трыбунах, калі ў ар'ергардзе артылерыі ідуць звышмагутныя гарматы навейшай канструкцыі. Многія з іх правозыцца ў разабраным выглядзе магутнымі цягачамі.

Парад наземных войск завяршаюць танкі. У вялікай колькасці праносяцца быстраходныя танкі сярэдняга памеру. За імі—цяжкія танкі і, нарэшце, рухомыя сталёвыя крэпасці.

У той час, як перад трыбунамі праходзілі шматлікія танкавыя злучэнні, над Краснай плошчаю паявілася авіяцыя. Гэта была цудоўная дэманстрацыя ўзаемадзеяння наземных і наветраных сіл Чырвонай Арміі. Самалёты ідуць у два ярусы. Хуткасныя бамбардзіроўшчыкі ідуць эскадрыйлямі і звёнамі. За бамбардзіроўшчыкамі следам—хуткасныя знішчальнікі. Усеагульную ўвагу прыцягваюць хуткасныя бамбардзіроўшчыкі новай канструкцыі. Хуткаскія гэтых машын перавышае ўсё бачанае дагэтуль на Краснай плошчы.

Заклучным акордам наветранага парадку быў палёт пікіруючых хуткасных бамбардзіроўшчыкаў. Лётчыкі-пікіроўшчыкі прадэманстравалі выдатнае лётнае майстэрства. З вялікай вышыні, на аграмаднай хуткасці яны імкліва пікіравалі над Краснай плошчаю і знікалі гэтак жа імгненна, як і паяўляліся.

А на граіцы ў тая ж дні, да гэтых дзён і асабліва пасля іх ішла дэманстрацыя іншага роду—дэманстрацыя слабасці і бесклапотнасці.

(Заканчэнне будзе).

КАМСАМОЛУ ПРЫСВЯЧАЕЦА

1200 выданняў, выпушчаных вядучымі выдавецтвамі краіны, а таксама рэспубліканскімі выдавецтвамі прадстаўлены на юбілейнай выстаўцы, арганізаванай Дзяржаўным камітэтам выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю ў Доме кнігі. Экспазіцыя, прысвечаная 70-гаддзю ВЛКСМ, дазваляе прасачыць шлях, пройдзены Ленінскім камсамолам. Значнае месца на стэндах займаюць выданні, што расказваюць пра гісторыю саюза моладзі, яго выхаванцаў—удзельнікаў грама-

дзянскай і Вялікай Айчыннай вайны, а таксама сённяшніх юнаках і дзяўчатах, якія знаходзяцца на прыднім краі перабудовы.

Багата прадстаўлены кнігі выдавецтваў «Мастацкая літаратура» і «Юнацтва» — зборнікі з серыі «Першая кніга паэта» і «Першая кніга празаіка», малюніца аформленыя выданні для маленькіх.

ЧАСОПІСЫ-89: планы, задумы, пошукі

Анатоль КУДРАВЕЦ, галоўны рэдактар часопіса «Нёман»

— Часопіс «Нёман» — рускамоўны орган Саюза пісьменнікаў БССР. I адна з галоўных задач яго — прапагандаваць сярод усесаюзнага чытача лепшыя дасягненні беларускай літаратуры. Гэты накірунак, відаць, будзе вытрыманы і ў далейшым?

— Час перабудовы і шырэйшай галоснасці вымагаюць больш строгага падыходу да фарміравання як гадзавога плана часопіса, так і плана кожнага нумара. Задача гэта была няпростая заўсёды, а цяпер усладнілася непараўнальна. Жорсткі падпісы прэс маскоўскіх часопісаў, кан'юнктура на лаўмяшчанскага чытацкага інтарэсу, замешанага болей на пошуку смаленага (нават калі смаленне яна аддае пахам свалежа на спаленых валасоў ці касцей), чым ісіцыні і шляхоў вяртання да чалавека, а таксама здзіўляючая беднасць сённяшняга прэзійчнага асартыменту мала пакідаюць прастору для маневру. Трохі ратуюць публіцыстыка і гісторыя, хаця першая ніяк не можа вылезці з палону абстрактных лічбавых маніпуляцый і зняцік чалавека, а гісторыя чане часнага грамадства гісторыка.

Адным з самых сучасных прэзійчных твораў, з якімі часопіс выходзіць да чытачоў у 1989 годзе, з'яўляецца раман Андрэя Мрыя «Запіскі Самсона Беларускай літаратуры», а яе сённяшні дзень, I лёс тыповага мяшчанскага высканкі, яго шлях «з гразі ў кніжку», лёгкасць прыёму, з дапамогай якіх ён гэтага дабіваецца, выклікаюць страх і сёння. Бо за ім бачацца цені правадыроў Брэжневых, Язовых і многіх, многіх іншых, большых і меншых, але надзіва падобных адзін на аднаго і на свайго функцыянальнага «бацьку» ўсіх народаў.

Міхась КАЦЮШЭНКА, першы намеснік галоўнага рэдактара часопіса «Крыніца» («Роднік»)

— Хоць часопісу няма і года, нельга не зазначыць, што ён адразу набыў свой твар. «Крыніца» («Роднік») не зблытаеш з іншымі выданнямі...

— Часопіс непадобны на іншыя выданні I таму, што ён афармленнем па-сучаснаму, з прыцягненнем мастакоў, якія думаюць смела, мысляць неардынарна. I ўсё ж, не палічыце гэта няспільным, папулярнасць «Крыніцы» («Родніка»), відаць, не толькі ў тым, што ён няблага «глядзіцца». Усё ж галоўнае — змест. Ён, I толькі ён, прычына таго, што з кожным месяцам паяўляецца кола падпісчыкаў, а таксама тых, хто набывае наша выданне ў кіёсках «Саюздруку». Дарэчы, пацвярджаюць таму I тыраж на беларускай мове, які ўжо наблізіўся да сарака тысяч экзэмпляраў.

— У асноўным на старонках «Крыніцы» друкуецца маладая паэзія I проза, а яны не надта падаюцца планаванню. Тым не менш, папярэдня прыкідкі робяцца?

— «Крыніца» («Роднік»), як і кожнае выданне, шукае сваіх аўтараў. Наколькі мы іх «знаем» сёлета, меркаваць чытачу, але, думаецца, ён не расчараваўся, сустраўшы на старонках прозвішчы А. Сыса, А. Ба-

ліпенскі нумар мярнуем зрабіць купалаўскім—цярністы лёс Паэта. Тут I пераклад драмы «Тутэйшыя», I вялікая падборка ненадрукаваных, закрытых раней вершаў, I трагічныя 30-ыя гады, I трагічная смерць.

Безумоўна цікавае чытача павінны выклікаць апавесць Івана Шамякіна «Драма» I раман Эдуарда Снобелева «Уцякач», у аснову якога пакладзены падзеі чарнобыльскай трагедыі. Трэба назваць яшчэ раман Леаніда Дайнекі «След ваўкалака», апавесць Лідзіі Араб «Фіма». У наборы першы нумар з апавесцямі Івана Мялы I Рыгора Кобеца, апавяданнямі Івана Пташнікава I Уладзіміра Салаўхіна.

Рыхтуюцца да публікацыі апавяданняў I апавесці Алены Васілевіч, Яна Скрыгана, Янікі Сіпакова, Алеся Жука, Уладзіміра Арлова, Алеся Станюты, Фёдора Конева, Уладзіміра Кудзінава, Мінолы Кусянкова...

— Адначасова будучы друкавацца I лепшыя творы замежных аўтараў у перакладзе на рускую мову?

— Традыцыйны зарубежны раман. У рэдакцыі ляжыць пераклад (зрабіў яго Карлас Шэрман) рамана Г. Маркеса «Канане ў час чумы», пакуль што няма дазволу на публікацыю. Есць дазвол I пераклад востраэпічнага рамана Роберта Ладлама «Абмен Райнемона». Гэта падзеі другой сусветнай вайны, 1943 год, барацьба амерыканскай I фашыскай разведкі I бізнес амерыканскіх I нямецкіх гандляроў.

— Публіцыстыка «Нёмана» на сённяшні дзень можа паспаборнічаць з публіцыстыкай шмат якіх нашых выданняў...

— Праўда пра мінулае, барацьба з бюракратызмам, вострыя эканамічныя праблемы, пытанні экалогіі I выжывання людзей, зямлю якіх накрывае чарнобыльскае воблака, пытанні медыцыны, жыцця I смерці — над такімі I іншымі тэмамі працуюць для часопіса журналісты I пісьменнікі.

Будзем працягваць публікаваць матэрыялы па праблемах

дана, М. Клімковіча, С. Свістунавіча, М. Шайбана I іншых нашых аўтараў. Гэтым жа шляхам — адкрыццё новых імёнаў, падтрымка тых, хто зрабіў першыя крокі ў літаратуру — пойдзем I ў наступным годзе. У першых нумарах будучы змешчаны творы А. Мініна, Л. Дранько-Майсюка, У. Арлова, П. Васючэні, А. Ярася.

— Папулярнасць «Крыніцы» I многім забяспечана I тым, што часопіс шырока адлюстроўвае шматграннае жыццё сучаснай моладзі, расказвае пра найбольш вядомыя маладзёжныя калектывы—вытворчыя I творчыя...

— Калі паспрабаваць аб'яднаць большасць нашых матэрыялаў, дык яны маглі б згрупавацца ў раздзел «Перабудова I малады чалавек». Чытач заўсёды знойдзе на старонках часопіса адказ на такія пытанні, як камсамол I яго месца ў абнаўленні грамадства, аднанасць кожнага за даручаную справу I далейшае развіццё дэмакратыі. Не абыходзім увагай праблем экалогіі, культуры I самым шырокім значэнні гэтага слова. «Свае» матэрыялы ў «Крыніцы» знаходзіць старшакласнік I студэнт, навучнец прафесійна-тэхнічнага вучылішча I малады рабочы. Нашы аўтары (як штатныя, так I пазаштатныя) I ў далейшым будучы даследаваць унутраны свет маладога сучасніка. У полі зроку часопіса застаюцца значыцца I такія антыграмадскія з'явы, як п'янства, наркамания, прастытуцыя. Пісаць пра іх, значыць, па меры магчымасці зрабіць усё ад нас залежа-

Сёння на пытанні нашага карэспандэнта адказваюць галоўны рэдактар часопіса «Нёман» А. Кудравец I першы намеснік галоўнага рэдактара часопіса «Крыніца» («Роднік») М. Кацюшэнка.

навукі. Рыхтуюцца нарысы пра нялёткі лёс вядомага вучонага-генетыка, былога прэзідэнта АН БССР А. Р. Жэбрэка, пра нашага славутага старэйшыну-геолага Г. I. Гарэцкага, пра творчасць нашага земляка Я. Наркевіча-Едкі.

— Час вымагае ажыўлення I ў рабоце літаратурна-крытычных аддзелаў часопісаў. Калі раней «гладкі» артыкулы нікога не хвалілі, дык сёння іх з'яўленне на старонках выдання проста супрацьпаканана...

— Ажыўленне ў літаратурнай крытыцы, вострыя I палемічны характар крытычных дыскусій добра прыкметны I ў нас. Назаву імёны некаторых крытыкаў, якія рыхтуюць артыкулы: Л. Аннінскі, Д. Бугаёў, I. Дзякоў, Г. Егарэнкава, В. Каваленка, С. Лаўшук, М. Мушынінскі, П. Прадзедны «Круглы стол» «Наша спадчына», падрыхтавана анкета па пытанніх рэальнага становішча з двухмоўнага ў Беларусі, у адказе на якую прымаюць удзел В. Быкаў, А. Бучыч, Я. Ропеліс, А. Рэзанав, Ю. Туулкі I іншыя. Уладзімір Калеснік піша пра так званую пракскую эміграцыю, рыхтуюцца матэрыялы пра беларускіх літаратараў I дзеячаў культуры, праца I жыццё якіх да гэтых часоў не былі справядліва ацэнены I асасаваны: пра В. Ігнатюскага, А. Луцкевіча, I. Дварчаніна I інш. Безумоўна, цікава будзе прачытаць прамоўчы В. Тарашкевіча ў сямейна-польскай 1922—1925 гг., як I матэрыялы біяграфіі Рыгора Шырмы, старонкі з дзёнікаў Варлена Бечыка.

Зразумела, што вышэйзачытанае—усёго толькі нейкая доля з таго шырокага I шматколерага спектру, які будзе запяўняць кожны нумар. Бо ў ім абавязкова будзе прысутнічаць I паэзія—трызюмны I хвалючы голас нашых паэтаў, I роздум пра мастацтва з абавязковымі каларовымі ілюстрацыямі, I нязмушаная гаворка з чытачамі, I голас саміх чытачоў—іх думкі, трывогі, заклапочанасць днём сённяшнім, мінулым I будучым.

чае, каб іншыя не паўтарылі памылак тых, хто аднойчы аступіўся. Прадоўжым рубрыкі «Музычны тэлетайп», «Хочаце быць прыгожай?», «Давайце пазнаёміся». Будзем расказваць пра лепшыя спартсменскія рэспублікі, I канечне ж, не адмовімся ад каларовых укладань—будзем друкаваць партрэты зорак савецкай I сусветнай эстрады.

— «Крыніца» пастаянна звяртаецца I да гістарычнай праблематыкі. Відаць, знойдуць працяг традыцыйнага рубрыкі «Спадчына», «Постаці»?

— У рэдакцыйным партфелі—нарысы пра вядомых гістарычных дзеячаў Беларусі. Назаву прозвішчы толькі асобных з іх—Філон Кміт-Чарнобыльскі, Казімір Лышчынскі, Ілья Капеліч... Нарысы гэтыя I будучы прадстаўлены пад рубрыкай «Постаці». Змесцім шэраг іншых публікацый, звязаных з гістарычным мінулым, у тым ліку гісторыя-прыгодніцкую апавесць К. Тарасова «Залатая горка». Забытыя I паўзабытыя творы I аўтары будучы друкавацца пад традыцыйнай рубрыкай «Спадчына».

Адкрываем новую рубрыку—«Архывіцы», назва якой гаворыць сама за сябе. Задача гэтай рубрыкі—архываваць маладыя ў складаных з'явах гісторыі, палітыкі, выпрацоўваць правільны погляд на гістарычных дзеячаў. Сярод аўтараў першых публікацый—вядомыя савецкія філосафы, публіцысты, гісторыкі А. Цыпка, Р. Мядзведзеў, М. Капусцін, Н. Марозава I іншыя.

Калентны рэдакцыі часопіса «Польмя» выказвае глыбокае спачуванне рэдактару аддзела крытыкі I літаратуразнаўства часопіса Марчанцы Святлана Міхайлаўне з прычыны напаткаўшага яе вялікага гора—смерці БРАТА.

Саюз пісьменнікаў БССР з глыбонім жалем паведамляе, што 25 настрычніка на 96-м годзе жыцця памерла маці народнага паэта Беларусі Аркадзя Куляшова — Ратабыльскай Кацерына Фамінічна I выказвае спачуванне родным I блізкім нябожчыка.

У адзін са спякотных ліпенскіх дзён 1988 года, калі большасць супрацоўнікаў пішуць заявы на адпачынак, лі пусты дошкі аб'яў Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі мяне затрымаў вучоны сакратар Апанас Парэпка.

— Вы заказвалі ў Польшчы матэрыялы на адрас акадэміі? Так? Зайдзіце ў канцэлярню, заберите...

Я нядаўна вярнуўся з ПНР, дзе працаваў у архівах Варшавы, Вроцлава,

лях падрабязней. Шэсць з'яўдзельных старонак і лічць больш шэрая папяроявая вокладка сведчаць, што сама-робны шэраг заведзены даўно. Узіраюся ў напаясцёртыя друкаваныя літары загалова: «Копія чатырох дакументаў пра сям'ю Багрымаў з мястэчка Крошына Навагрудскага пав. У снежні 1939 года апрацаваў кс. Кароль Жураўскі. Унізе «віза» аўтара — подпіс святара Жураўскага.

На другой старонцы акуратна падклеена якасная

крытычна і не сцярджаць

неабачліва «так» або «не». Каму хоць аднойчы даводзілася пісаць або прамаўляць доўгае-кароткае слова пра таленавітага дзецюка з Крошына, напаясца, не ўстрымліваўся, каб не працываваць колькі строф з аднаго-адзінага вядомага нам сёння верша паэта. Не стану і я парушаць «традыцыю». Няхай даруе цяплыні чытач, але нагадаю чатырох-радкоўе: **Бо ў Крашыне пан сярэдзім, Бацька някім забіты,**

Сам перадашлюбны пратакол, а дакладней, «Перадшлюбны экзамен пры сведках учынены» выкананы ў выглядзе анкеты.

«1. Імя і прозвішча, а таксама імёны бацькоў? — Павел Багрым, сын Юзафа і Марыі з дому Стахоўскіх; Карнілія Шышлоўска дачка Юстына і Ядвігі з дому Сівіцкая Рэўноўскіх.

2. Адкуль родам, з указаннем месца нараджэння, парафіі, павета, губерні? — Малады родам з мястэчка Крошына, а маладая з фальварка Кунілова тутэйшай парафіі.

3. Які ўзрост паводле метрычнага пасведчання? — Малады мае 52 гады, а маладая мае 26 гадоў.

4. Янога веравызнання адносна рэлігіі? — Абое каталікі.

5. Янога стану адносна паходжання? — Малады з мяшчан, а маладая шляхетнага стану ад нараджэння.

6. Ці здаўна жывеш у гэтай парафіі, з аднакаля месцажарства? — Малады ад нараджэння, а маладая з шасці гадоў.

7. Ці не знаходзішся ў шлюбе? — Малады не быў, а маладая год як удава.

8. Ці з уласнай і добрай волі рыхтуецца да гэтага шлюбу? — Абое з уласнай.

9. Ці з ведама бацькоў, апекуноў або сям'і? — З ведама сям'і.

10. Ці не даваў абяцання чватлівасці і асабліва ці не быў у манастве? — Не даваў.

11. Ці не чыніў заручын з іншай жонкай-небудзь асобай і калі? — Не чыніў.

12. Ці не знаходзіцца на рачоны ў ірэннай блізкасці, або ўтрыманстве ці ў кумаўстве з нарачнай? — Не знаходзіцца.

Што на гэтых пытанні дакладна і сумленна адказаў уласнаручна падпісваемся — Paweł Bahrym, Kornelija Szyszłowska.

За дакладнасць такога іспыта мы, прысутныя сведкі, пад адказамі заручонных уласнаручна падпісваемся — адстаўны паручнік Аляксандр Лапа, Адольф Чарноўскі, Антоні Лапа.

Гэты акт у маёй прысутнасці выкананы і падпісаны, сведчу. Кс. Пётр Ральцэвіч, крошынінскі п'ябан.

Але гэта не самы апошні з дасланых дакументаў. За шлюбным пратаколам Паўлюка Багрыма, на адвароце 5-й старонкі, суседнічае аналагічны. Толькі датычыць ён сына ўладальніка Крошына Роберта Святлопід-Завадскага. Пратакол запісаны ў Крошыне, 4 (16) ліпеня 1843 года. Сярод подпісаў сведкаў урачыстасці стаіць... аўтограф Тамаша Зана. Святар Жураўскі мяркуе, што гэтая акалічнасць павінна зацікавіць нашых даследчыкаў.

На тым і канчаецца складзены ў снежні 1939 года рукапіс з фотакопіямі. Адсылаючы яго на адрас «Акадэміі беларускай літаратуры», былы крошынінскі п'ябан праз 40 гадоў дапоўніў «манускрыпт» уласным дакументам. На гэты раз дакумент не разбурае чарговыя легенды з жыццёпісу крошынецкага песняра, а наадварот, прымушае нас паверыць у талент паэта-кавалі. Сцяпан Александровіч у нарысе пра родны кут Багрыма пераказаў паданне, як мясцовы пан правяраў Багрымава ўмельства, — загадаў зрабіць брытву на ўзор замежнай. Каваль пайшоў, а праз абцяцаны час прыносіць дзве брытвы. Доўга ўзіраўся магнат, потым — маці — за тую, у якой тронка падалася ладнейшай. Адкрывае, а там замест кляйма фірмы подпіс: «Vah-gum». Дык вось, святар Жураўскі паспрабаваў намаліваць брытву (не дзіва, трымаў на ўласных руках).

І апошняе: 3 кастрычніка 1988 года Карало Жураўскаму споўнілася 85 гадоў. Мы сардэчна віншувем былога крошынецкага святара з юбілеем і ўдзячны яму за памяць пра Паўлюка Багрыма, за неацэнную паслугу нашай літаратуры.

Язэп ЯНУШКЕВІЧ.

Пошукі, знаходкі

«Ледзьве здымкі ўратаваў...»

Новае пра сям'ю Паўлюка БАГРЫМА

Кракава. Натуральна, за 45 дзён навуковай камандзіроўкі на мікрафільмаванне і на ксеракс заказваў багата знаходак, імкнуўся выкарыстаць сваю прысутнасць на 100 працэнтаў.

Аднак убацанае ўразіла. Найперш здзівіў адрас на канверце: «БССР. Академия Беларускай Литературы г. Минск обл. Минская». Адваротны адрас на польскай мове «Ks. [ім'я] Кароль Жураўскі, вул. Г. Дамброўскага, 55-010 [святая] Катажына», — засведчыў: карэспандэнт мне невядомы. І каб не дапісанае рукою паштовага чыноўніка «ваяводства Вроцлаўскае», не ведаў бы, дзе святая Катажына (манастыр?) знаходзіцца. Усё растлумачыў ліст:

св. Катажына, 15.VI.1988 г.

Вельмі шануюная Акадэмія Беларускае Літаратуры.

Доўга разважаў я, ці даслаць Вам здымкі, якія ў час апошняй вайны мне зрабіў фатограф, што завітаў да мяне з Баранавіч, пытаючы, ці жадаю зрабіць сабе фатаграфію? Вось і прасіў яго, каб зрабіў мне рэпрадукцыю, якія Вам дасылаю.

Забывшы запісаць ягонае прозвішча, бо я падмяняў кс. пробашча, а мяне з плябані выгналі гэтак хутка, што ледзь тым здымкі ўратаваў. Калі прыйшлі немцы, я жыў у адным паніку аж на чатырох мужчынах (?). Тады я пісаў пра Крошына і распісваў старых людзей пра Юзафа Багрыма і пра самое Крошына. Рукапіс, каб не загінуў, адыў у біскупскую кур'ю ў м. Драгічына над Бугам. Не ведаю, ці захоўваецца ён там, і пра Багрыма там трохі пісаў, што мне старыя людзі апавядалі. Меў я таксама фатаграфію неатынкаванай хаты, пакрытай страхою Багрыма. Кузня, у якой ён працаваў, месцілася дзесяці на дворскай тэрыторыі, бо такі быў звычай, што ў двары мелася кузня для напавы інструменту і кавальскіх работ: падкавання коней, навастрэння і вырабу плугоў, сярпоў, баронаў і г. д. Маладога Юзафа (чытай: Паўла — Я. Я.) прафесіі кавальска-слесара вывучылі Завадскія, відавочна, недзе ў школе, а можа, і на ўласны кошт, і калі Завадскі ажаніўся, забраў яго ў Крошына сабе на дапамогу. Юзаф Багрым нарадзіўся 2 лістапада 1812 г. у напалеонаўскія часы, а Юрага, ўладальнік Крошына, п'яна згінуў на вайне ў 1832 г.

Калі шануюная Акадэмія атрымае мой рукапіс, ласкава прашу даць мне адказ, ці атрымалі ўсё ў парадку.

З выказаннем належнай павагі застаюся

кс. Кароль Жураўскі, пенсіянер».

Дачытваючы пісьмо, я ўвесь час думаю, што размова ідзе пераважна пра бацьку паэта, Юзафа Багрыма. Аднак у канцы спатыкнуўся на даце: «Юзаф Багрым нарадзіўся 2 лістапада 1812 г.». Разгортваю дакументы — так і ёсць: аўтар ліста паблытаў імёны.

Але спыніўся на матэры-

фотакопія (памерам 8x10,5 см), тэкст метрыкі хросту Паўлюка Багрыма, запісанай палатыні. Я перакажу змест па-беларуску, захоўваючы ў простых дужках прыведзеныя святаром Жураўскім тлумачэнні:

[Месяц лістапад 1812 г.]

Дня 3 з места Крошына. Я. Войцах Магнушэўскі С. К. (С. куратар, К. — крошынінскі), ахрысціў дзіця іменем Павел народжанае ўчора (гэта значыць, народжанае 2.Х) сын законных маліонкаў Юзафа і Ганны (Марыянны або Марыі) Багрымаў. Хростны быў Алякс Шышлоўскі і Кацярына Шышлоўскай.

Унізе старонкі, як спасылаю, тлумачэнне Жураўскага: «У дужках дапісаў другое імя маткі Паўла Багрыма, якая, відавочна, паходзіла са шляхты і мела два імя (Ганна-Марыяна або Марыя).

Як Ганна яна фігуруе ў метрыцы хросту Паўла.

Марыяна названа ў пахавальным дакуменце.

Марыя — запісана ў пратаколе шлюбу Паўла Багрыма».

Праўда, змешчаная на наступнай старонцы фотакопія «Метрыкі смерці і пахавання маткі Паўла Багрыма» прамых падстаў лічыць нябожчыцу шляхцічкай не дае. «Року Божага тысяча васьмсот трыццаць другога месяца студзеня 9 дня ў мястэчку Крошыне памерла Марыяна Багрымава пасля родаў спавяданая і прычышчаная. ПРАЦАВІТАГА СТАНУ (падкрэслена мною. — Я. Я.), маючай веку гадоў 40. Парафіянка тутэйшага касцёла, жонка Юзафа Багрыма. Пакінула 5 сыноў: Паўла, Вінцэнта, Аляксандра, Валентыя і Станіслава, і дзве дачкі Ганну і Тарзу. Астанні ле кс. Пётр Ральцэвіч, крошынінскі пробашч, бягучага года м-ца студзеня 11-га дня пахаваў на цвітары за касцёламі».

Нам вядомы ўмовы, у якіх апынулася тутэйшая шляхта пасля далучэння Беларусі да Расейскай імперыі. Хаваючы дзець у падзастрэжжы або на дне куферкаў збывалы скрутак гербовых папер, атрыманых колись прададзенымі з каралеўскіх ці княжачкіх рук як пасведчанне на асабістую волнасць роду аж да скону, яна ўпрагалася ў плуг, пасвівала каосо на сенажациях і спывала ў жывію аднолькавыя з народам песні — жыла працай з уласных рук. Гэтак жа слушна, як пра паходжанне маткі паэта, разважае святар Жураўскі аб прычыне яе смерці, праўда, карыстаючыся пры гэтым наўнай аргументацыяй. Ён піша: «Мне здаецца, што Багрымава памерла з прычыны неданашнага плоду, бо ў тым часу медыцына знаходзілася на нізкім узроўні, і зімою ў варунах шматздэтай сям'і і краёвых хваляванняў (маецца на ўвазе паўстанне 1830 — 1831 гадоў. — Я. Я.) Гэта «с» здарылася». Пры гэтым былы крошынінскі пробашч паўстае чалавекам з самакрытычным поглядам, бо адразу засцерагае: «Але маё апавяданне трэба браць

Маці тужыць, сястра плачэ, Гдзе ж ты пойдзеш,

небарачэ? Так, гаворка пойдзе пра бацьку паэта. Цяпер вядома п'яна: Юзаф Багрым памёр праз 27 гадоў пасля трагічных падзей у Крошыне. Аб гэтым у дасланым рукапісе сведчыць трэцяя фотакопія пад назвай «Метрыка смерці і пахавання Юзафа Багрыма, бацькі Паўла Багрыма».

«1855 года генваря 18 дня скончался мецшанин Иосиф Багрим от старости. Был причищен св. таинства в м. Крошин. Вдовец, имевший от роду 68 лет, прихожанин Крошинского костела. Остался после [себя] детей: Павла, Станислава, Александра и дочери Анну, Терезию».

Не варта высвятляць, калі і хто з даследчыкаў ішоў за літаральным перакладам верша і называў бацьку Паўлюка ахвірай катаваніяў маскалаў пасля бунту крошынцаў. Але прыклад далікатнага, асцярожнага абыходжання з мастацкім творам і архіўным дакументам і згадаць трэба. Яго прадэманстраваў прафесар Алег Лойка ў сваёй «Гісторыі беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд. Ч. I» Даследчык піша: «Мастацкае абагульненне і спецыфічнае абагульненне, і яно неабавязкова абав'язана на факты біяграфіі аўтара. Ад таго, ці бацька П. Багрыма быў забіты карнікамі ці іх суседзямі, выкрывальна антыпрыгонніцкая сіла верша П. Багрыма не зніжаецца, жаклівае яго вобразу не зрабняецца, зарад паэтычнага характа не змяняецца. П. Багрым не фантазіраваў, не выдумляў страху і болю. Ён бачыў трагедыю роднага сяла і пісаў пра яе, раскрываючы гэтым лёс усяго зняволенага беларускага прыгоннага сялянства».

І яшчэ адну легенду, романтична-трагічную, але легенду пра «адзіноку не патрэбную старасць адстаўнога паўстанца-салдата» разбураюць новыя дакументы. Праўда, крыніцай яе нараджэння быў не Багрымаў верш, а ў асноўным сучасная беларуская паэзія. Найбольш ярка і паэтычна яна, легенда, прагучала (таго патрабавала мастакоўская задумка) у раннім вершы незабытага ўладзіміра Караткевіча «Паўлюк Багрым». Памятаеце:

Дагарэе жыццё, Хто на ўлонне старому прытуліцца?

Ні дзяцей, ні нашчадкаў. Даўно праляцела вясна... Вершу спадарожнічае аўтарскае заувага: «Слауты беларускі пясняр XIX стагоддзя, які ўдзельнічаў у Крошынінскім паўстанні 1828 г., правёў дваццаць пяць год у салдатчыне і дажыў свой век у адзіноце». Але апошні з дасланых дакументаў, які непасрэдна датычыць асобы паэта, — «Перадшлюбны пратакол Паўла Багрыма і Карніліі Шышлоўскай», — сцярджае адваротнае.

3 7 ПА 13 ЛІСТАПАДА

7 лістапада, 13.40

«МАЛАДОСЦЬ МАЯ НЕЗАБЫУНАЯ...»

Успамінае заслужаны дзеяч культуры БССР Д. К. Міцкевіч.

7 лістапада, 14.35

«СВЯТА»

Рэспубліканскі тэлефестываль народнай музыкі. Выступаюць прадстаўнікі Гродзенскай вобласці.

7 лістапада, 22.00

«ПЕСНЮ БЯРЫЦЕ З САБОЙ»

Тэлевізійны фестываль беларускай песні.

У ім выступаюць Т. Драгабед, М. Скорынаў, заслужаныя артысты БССР Т. Раеўская, В. Пархоменка, І. Дабравольскі, шоу-група «Асарці», ВІА «Верасы».

8 лістапада, 11.35

«КАНЦЭРТ СІМФАНІЧНАЙ МУЗЫКІ»

У праграме творы беларускіх кампазітараў.

8 лістапада, 16.10

«СКАРБОНКА БЕЛАРУСКАЯ»

Фальклорна-этнографічная праграма з удзелам самадзейных калектываў Кіраўскага і Горацкага раёнаў Магілёўскай вобласці.

8 лістапада, 17.25

«ЭКРАН: ПРАБЛЕМЫ, ГЕРОІ»

Творчасць лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР кінарэжысёра І. Калоўскага.

8 лістапада, 19.20

«АД БАЦЬКІ Я НЕ АДРАКУСЯ»

Прэм'ера дакументальнага фільма Беларускага тэлебачання. Стужка прысвечана першаму прэзідэнту Беларусі А. Чарвякову. Аўтар сцэнарыя Г. Злабенка. Рэжысёр У. Арлоў.

8 лістапада, 19.45

Канцэрт Дзяржаўнага акадэмічнага народнага аркестра БССР імя І. Жыноўіча.

Прагучаць творы Чуркіна, Іванова, Дзягцярына, Суруса, Літвіна, Кузняцова, Памазова, Расінскага.

9 лістапада, 20.15

У. Караткевіч. «Быў, ёсць, буду».

Літаратурная кампазіцыя па творах пісьменніка.

11 лістапада, 20.15

«ДЗВІНА»

Літаратурна-мастацкі часопіс.

13 лістапада, 15.15

ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ

У. Дамарацкі. У. Някляеў. «Ці мала што бывае ў снах».

Выканаўца В. Парамонава.

13 лістапада, 22.50

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

У «КНИГАРНИ ПИСЬМЕННИКА»

У. АРЛОУ. Дзень, калі ўпала страла. Аповесці і апавяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 95 к.

В. ГІГЕВІЧ. Мелодыі забытых песень. Аповесці, раманы, апавяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 1 р. 80 к.

А. КРЫГА. Марыянка для нелюбимых. Аповесці і апавяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 90 к.

М. ТЫЧЫНА. Час прозы. Літаратурна-крытычныя артыкулы. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 95 к.

В. ХОМЧАНКА. Стрэл у акно. Аповесці і апавяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 1 р. 40 к.

«Літаратура і искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛИТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордына Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01444 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культуры работ — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталістрацыі — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, машынапіснага бюро — 33-44-04, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.